

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Katedra sociálneho rozvoja a práce

REVUE
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO
ROZVOJA

Vedecký recenzovaný on-line časopis

Ročník II
číslo 1/2016

ISSN 2453-6148

Vedecký Recenzovaný on-line časopis „Revue sociálno-ekonomického rozvoja“

Časopis vychádza dvakrát ročne.

Zameranie časopisu : teoretické a praktické otázky sociálno-ekonomického rozvoja, aktuálne trendy a perspektívy spoločensko-ekonomického vývoja v krajinách EÚ a vo svete.

Príspevky sa v časopise uverejňujú v slovenskom, českom, nemeckom a anglickom jazyku.

Príspevky sú recenzované dvomi nezávislými odborníkmi, ktorých určuje redakčná rada. Redakčná rada časopisu odporúča autorom, aby rozsah statí bol do 20 normalizovaných strán, príspevok do diskusie, prehľadov a konzultácií do 10 - 12 strán, názorov, recenzií a informácií do 4 - 5 strán. Kvalita príspevkov má prioritu pred dodržaním limitu ich rozsahu. V časopise je možné po častiach publikovať aj rozsiahlejšie state.

Základnou požiadavkou je originalita príspevku a komplexnosť jeho spracovania, t.j. úplné údaje o citovaných prameňoch a náležitá úprava. Súčasťou príspevku je abstrakt v rozsahu 8 - 10 riadkov, kľúčové slová (v jazyku slovenskom a anglickom), klasifikácia JEL (<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>), základné údaje o autorovi vrátane titulov, adresa pracoviska vrátane telefonického kontaktu, prípadne faxu a e-mailová adresa autorov.

Príspevky zasielajte na adresu:
rser.ksrp@gmail.com

Články neprechádzajú jazykovou úpravou. Za obsahovú a jazykovú správnosť textu zodpovedá autor.

Vydavateľ:

Katedra sociálneho rozvoja a práce, NHF EU v Bratislave

Hlavný redaktor:

Peter Sika, EU v Bratislave

Výkonný redaktor:

Alžbeta Martišková, EU v Bratislave

Redakčná rada:

Becker Joachim, Wirtschaftsuniversität Wien

Boda György, Corvinus University of Budapest

Brinčíková Zuzana, EU v Bratislave

Krebs Vojtech, VŠE Praha

Lehocká Danica, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Mihály Géza, Trexima Bratislava, spol. s r.o.

Průša Ladislav, VÚPSV Praha

Rievajová Eva, EU v Bratislave

Richet Xavier, Université de la Sorbonne nouvelle, Paris

Šimek Milan, VŠB TU Ostrava

Redakčný tajomník :

Alžbeta Martišková, EU v Bratislave

Obsah

Ekonomická situace a ohrožení sociálním vyloučením u obyvatel menších obcí v seniorském a předseniorském věku

Economic Situation and the Risk of Social Exclusion of Older People among Small-town / Village Population

Pavel Bareš, Ladislav Průša 5

Rizikové skupiny na trhu práce s dôrazom na absolventov škôl

Risk groups in the labor market with an emphasis on graduates

Milena Bugárová 22

Unique Areas of Cooperation and Specific Priorities of the Visegrad

Group in the Context of Implied Convergence Tendencies

Martin Hudec..... 34

Osobitosti finančného a sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov

The specific features of the financial and social welfare systems of professional soldiers

Soňa Jirásková..... 43

Trendy a výzvy pre slovenský trh práce v druhej polovici cieľového obdobia stratégie Európa 2020

Trends and challenges for the labour market in Slovakia in the second half of the Europe 2020 strategy period

Eva Rievajová, Roman Klimko..... 54

Externé prostredie ako významný determinant tvorby stratégie podniku

External environment as important determinant of business strategy

Erika Dudáš Pajerská 66

Daňové reformy a dopad vybraných daňových opatrení na zamestnanosť v štátoch V4

Tax reforms and the impact of selected tax measures on employment in V4 countries

Anna Schultzová..... 78

Vývoj vybraných aspektov bytovej politiky

Development of selected aspects of housing policy

Peter Sika 89

Vymedzenie relevantného trhu a analýza dopadov spájania sa trhových hráčov Defining a relevant market and the impact analysis of merger of market players Barbora Skaličanová.....	100
Odľahlé dáta a charakteristiky polohy v analýzach miezd a príjmov Outliers and Measures of Location in Analyses of Wages and Incomes Milan Terek	114
Slovenská republika v intenciách vonkajších ekonomických vzťahov The Slovak republic in intention of the external economic relations Mária Tokárová.....	127
Švédsky model státu blahobytu – vývoj a súčasný stav Swedish welfare state model – development and current state Petr Zdražil.....	133

Ekonomická situace a ohrožení sociálním vyloučením u obyvatel menších obcí v seniorském a předseniorském věku ¹

Economic Situation and the Risk of Social Exclusion of Older People among Small-town / Village Population

Pavel Bareš, Ladislav Průša

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Karlovo nám. 1

Praha, 128 00

Česká republika

e-mail: pavel.bares@vupsv.cz; ladislav.prusa@vupsv.cz

Abstrakt v anglickom jazyku

Empirical survey among senior population of small towns and villages (with less than 5,000 inhabitants) has been implemented as a part of the research project Selected Aspects of Care for the Elderly in Terms of Social Inclusion. The investigation focused on the living situation of people aged 55 or elder and on risks of social exclusion experienced or perceived by this target group. The survey will provide Ministry of Labour and Social Affairs with knowledge and suggestions which should be projected in National Action Plan for Positive Ageing for the Period 2018 – 2022. As well as, the acquired knowledge should reinforce the awareness of the Ministry of recent trends related to the issue of prevention of social exclusion among older people.

Klasifikácia JEL: D 14, D 31, E 20

KPůčové slová: senior, velikost obce, sociální vyloučení, příjmy, ekonomická situace

Key words: senior, municipality size, social exclusion, incomes, economic situation

1. Úvod

Jak naznačuje již název příspěvku, bude v následujícím textu věnována pozornost průniku tří značně rozsáhlých tematických oblastí – osobám v seniorském věku (respektive dále blíže specifikované vybrané skupině těchto osob), jejich ekonomické situaci a rizikům sociálního vyloučení (u sledované skupiny osob; z hlediska rizik souvisejících s ekonomickou situací).

Je přitom zřejmé, že při studiu každé z těchto tří tematických oblastí lze uplatnit široké spektrum teoretických hledisek a zohlednit velmi různorodá klíčová východiska a specifické aspekty a souvislosti příslušné problematiky. Podrobná diskuse východisek a klíčových souvislostí ke každé z těchto oblastí ale již značně přesahuje možnosti a zaměření tohoto příspěvku. V úvodní části tohoto příspěvku proto bude namísto toho proveden rámcový exkurs do vzájemných souvislostí mezi těmito třemi oblastmi. Hlavním cílem tohoto úvodního vstupu je přesněji vymezit a jasně ohraničit dále sledovanou problematiku a nastínit základní východiska, která autoři příspěvku zohlednili ve svém přístupu k problematice.

¹ Příspěvek byl zpracován v rámci realizace projektu Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování, který byl financován Technologickou agenturou ČR v rámci programu OMEGA (číslo projektu TD020330).

Sociální vyloučení představuje teoretický koncept, který podobně jako pojem chudoba odkazuje k problematice sociálních nerovností. Oproti tomuto pojmu nicméně sociální vyloučení poukazuje na vícedimenzionální povahu nerovností. V čem používání pojmu sociální vyloučení obohacuje diskurs o nerovnostech ve společnosti, vystihuje Mareš, když konstatuje následující: „[Chudoba] již není chápána primárně jako problém distribuce neboli problém nedostatku zdrojů chudých (jak tomu bylo v nedávné minulosti), ale spíše jako problém nedostatečné integrace chudých do společnosti, problém neadekvátnosti jejich sociální a politické participace.“ (Mareš 2006a, s. 18).

Rozdílné zaměření obou pojmů podle Mareše (2006a, s. 18-19) spočívá také v tom, že zatímco pro chudobu je příznačná vertikální stratifikace společnosti (vyšší a nižší příjmové kategorie občanů), pro sociální vyloučení je charakteristické horizontální rozdělení (mezi „těmi vně“ a „těmi uvnitř“, přičemž pozici, kde se určitá osoba nachází, určuje souhra více různých faktorů. Prostorový aspekt je přítomen nejen v této abstraktní rovině, ale velmi často i „fyzicky“, kdy se sociálně vyloučené osoby koncentrují v určitých lokalitách (srov. např. Mareš 2006b, s. 10-15; Gabal 2008).

Pokud jde o samotné používání pojmu sociální vyloučení, neexistuje žádná definice, na níž by se autoři shodovali. Podle Burchardta (citováno podle Witcher 2003, s. 4) zůstává sociální vyloučení špatně definovaným, sporným pojmem, Weinberg a Ruano Borbalan (citováno podle Witcher 2003, s. 4) uvádějí, že jedinou otázkou, v níž se odborníci shodují, je nemožnost definovat sociální vyloučení podle jediného kritéria. Hlavní aspekty zdůrazňované při vymezení sociálního vyloučení a způsoby konceptualizace pojmu tematizuje Witcher následovně (zpracováno dle Witcher 2003, s. 4 – 6):

- soustředění debaty na osoby ohrožené vyloučením - nezaměstnané, osoby s handicapem, starší osoby, etnické minority (k tomuto proudu řadí autorka např. Silvera (1994));
- výklad sociálního vyloučení jako procesu, při němž dochází ke zřetězení určitých charakteristik (poškozené zdraví, nevyhovující bydlení, nízké dosažené vzdělání, nezaměstnanost, finanční deprivace atd.); tyto charakteristiky se přitom na sebe vzájemně „nabalují“ a vzájemně se podněcují ve svém nárůstu a propojují, až dojde k sociálnímu vyloučení (podle autorky např. Berghman, Walker);
- jako všeobecná hrozba, prostupující dalšími riziky, je vnímána chudoba, respektive je registrován vztah mezi materiálními prostředky a participací jedince ve společnosti (Townsend, Levitas);
- je soustředěna na pozornost jiná klíčová východiska či faktory, např.:
 - konfliktnost vztahů mezi jedincem a společností (Gore, Room),
 - tlak společenských vztahů vedoucí k sociálnímu vyloučení (Silver),
 - koncept druhořadé třídy („underclass“; např. Levitas, Morris),
 - nezaměstnanost (Paugam, Levitas),
 - propustnost sítě sociálního pojištění (Lenoir, Duff) a
- jsou analyzovány jednotlivé dimenze, respektive je tematizována dimenzionalita sociálního vyloučení; rozlišit přitom lze dimenzi ekonomickou, sociální, politickou a kulturní (Rodgers, Burchardt, Gordon).

V případě posledního uvedeného přístupu přitom dále platí, že dimenze sociálního vyloučení mohou být rozlišeny i jinými způsoby, než jaké uvádí ve svém přehledu autorka, a u různých autorů se může lišit také to, jaké dílčí charakteristiky podřazují pod tu nebo onu dimenzi. Například Mareš (2006b) jako hlavní dimenze sociálního vyloučení vnímá bytovou situaci, finanční tíseň, oblasti investic a spotřeby, zdraví a samostatně tematizuje sociální (ve

smyslu sociálních kontaktů) dimenzi vyloučení. Odlišnou tematizaci dimenzí volí Percy-Smith (2000, s. 8 – 11), když rozlišuje ekonomickou, sociální, politickou, lokální, individuální, prostorovou a skupinovou dimenzi sociálního vyloučení.

To, že diskuse o vhodném způsobu tematizace pojmu sociální vyloučení zůstává otevřená, sice možnosti studia sociálního vyloučení poněkud ztěžuje. Tato skutečnost je ale rozhodně vítaná, protože přispívá k hlubšímu a komplexnějšímu porozumění problematice a odlišné způsoby konceptualizace pojmu a odlišné přístupy autorů k této otázce umožňují odhalit a rozebrat různé souvislosti tohoto fenoménu. Výše uvedený přehled přitom současně naznačuje i to, že v případě některých důležitých okolností souvisejících se sociálním vyloučením může být účelná a vhodná volba různých specifických ad hoc přístupů a že i přístupy zaměřené na různé dílčí otázky významným způsobem přispívají k lepšímu porozumění fenoménu sociálního vyloučení.

Z uvedeného přehledu jsou v případě tohoto příspěvku důležité zejména dva výše uvedené přístupy, a to přístup věnující pozornost skupinám osob ohroženým sociálním vyloučením a přístup zaměřený na různé dimenze sociálního vyloučení, přičemž v tomto případě je pozornost soustředěna na ekonomickou dimenzi. Také otázka souvislosti mezi příjmovými možnostmi sledované skupiny osob (respektive mírou jejich zasažení chudobou) a možnostmi participace na společenském dění se ukazuje jako velmi významná (více k této otázce viz např. Vidovićová et al., 2015). Nicméně je zřejmé, že v případě specifických skupin osob, mezi něž patří i osoby v seniorském věku, rozhodně nejsou příjmová situace a riziko chudoby, jedinými okolnostmi, které ovlivňují možnosti participace těchto osob ve společnosti. Vzhledem k této skutečnosti a k tomu, že další text se právě na ekonomické souvislosti soustředí, poskytuje tento příspěvek informace „pouze“ o ekonomických charakteristikách životní situace sledované skupiny osob a o rizicích sociálního vyloučení těchto osob, která jsou spojená „pouze“ s jejich ekonomickou situací. Pro získání detailnější informací o celkové životní situaci osob v seniorském věku a o dalších (jiných než ekonomických) rizicích sociálního vyloučení týkajících se osob v seniorském věku lze proto doporučit další literární prameny (kromě závěrečné zprávy z realizovaného výzkumu - Inesan 2015a, kde je těmto otázkám daleko více prostoru, dále např. také ČSÚ, 2015; Svobodová 2010; Kuchařová, 2008, Vohralíková & Rabušic, 2004).

2. Cíl a zaměření empirického výzkumu

Hlavním cílem realizace terénního empirického šetření bylo získat a porovnat odpovědi osob v seniorském (věk 65 a více let) a osob v předseniorském věku (věková skupina 55 – 64 let) a umožnit tak nejen zachytit situaci současných seniorů, ale přiblížit také možné situace osob, které se seniory stanou v horizontu jednoho roku až deseti let.

Šetření přitom usilovalo o doplnění chybějících informací o situaci osob v uvedených věkových kategoriích, které mohou být využitelné v činnosti ministerstva práce a sociálních věcí. V tomto směru se jako důležitá ukázala potřeba zaměřit se na hodnocení situace osob žijících v malých obcích a městech (do 5 000 obyvatel). Důvodem pro takto vymezený okruh zkoumaných osob jsou významné odlišnosti mezi malými, středně velkými a velkými sídly, které zakládají potřebu zjišťovat informace od obyvatel různých velikostních typů sídel odděleně (rozdíly v občanské vybavenosti a dostupnosti služeb - srov. např. Průša et al., 2016, s. 163 – 185, výši životních nákladů, odlišná výše příjmů, odlišný podíl obyvatel žijících v nájemných bytech, lišící se okruh ohrožujících jevů, jejich závažnost a frekvence výskytu, lišící se míra rodinné solidarity apod.). Výsledky výzkumu se tak týkají skupiny

osob, která reprezentuje přibližně dvě pětiny ze všech osob ve sledovaných věkových kategoriích žijících v ČR.

Pro zachycení životní situace dotázaných a rizik jejich sociálního vyloučení byly rozlišeny tyto hlavní oblasti analýzy:

- ekonomická situace domácností respondentů,
- sociální prostředí respondentů,
- zdravotní situace respondentů,
- rizikové jevy přispívající k sociálnímu vyloučení a
- preferované a využívané služby².

3. Specifikace okruhu dotázaných osob a postupu realizace empirického šetření

V empirickém šetření³ byly informace zjišťovány od osob ve věku 55 – 84 let. Důvodem tohoto zaměření realizovaného výzkumného šetření byla snaha získat srovnatelné informace současně o osobách jak v seniorském věku (tj. ve věku 65 let a více), tak i o osobách, které lze označit jako "osoby v předseniorském věku". Za tyto osoby byly pro účely tohoto šetření považovány osoby ve věku 55 – 64 let.

Rozlišení skupin dotazovaných osob na základě jejich příslušnosti do určité věkové kategorie je samozřejmě často poměrně schematické. Platí to i o hranici 65 let věku, která rozhodně automaticky neimplikuje „skokové“ změny v životní situaci dotazovaných. Jedná se ale o všeobecně (mezinárodně) sdílenou a široce používanou hranici pro odlišení osob v seniorském věku. Rozlišení osob v seniorském věku podle věkové hranice 65 let je tedy primárně konsensuální, rozhodně však ne libovolné rozhodnutí. Má totiž dostatečnou oporu v řadě okolností, které se mění v souvislosti s věkem, kdy u nezanedbatelného počtu osob ve věku 65-74 let již převažuje mnoho podobných charakteristik jako u osob ve vyšších věkových kategoriích a ve srovnání s mladšími věkovými kategoriemi se naopak liší.

Dotazování se zaměřilo na seniorskou populaci ve věku do 84 let. Starší osoby nebyly do šetření zahrnuty, neboť dotazované osoby byly kontaktovány v místě jejich obvyklého bydliště a řada osob ve vyšších věkových kategoriích již využívá ambulantní a pobytové sociální a zdravotní služby. U seniorské populace byly s ohledem na předpoklad odlišných životních potřeb původně rozlišeny tři věkové kategorie – 65 až 74 let, 75a až 79 let a 80 až 84 let. Při vyhodnocení všech získaných informací však nebyly ve většině srovnání zjištěny mezi těmito věkovými kategoriemi výraznější rozdíly, a proto je pro účely dalších srovnání používáno pouze rozlišení osob na osoby v seniorském věku (celkem 53 % dotázaných) a na osoby reprezentující předseniorskou populaci (celkem 47 % dotázaných).

² V rámci tohoto tématu byla pozornost věnována i sociálním službám, formulace otázek týkajících se těchto služeb ale nevycházela primárně z díkce zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, a to s ohledem na zlepšení srozumitelnosti pro respondenty, v rámci empirického šetření však byly zjišťovány informace o zájmu využívat, respektive využívání širšího okruhu služeb.

³ Empirické šetření realizovala pro VÚPSV, v.v.i. společnost INESAN (Institut evaluací a sociálních analýz), která rovněž zpracovala popis nejdůležitějších získaných poznatků; přehled hlavních zjištění z provedeného empirického šetření obsahuje závěrečná zpráva z výzkumu (INESAN 2015a), podrobnosti týkající se charakteristiky vzorku a postupu sběru dat jsou uvedeny v technické zprávě (INESAN 2015b).

Respondenti byli kontaktováni na základě stanovených kvót tak, aby skladba dotazovaných odpovídala příslušné sledované populaci obyvatel obcí do 5 000 obyvatel ve věku 55 – 84 let a to z hlediska věku, pohlaví, místa bydliště do úrovně kraje (výzkum proběhl s výjimkou hlavního města Prahy) a velikostní kategorie obce. Sběr dat zajistili školení tazatelé, data byla shromážděna osobním dotazováním respondentů s využitím standardizovaného dotazníku. Sběr dat proběhl na přelomu ledna a února 2015, celkem bylo dotázáno 651 seniorů nebo osob v před-seniorském věku, míra návratnosti činila 48 % (výběrová chyba činila 3,9 %).

4. Vybraná zjištění týkající se ekonomické situace respondentů a jejich domácností

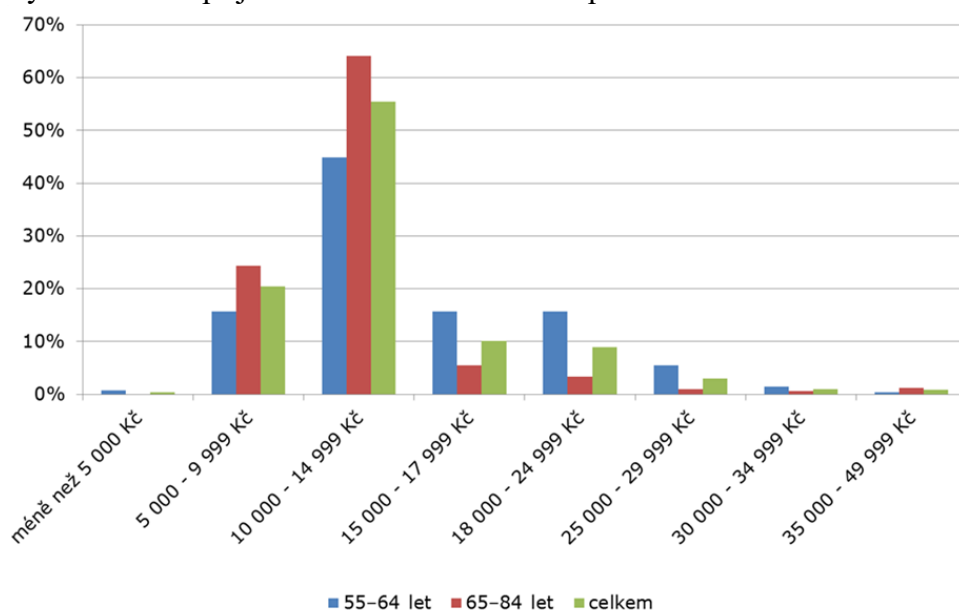
Ekonomická situace osoby je ovlivněna současně více důležitými okolnostmi, zejména:

- počtem členů domácnosti a jejich ekonomickou aktivitou,
- výší a strukturou příjmů dotázaných osob a dalších členů domácnosti,
- výší a strukturou výdajů dotázaných osob a jejich domácností,
- možnostmi jedince tyto okolnosti ovlivnit a způsobem nakládání s příjmy nebo
- subjektivním vnímáním vlastní ekonomické situace respondentem, atd.

Osobní příjem v rozmezí mezi 5 000 a 10 000 Kč měla jedna pětina dotázaných (tedy 20 % z nich), osobní příjem nižší než 5 000 Kč byl zjištěn pouze u dvou osob (tj. u 0,3 % z celkového počtu dotázaných), více než polovina dotázaných (celkem 55 %) měla osobní příjem ve výši 10 000 – 15 000 Kč. U osob v seniorském věku byl ve srovnání s osobami v předseniorském věku vyšší procentuální podíl osob reprezentujících kategorie osob s nižším příjmem (příjem nižší než 15 000 Kč mělo 88 % seniorů, zatímco u osob v předseniorském věku dosahoval podíl osob s příjmem do 15 000 Kč 61 %). Viz také graf 1.

Graf 1

Výše osobního příjmu u osob v seniorském a předseniorském věku

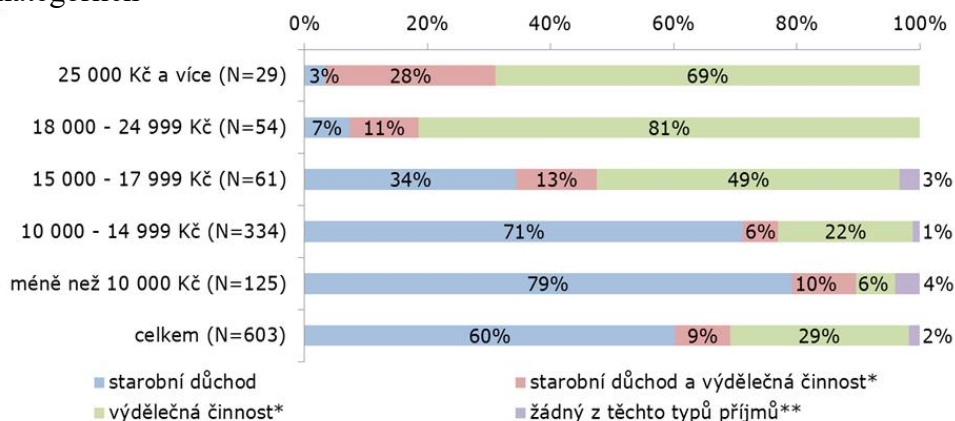

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Výše příjmu respondenta je významným způsobem ovlivněna typem jeho příjmu. Nejvyšší podíl osob s příjmem z výdělečné činnosti byl ve zkoumaném vzorku mezi respondenty reprezentujícími nejvyšší příjmové kategorie (viz graf 2). Zároveň platilo, že ve věkové skupině osob 55 – 64 let mělo příjem z výdělečné činnosti 72 % respondentů, tedy více než pětinašobek podílu osob s tímto příjmem mezi staršími respondenty (viz graf 3).

Graf 2

Podíl osob s příjmy ze starobního důchodu a z výdělečné činnosti v jednotlivých příjmových kategoriích

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

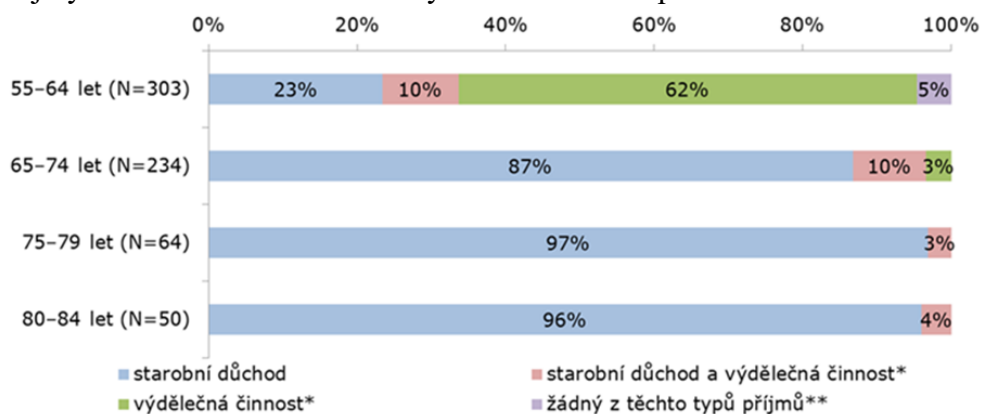
Poznámky:

* výdělečnou činností se rozumí zaměstnanecký poměr, vlastní výdělečná činnost nebo příležitostné práce a brigády

** osoba měla některý z těchto typů příjmů: invalidní důchod nebo jiný důchod, příspěvek na péči (dávka poskytovaná osobě závislé na péči jiné osoby), dávky poskytované osobám se zdravotním postižením, ostatní příjmy ze systému sociálního zabezpečení, jiné příjmy

Graf 3

Příjmy ze starobního důchodu a výdělečné činnosti podle věku

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Poznámky:

* výdělečnou činností se rozumí zaměstnanecký poměr, vlastní výdělečná činnost nebo příležitostné práce a brigády

** osoba měla některý z těchto typů příjmů: invalidní důchod nebo jiný důchod, příspěvek na péči (dávka poskytovaná osobě závislé na péči jiné osoby), dávky poskytované osobám se zdravotním postižením, ostatní příjmy ze systému sociálního zabezpečení, jiné příjmy

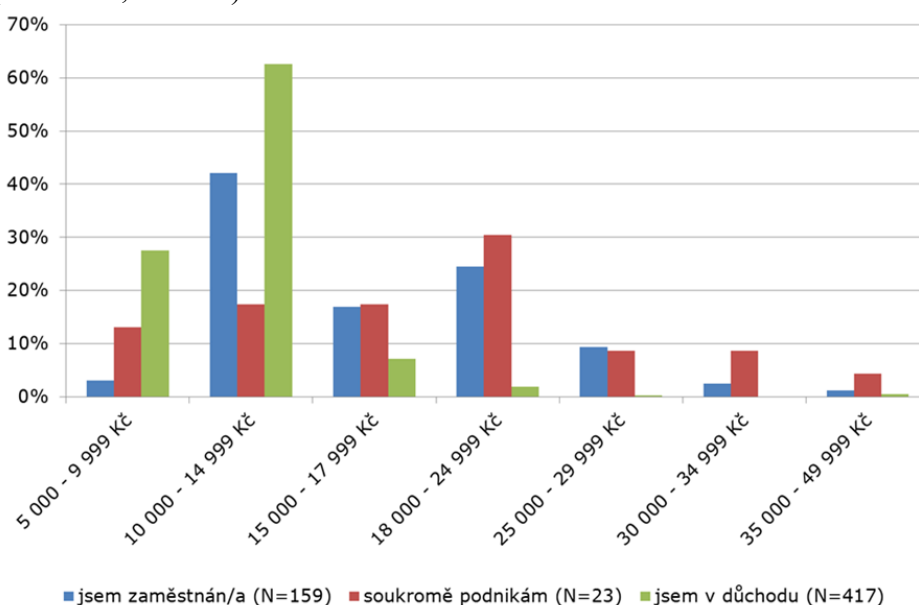
Právě tyto dvě souvislosti objasňují (v grafu 1 rovněž zachycené) rozdíly mezi příjmy respondentů v seniorském a v předseniorském věku, kdy bylo možné pozorovat významně větší poměrné zastoupení respondentů s vyššími příjmy mezi respondenty v předseniorském věku oproti respondentům seniorům.

Shodný trend doložilo i srovnání počtu respondentů dle výše jejich příjmu a jejich ekonomické aktivity. To také ukázalo, že podíl respondentů náležejících do vyšších příjmových kategorií byl významně vyšší u respondentů s příjmy ze zaměstnání a z podnikání než u respondentů s příjmem ze starobního důchodu (viz graf 4).

Je zřejmé, že výši příjmu ovlivňují oba výše sledované parametry (tj. věk i ekonomická aktivita). Jak se ukázalo, údaje tříděné podle věku značně ovlivňují sekundární korelace tohoto parametru s ekonomickou aktivitou jedince a s výší příjmu. Zároveň je zřejmé, že pro sledování změn výše příjmu není desetiletý věkový interval dostačující a to i s ohledem na to, že věk odchodu je pro různé osoby odlišný. Naopak údaj o ekonomické aktivitě představuje charakteristiku, která umožňuje přesněji (byť také ne zcela přesně) rozlišit skupiny osob s různými typy příjmu.

Graf 4

Výše osobního příjmu respondenta dle charakteru ekonomické aktivity (zaměstnaní, podnikání, důchod)

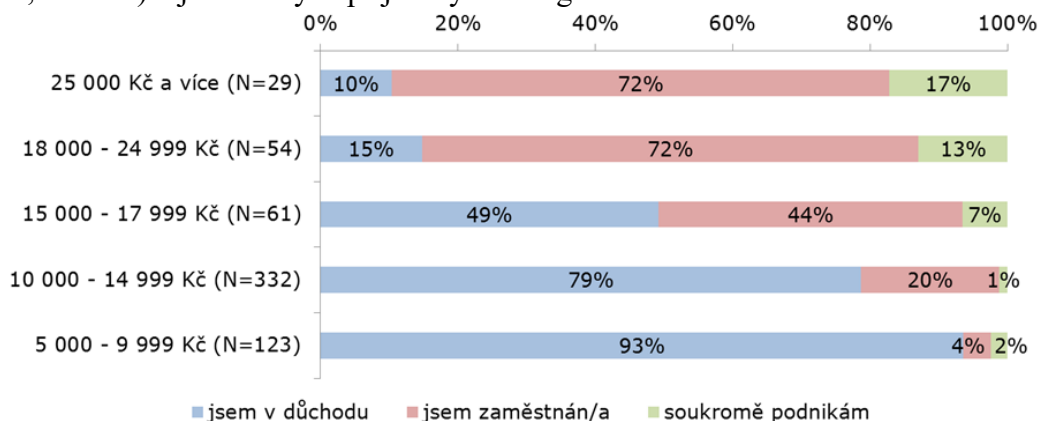
Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Z celkového počtu příjemců starobního důchodu jich více než tři pětiny (přesně 63 % - viz graf 4) měly příjem ve výši 10 000 – 15 000 Kč. Důchodci byli současně nejčastější skupinou osob (dle ekonomické aktivity) zastoupenou v této příjmové kategorii, z celkového počtu osob s příjmem mezi 10 000 a 15 000 Kč jich necelé čtyři pětiny (přesně 79 % - viz graf 5) reprezentovali právě příjemci starobního důchodu (dále jen "důchodci"). Druhou početně nejvýznamnější skupinou dle výše příjmu důchodců byli ti, jejichž příjem se pohyboval mezi 5 000 a 10 000 Kč. Jednalo se o více než čtvrtinu respondentů (přesně o 28 % - viz graf 4) z celkového počtu osob pobírajících důchod. V této příjmové skupině byli důchodci dokonce nejčastěji zastoupenou skupinou osob dle typu jejich ekonomické aktivity, tvořili 93 % (viz

graf 5). Příjem naprosté většiny důchodců – 91 % z jejich celkového počtu – se tak pohyboval v rozmezí od 5 000 do 15 000 Kč (viz graf 4).

Graf 5

Poměrné zastoupení jednotlivých skupin osob dle jejich ekonomické aktivity (zaměstnaní, podnikání, důchod) v jednotlivých příjmových kategoriích

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Při hodnocení příjmové situace dotazovaných osob je potřebné věnovat pozornost nejen jeho osobnímu příjmu, ale i dalšímu důležitému ukazateli, kterým je celkový příjem jeho domácnosti. Zatímco v případě osobního příjmu ale bylo možné porovnat procentuální zastoupení jednotlivých příjmových kategorií podle vybraných hlavních charakteristik respondentů (v předchozím textu byly jako takové třídící znaky sledovány věk respondenta a jeho ekonomická aktivita) a nebylo obtížné ani zmapování vzájemných souvislostí mezi hlavními ukazateli, v případě údajů o celkovém příjmu domácnosti se počet hlavních určujících charakteristik, možných třídění údajů a významných vzájemných souvislostí mezi nimi rozrůstá natolik, že jejich podrobné vyhodnocení představuje samostatnou oblast analýzy.

Kromě nejvýznamnějších osobních charakteristik respondenta (kdy je vhodné mezi třídící znaky řadit nejen jeho věk a jeho ekonomickou aktivitu, ale nově například také míru jeho příspěvku do rozpočtu domácnosti), totiž příjem domácnosti ovlivňují i charakteristiky celé domácnosti (tj. zejména celkový počet jejích členů) a řada osobních charakteristik dalších členů domácnosti (jejich věk a ekonomická aktivita, respektive počet členů domácnosti ve stanovených věkových kategoriích a členů domácnosti klasifikovaných dle jejich ekonomické aktivity, podíl dalších členů na příjmu domácnosti, jejich vztah k dotazované osobě – tj. např. manžel/ka, dítě, rodič atd.).

Charakteristiky domácností respondentů i charakteristiky dalších členů domácnosti autoři vnímají jako důležité determinanty ovlivňující celkovou příjmovou situaci domácnosti respondenta. Detailní rozbor celkového příjmu domácnosti dle těchto dalších parametrů (a rozbor jejich vzájemných souvislostí) ale není v možnostech tohoto příspěvku, a tyto otázky proto byly podrobně vyhodnoceny již ve dříve zpracované analýze výsledků empirického šetření (Bareš, 2016).

S ohledem na to jsou tyto ukazatele v následujícím textu využity primárně ke všeobecné charakteristice skladby domácností dotázaných osob podle příslušných hledisek a při dalším

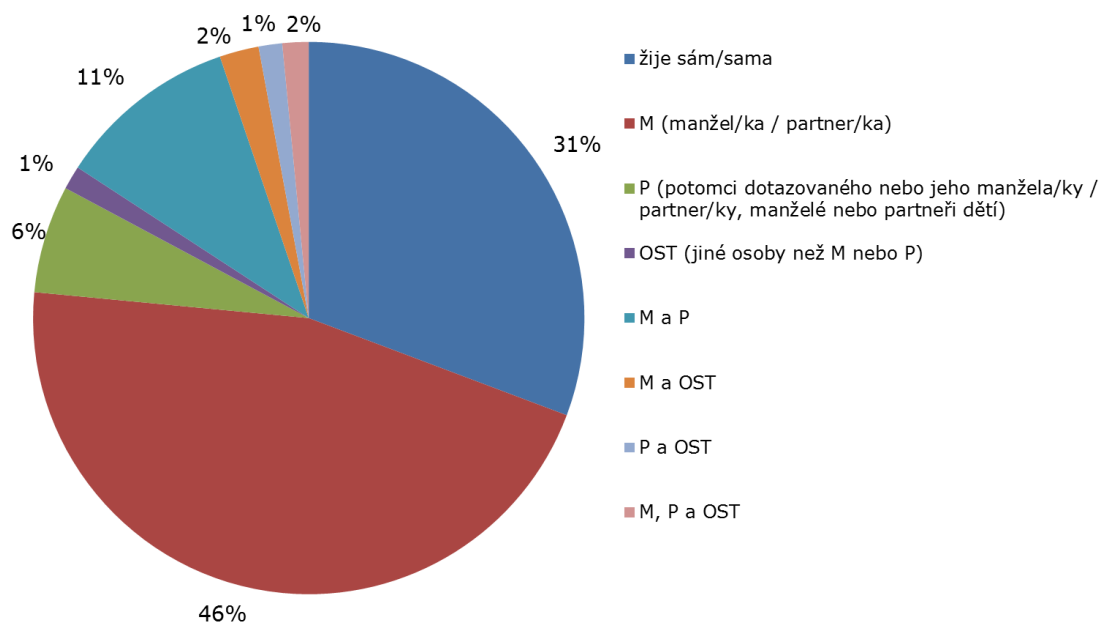
vyhodnocení získaných údajů jsou využita jen vybraná třídění a provedena pouze vybraná srovnání.⁴

Zkoumaný vzorek zahrnoval přibližně třetinu domácností reprezentovaných samostatně žijící osobou (31 %), polovinu (50 %) dotázaných tvořily dvoučlenné domácnosti, desetina dotázaných žila ve tříčlenných domácnostech a necelá desetina (9 %) domácností měla čtyři nebo více členů.

Z hlediska okruhu osob, které jsou jejími členy (dle jejich vztahu k respondentovi), byly domácnosti dotázaných seniorů a osob v předseniorském věku nejčastěji reprezentovány manželskými páry (46 %) a domácnostmi jednotlivců (31 %) – viz graf 6. Třetí nejpočetnější kategorií dotázaných domácností byly domácnosti tvořené společně manželským párem a potomky dotazovaného (vlastní děti), potomky jeho manžela/ky či partnera/ky, (nevlastní děti) nebo manželi a partnery dětí (zeť, snacha). (Dále jsou všechny tyto osoby zkráceně označovány jen jako „potomci“.) Domácností tvořených manželským párem a potomkem (potomky) bylo mezi dotázanými 11 %. Pouze výjimečně se ve zkoumaném vzorku vyskytovaly domácnosti, ve kterých žil dotázaný pouze se svými potomky (6 %) a další možná uspořádání domácností (celkem 6 %, jednotlivá uspořádání 1-2 %).

Graf 6

Struktura domácností podle vztahu dalších členů domácnosti k dotazovanému

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

⁴ Z dále hodnocených údajů je u tří (celkový příjem domácnosti, podíl členů domácnosti na celkových příjmech domácností a celkové hodnocení vlastní ekonomické situace respondentem) jako třídící znak pro srovnání různých skupin domácností použit údaj o počtu členů domácnosti. Počet členů rodiny domácnosti je totiž okolností, která domácnosti mezi sebou diferencuje patrně nejvýrazněji. Ke dvěma z těchto tří srovnání (údaje o celkovém příjmu domácnosti a celkové hodnocení vlastní ekonomické situace respondentem) se jako důležité ukazovalo doplnit také srovnání skupin respondentů s odlišnou ekonomickou aktivitou. To především s cílem, umožnit lepší srovnatelnost poznatků týkajících se ekonomické situace domácností s poznatky o osobním příjmu respondenta, jež byly tříděny podle stejného kritéria (třídění podle ekonomické aktivity respondenta se přitom ukazovalo jako vhodnější nežli třídění podle jeho věku). Další srovnání odpovědí u různých skupin domácností rozlišených podle dalších relevantních kritérií viz Bareš, 2016.

Okruh osob, které byly členy domácnosti, se velmi výrazně lišil podle počtu členů domácnosti. Domácnosti respondentů proto bylo účelné rozlišit také souběžně podle obou těchto charakteristik. K tomuto účelu bylo postačující rozlišení jednočlenných, dvoučlenných a tří- a vícečlenných domácností a bylo účelné sloučit také některé skupiny členů domácnosti. Ucelenější představu o okruhu domácností dotázaných osob a jejich hlavních charakteristikách si tak lze udělat právě s využitím další typologie domácností kombinující ve zjednodušené podobě současně údaje o počtu členů domácnosti a údaje o okruhu jejích členů. Domácnosti respondentů podle ní bylo možné rozlišit následovně:

- samostatně žijící osoby (200 osob, 31 %),
- dvoučlenné domácnosti – manželské páry (298 osob, 46 %),
- dvoučlenné domácnosti – jiné typy domácnosti (29 osob, 4 %),
- tří- a vícečlenné domácnosti – manželské páry s další osobou (94 osob, 14 %) a
- tří- a vícečlenné domácnosti – jiné typy domácností (30 osob, 5 %).

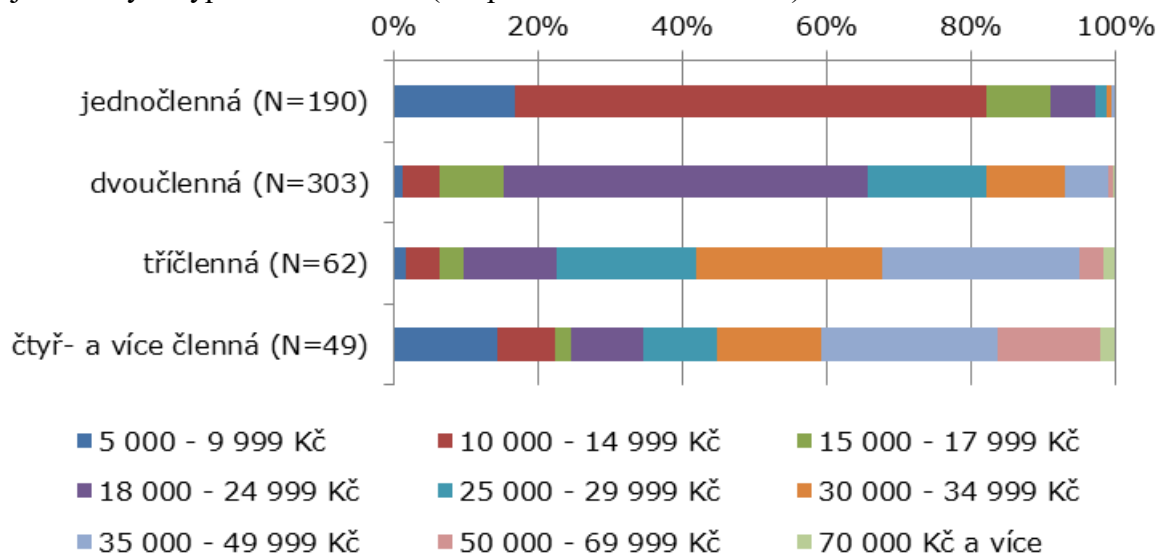
Pro rámcové posouzení míry ohrožení sociálním vyloučením u jednotlivých příjmových skupin dle počtu členů domácnosti v souvislosti s výší celkového příjmu domácnosti lze jako vodítko využít následující charakteristiky (v závorce uváděné údaje o procentuálním podílu osob reprezentujících jednotlivé příjmové kategorie v rámci příslušného velikostního typu domácností zachycuje graf č. 7):

- Výrazně jsou sociálním vyloučením ohroženi někteří **samostatně žijící senioři, respektive některé osoby v předseniorském věku** (samostatně žilo 31 % z celkového počtu dotázaných) *s příjmem mezi 5 a 10 tis. Kč*. Příjem v této výši má 17% samostatně žijících osob. Sociální vyloučení ale neohrožuje všechny osoby v této kategorii ve stejné míře, neboť příjem při horní uvedené hranici (tj. kolem 10 tis. Kč) může v řadě případů toto riziko již výrazně minimalizovat. Provedené rozlišení příjmových kategorií ale neumožňuje tuto příjmovou kategorii lépe rozlišit a identifikovat tak podíl osob s příjmy při dolní hranici sledovaného intervalu (které jsou již sociálním vyloučením bezesporu ohrožené velmi výrazně).
- *Samostatně žijící osoby s příjmem mezi 10 a 15 tis. Kč* (65 %) již sociální vyloučení zpravidla bezprostředně neohrožuje, je ale potřebné je vnímat jako skupinu osob, která může být sociálním vyloučením ohrožena v důsledku různých dalších okolností nebo změn jejich životní situace (zhoršení zdravotního stavu, zvýšení životních nákladů, ztráta příjmu apod.).
- **Dvoučlenné domácnosti seniorů nebo osob v předseniorském věku** (50 % dotázaných) *s příjmem od 5 do 10 tis. Kč*. Tyto dvoučlenné domácnosti (1 % z jejich celkového počtu) jsou sociálním vyloučením ohrožené velmi výrazně.
- *Dvoučlenné domácnosti s příjmy mezi 10 a 15 tis. Kč*. Celkem tato skupina osob zahrnuje 5 % z celkového počtu dvoučlenných domácností. Velmi silně jsou sociálním vyloučením ohroženy především domácnosti s příjmy při dolní uvedené hranici. Ale i u domácnosti s vyššími příjmy v této příjmové kategorii je riziko sociálního vyloučení stále poměrně značné.
- Bezprostředně jsou sociálním vyloučením ohroženy pouze některé osoby žijící ve *dvoučlenných domácnostech s příjmem mezi 15 a 18 tis. Kč* (9 %). Riziko sociálního vyloučení ale u dvoučlenných domácností s příjmem v této výši a *s příjmem od 18 do 25 tis. Kč* (50 %) může stoupnout v případě zhoršení zdravotního stavu nebo zásadní změny sociální nebo ekonomické situace kteréhokoliv z obou členů domácnosti.

- Za skupinu, která je výrazně ohrožena sociálním vyloučením, lze bezpochyby považovat také **tříčlenné domácnosti** (10 % dotázaných) *s příjmem do 18 tis. Kč*. Jedná se o 10 % z celkového počtu tříčlenných domácností.
- *Tříčlenné domácnosti s příjmem mezi 18 a 25 tis. Kč* (13 %) zahrnují jak domácnosti ohrožené sociálním vyloučením (příjem při dolní hranici uvedeného rozpětí), tak domácnosti v příznivější příjmové situaci, u kterých je již riziko sociálního vyloučení poměrně malé (domácnosti při vyšší příjmové hranici uvedeného intervalu). Vzhledem k tomu, že toto příjmové pásmo bylo stanoveno jako poměrně široké, zahrnuje tato kategorie tříčlenné domácnosti s velmi odlišnou mírou rizika sociálního vyloučení.
- *Tříčlenné domácnosti s vyššími příjmy* mohou být v souvislosti s příjmovou situací domácnosti sociálním vyloučením ohroženy patrně pouze v případech, kdy příjem ztratí osoba (nebo osoby), která (které) do rozpočtu domácnosti přispívá (přispívají) nejvyšší měrou nebo kdy tato osoba (tyto osoby) přestane (přestanou) do rozpočtu domácnosti přispívat. Celkově lze konstatovat, že tříčlenné domácnosti s příjmem od 25 tis. Kč výše již mohou být sociálním vyloučením v souvislosti s vyšší příjmu domácnosti ohroženy jen výjimečně.
- Kategorie **čtyř- a vícečlenných domácností** (9 % dotázaných) zahrnuje více různých typů domácností, a to nejen z hlediska počtu členů, ale je více než předchozí kategorie mnohem různorodější i z hlediska toho, jaké osoby tyto domácnosti tvoří. Riziko sociálního vyloučení v souvislosti s příjmovou situací domácnosti je tak u této skupiny osob seniorů a osob v předseniorském věku obtížnější charakterizovat, protože se u různých skupin domácností zahrnutých do této skupiny liší. I pro ni ale platí některé obecné souvislosti popsané u předchozích typů domácností: nejvíce jsou přirozeně sociálním vyloučením bezprostředně ohroženy domácnosti s nejnižšími příjmy, potenciálně ohroženy (v důsledku změny situace domácnosti) mohou být i domácnosti s příjmy nacházející se v přílehlých vyšších příjmových pásmech, toto riziko se však poněkud snižuje s ohledem na větší počet členů domácnosti, respektive závisí především na stabilitě příjmu členů domácnosti, kteří do rozpočtu domácnosti přispívají nejvíce (respektive na tom, zda právě tito nejvýznamnější přispěvatelé do rozpočtu domácnosti nepřestanou na jejím rozpočtu participovat) atd. Podobně jako tomu bylo u tříčlenných domácností, lze i u čtyř- a vícečlenných domácností očekávat velmi silné riziko sociálního vyloučení při příjmu nižším než 18 tis. Kč a příjem mezi 18 a 25 tis. Kč lze vnímat jako „hraniční“ - vzhledem k šíři daného rozpětí totiž zahrnuje domácnosti ohrožené sociálním vyloučením velmi výrazně (domácnosti s nižšími příjmy v tomto pásmu) a domácnosti, u kterých je toto riziko poměrně malé (domácnosti s vyššími příjmy). U domácností s více než čtyřmi členy ale lze i při příjmu domácnosti při horní hranici uvedeného intervalu očekávat také poměrně výrazné riziko sociálního vyloučení.

Graf 7

Podíl dotázaných v jednotlivých příjmových kategoriích (dle celkového příjmu domácnosti) v jednotlivých typech domácností (dle počtu členů domácnosti)

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Srovnání celkových příjmů domácností dotázaných osob podle ekonomické aktivity respondenta (srov. graf č. 8) ukázalo, že mezi domácnostmi, ve kterých byli dotázáni zaměstnanci⁵ (dále jen „domácnosti zaměstnaných“⁶), a domácnostmi s dotázanými příjemci starobního důchodu (dále jen „domácnosti důchodců“⁷) jsou rozdíly menší, než jaké byly zaznamenány při srovnání osobních příjmů respondentů z těchto dvou skupin (viz graf č. 4). Z provedeného srovnání rozdílů v osobních příjmech a příjmech domácnosti u obou skupin osob je tak zřejmé, že příjmová situace celé domácnosti výrazně závisí i na příjmech dalších členů domácnosti. I přes to, že tyto rozdíly jsou menší než v případě osobních příjmů, ukázalo empirické šetření zcela zřetelně, že domácnosti důchodců se vyznačují nižšími příjmy než domácnosti zaměstnaných.

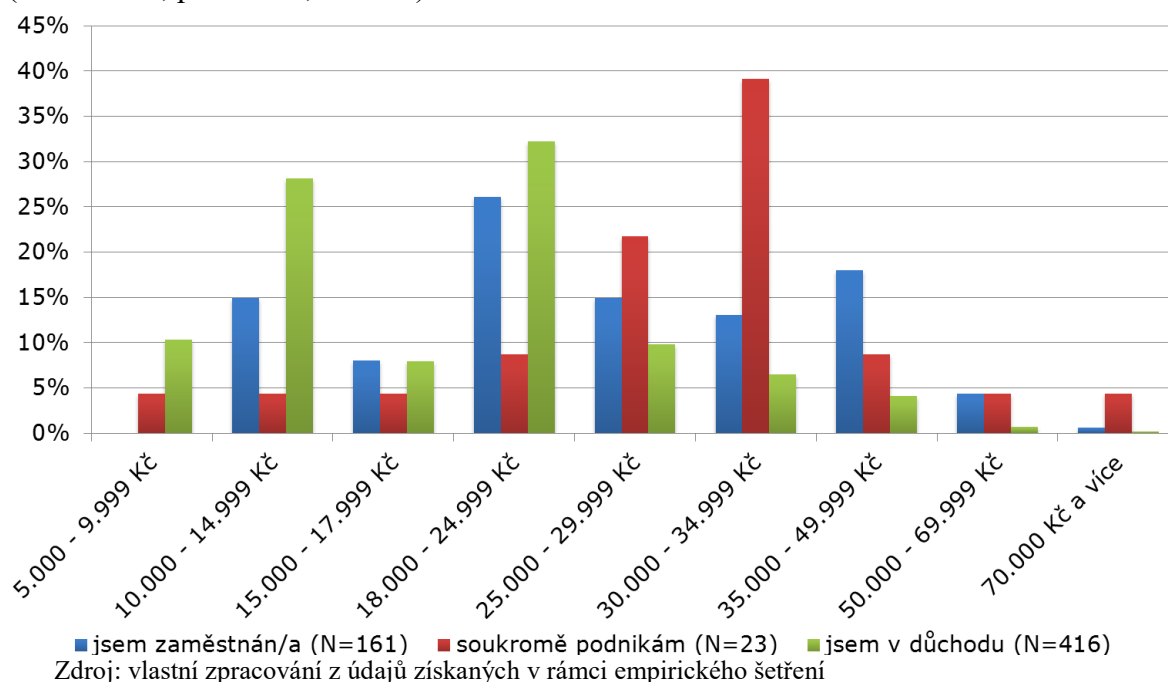
⁵ S ohledem na malý počet domácností, ve kterých byl dotázanou osobou podnikatel, již tato kategorie domácností v dalším textu porovnávána a komentována není. Údaje o těchto domácnostech jsou ale pro úplnost zachyceny v grafu č. 5. Z tohoto grafu je patrné, že domácnosti, ve kterých byla dotázána výdělečně činná osoba, je vhodné vzhledem k velkým rozdílům rozdělit na ty, ve kterých byl dotázán zaměstnanec, a na domácnosti s podnikajícími respondenty. Společná kategorizace všech domácností, ve kterých byla dotázána výdělečně činná osoba (tj. těch se zaměstnanci i těch s podnikateli) by dále zvýraznilo i tak jasné patrné rozdíly mezi touto skupinou domácností a domácnostmi, ve kterých byl dotázán důchodce.

⁶ S ohledem na větší srozumitelnost textu je dále používáno toto zjednodušené a ne zcela přesné označení, které odráží pouze status respondenta, nikoli status dalších členů domácnosti dotazovaného.

⁷ Viz předchozí poznámka.

Graf 8

Podíl respondentů dle výše příjmu domácnosti a ekonomické aktivity respondenta (zaměstnaní, podnikání, důchod)

Příjem od 5 000 do 10 000 Kč měla jedna desetina domácností důchodců a příjem mezi 10 000 a 15 000 Kč více než čtvrtina domácností důchodců. Naproti tomu příjem nižší než 10 000 Kč neměla žádná domácnost zaměstnaných a příjem od 10 000 do 15 000 Kč mělo 15 % těchto domácností. Příjem do 15 000 Kč tak mělo celkově 15 % domácností, ve kterých byla dotazována zaměstnaná osoba, ale téměř dvě pětiny (přesně 38 %) všech domácností, ve kterých byl dotazovanou osobou důchodce.

Podíl osob, které měly příjem od 15 000 do 25 000 Kč, se v domácnostech těchto dvou skupin osob lišil méně výrazně, příjem v této výši mělo 40 % domácností důchodců a 30 % domácností zaměstnaných. Výrazně se ale domácnosti těchto dvou skupin osob lišily z hlediska podílu domácností s příjmem od 25 000 Kč výše a také z hlediska poměrného zastoupení jednotlivých podrobněji členěných příjmových skupin v této nejvyšší příjmové kategorii. Zatímco příjem od 25 000 Kč výše měla pouze pětina (přesně 21 %) domácností důchodců, příjem v této výši byl zjištěn u poloviny (přesně u 51 %) domácností zaměstnaných. Příjem domácnosti od 35 000 Kč výše byl zaznamenán pouze u 5 % domácností důchodců, z domácností zaměstnaných jich příjem v této výši měla téměř čtvrtina (23 %).

Míra účasti různých osob (a to jak členů domácnosti, tak případně i osob, které nebyly členy domácnosti) na rozpočtu domácnosti byla celkově a u různých skupin domácností (dle počtu členů) vyhodnocena pomocí orientačního koeficientu, který zohlednil jak podíl osob,

kteří do rozpočtu přispívají, tak míru jejich příspěvku.⁸ Získané hodnoty tohoto koeficientu ukázaly, že samotní respondenti se na celkovém příjmu domácnosti podíleli v průměru ze dvou třetin (koeficient měl hodnotu 67,0), příjem manžela/ky (partnera/ky) tvořil v průměru čtvrtinu z celkového příjmu domácnosti (hodnota koeficientu 26,3) a příspěvek dětí žijících v domácnosti do rozpočtu domácnosti byl v průměru minimální (hodnota koeficientu 4,9).

Příjem naprosté většiny jednočlenných domácností (97,5 %) byl tvořen příjmem respondenta výhradně. Hlavním přispěvatelem do rozpočtu domácnosti (tj. s příspěvkem ve výši 61-99 % příjmu domácnosti) bylo pět dotázaných (2,5 %), z menší části do rozpočtu těchto domácností přispívali děti nebo příbuzní nežijící v domácnosti. Výsledná hodnota koeficientu podílu respondenta na příjmu domácnosti tak měla hodnotu 99,6. Hodnota koeficientu pro podíl příspěvku do rozpočtu domácnosti u dětí nebo příbuzných nežijících v domácnosti byla u jednočlenných domácností 0,4.

V případě dvoučlenných domácností se na rozpočtu domácnosti respondenti podíleli více než z poloviny (hodnota koeficientu 54,4) a manžel/ka (partner/ka) přibližně ze dvou pětín (42,0). Podíl dětí žijících v těchto domácnostech na jejich příjmu byl minimální (hodnota koeficientu 2,5).

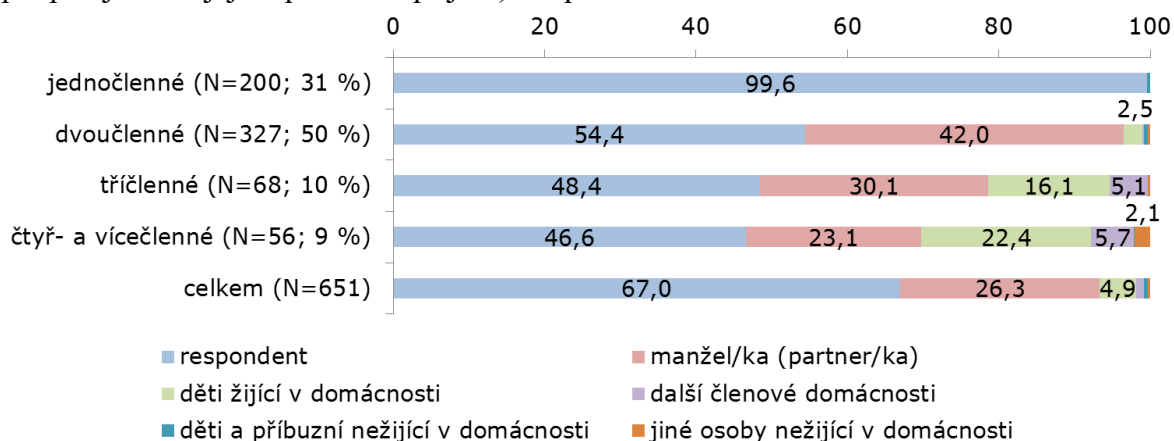
Také ve tříčlenných domácnostech se respondenti na jejich příjmech podíleli v průměru přibližně z poloviny, ale ve srovnání s dvoučlennými domácnostmi bylo možné pozorovat určité snížení poměrného významu jejich příspěvku do rozpočtu domácnosti (hodnota koeficientu byla 48,4). Oproti dvoučlenným domácnostem byl v tomto případě menší také poměrný podíl příspěvků manžel/ka (partner/ka) do rozpočtu domácnosti (hodnota koeficientu 30,1). Naopak větší význam (ve srovnání s dvoučlennými domácnostmi) měly ve tříčlenných domácnostech pro celkový příjem domácnosti příspěvky dětí žijících v domácnosti (16,1). Na příjmu tříčlenné domácnosti se podíleli, byť v minimální míře, také další členové domácnosti (hodnota koeficientu 5,1).

V případě **čtyř- a vícečlenných domácností** bylo možné pozorovat oproti tříčlenným domácnostem již jen velmi malý pokles poměrné výše příspěvku respondenta (hodnota koeficientu 46,6). Výraznější byl ale u této skupiny domácností nižší poměrný podíl na příjmu domácnosti u manžela/ky nebo partnera/ky (23,1) a vyšší poměrný příspěvek dětí žijících v domácnosti (22,4). Poměrný příspěvek dalších členů domácnosti byl u čtyř- a vícečlenných srovnatelný jako u tříčlenných domácností (hodnota koeficientu 5,7). U čtyř- a vícečlenných domácností se také minimální, avšak již ne úplně zanedbatelnou, měrou na příjmu domácnosti podílely také jiné osoby (než děti nebo příbuzní), kteří nežijí v domácnosti (hodnota koeficientu 2,1).

⁸ Koeficient byl vypočten jako průměr ze všech hodnot uvedených v příslušné skupině domácností, včetně nulových hodnot zjištěných od osob, které do rozpočtu domácnosti nepřispívaly (při výpočtu průměru tak byl součet všech hodnot vydělen počtem všech domácností v příslušné skupině). Získaná hodnota tak vypovídala o průměrné míře přispívání jednotlivých členů domácnosti za všechny domácnosti v příslušné skupině. Nulová hodnota koeficientu znamená, že se příslušná skupina osob na příjmech domácnosti nepodílí vůbec, hodnota 100 znamená, že příjem příslušné skupiny domácností obstarává výhradně příslušný člen domácnosti. S ohledem na to, že získaná hodnota koeficientu zohledňuje současně dva různé parametry (podíl osob, které do rozpočtu domácnosti přispívaly, a podíl příspěvku těchto členů domácnosti na jejich příjmech), je tento koeficient v dalším textu chápán jako sekundární doložený indikátor a není označován jako procentuální podíl.

Graf 9

Poměrný podíl osob přispívajících do rozpočtu domácnosti (vyjádřený koeficientem počtu přispívajících a jejich podílu na příjmu) dle počtu členů domácnosti

Zdroj: vlastní zpracování z údajů získaných v rámci empirického šetření

Možnost uspořit z měsíčního příjmu neměly domácnosti 23 % respondentů. Finanční rezervou pro případ nenadálé situace disponovalo 82 % respondentů, její průměrná výše byla 51 540 Kč. Respondenti se vyjádřili také k otázce, zda mají zkušenost s nedostatkem finančních prostředků, kterou museli řešit omezením výdajů, zajištěním příjmu, půjčkou nebo obdobným způsobem. Celkem 22 % respondentů konstatovalo, že během posledních 5 let museli využít dřívější úspory (za dobu nejméně pěti let), 16 % jich takto svoji ekonomickou situaci muselo řešit v období před 1 rokem až 5 lety a 6 % domácností v uplynulém roce. Omezit své výdaje muselo během posledních 5 let 21 % domácností respondentů (z toho 10 % v období před 1 rokem až 5 lety, 11 % v uplynulém roce).

Při nákupu spotřebního zboží 26 % respondentů nevnímalo žádná finanční omezení, pro 44 % dotázaných bylo bez omezení dostupné základní zboží, ale nákup ostatního spotřebního zboží již museli zvažovat. Dalších 28 % respondentů uvedlo, že si "musí vybírat jen z nejlevnějšího zboží, dražší si nemohou dovolit" a 3 % dotázaných konstatovala, že i "nejlevnější druhy základního zboží jsou velmi drahé".

Celková ekonomická situace domácnosti byla většinou respondentů hodnocena příznivě. Mezi příjemci starobního důchodu byl zjištěn vyšší podíl osob, které ekonomickou situaci domácnosti hodnotily jako "spíše špatnou" (35 %), než tomu bylo u zaměstnanců a podnikatelů (24 %, respektive 7 %). Podíl respondentů, kteří ekonomickou situaci své domácnosti hodnotili jako "velmi špatnou", se ale u důchodců a zaměstnaných osob nelišil (4 % dotázaných). Dotázaní respondenti reprezentující jednočlenné domácnosti byli méně spokojeni ("velmi nespokojeno" bylo 8 % z nich a "spíše nespokojeno" 36 %) než dotázaní žijící ve společné domácnosti s další osobou (spíše nebo velmi nespokojeno bylo 28 % z nich) nebo osobami (23 %).

6. Závěry

Provedená srovnání výše osobního příjmu podle věku a podle ekonomické aktivity jasně ukazují, že v souvislosti s otázkou sociálního vyloučení je nutné věnovat zvláštní pozornost nejenom skupině osob s příjmem nižším než 10 000 Kč, ale že je potřebné vést v patrnosti také to, že v souvislosti s odchodem do důchodu lze očekávat zřetelný pokles výše příjmu u velké části zaměstnaných a podnikajících osob, jejichž současný čistý příjem přesahuje

15 000 Kč. Tento trend lze předpokládat s ohledem na skutečnost, že příjem do 15 000 Kč má 91 % důchodců, ale pouze 45 % zaměstnaných a 30 % podnikatelů, a to i přesto, že trend poklesu příjmu pod uvedenou příjmovou hladinu po odchodu do důchodu nemůže automaticky zasáhnout další více než dvě pětiny zaměstnaných osob, respektive další více než tři pětiny podnikatelů. Riziko sociálního vyloučení ale přirozeně nevzniká automaticky pouze s poklesem příjmu – dotyčný může omezit své výdaje, využít dosavadní úspory jako nového zdroje příjmu (např. penzijní připojištění, životní pojištění nebo jiné finanční produkty, předchozí úspory, investice atd.). Důležitá je přirozeně také podpora rodiny dotyčného a struktura příjmů a výdajů domácností respondentů, respektive to, jaký význam pro ekonomickou situaci jejich domácnosti má pokles příjmu respondenta.

Odchod do důchodu a s tím spojená změna příjmové situace se promítají i do subjektivního hodnocení příjmové situace vlastní domácnosti. Rozhodně ale nelze hovořit o skokovém nárůstu podílu osob, které s příjmovou situací své domácnosti nejsou spokojeny, u důchodců oproti výdělečně činným osobám (oproti zaměstnaným osobám je mezi příjemci starobního důchodu respondentů hodnotících ekonomickou situaci domácnosti jako "spíše špatnou" o 11 % více). V domácnostech seniorů a osob v předseniorském věku tak s odchodem do důchodu nedochází k masivnímu zhoršení příjmové situace jejich domácností nebo dokonce k propadu velké části těchto osob do chudoby. To je do značné míry odrazem toho, že značné rozdíly v osobních příjmech výdělečně činných osob a příjmech příjemců starobních důchodců se v rámci příjmu celé rodiny "rozředňují". Tento trend doložilo i provedené srovnání celkových příjmů domácnosti dotázaných dle ekonomické aktivity respondenta. Podle očekávání hodnotili svoji ekonomickou situaci nejkritičtěji respondenti reprezentující jednočlenné domácnosti.

Získaná data ukazují, že přibližně 5 % dotázaných seniorů a osob v předseniorském věku se nachází ve velmi nepříznivé ekonomické situaci, jejímž důsledkem je sociální vyloučení. U další přibližně třetiny dotázaných lze předpokládat, že mohou být v souvislosti s jejich ekonomickou situací sociálním vyloučením ohroženi. Míra ohrožení těchto osob sociálním vyloučením je ale přirozeně velmi různorodá a sociálním vyloučením v důsledku své ekonomické situace nejsou aktuálně ohroženy všechny osoby, jejichž současná ekonomická situace není příliš příznivá. I přesto je ale ze získaných údajů zřejmé, že riziko sociálního vyloučení je u osob v nepříliš příznivé ekonomické situaci velmi výrazné. Zároveň je zřejmé, že ekonomická situace představuje pouze jeden z faktorů, které mohou přispívat k sociálnímu vyloučení a ekonomická rovina je pouze jedním, jakkoli velmi důležitým, hlediskem, které je potřebné zohlednit při sociálním začleňování osob sociálně vyloučených a při prevenci sociálního vyloučení.

Použitá literatura

Bareš, P. (2016). Ekonomická situace a míra rizika sociálního vyloučení v domácnostech se seniory a osobami v předseniorském věku. In: *FÓRUM sociální politiky*. - ISSN 1802-5854 - Roč. 10, č. 3 (2016), s. 2-12 (11 s.).

ČSÚ. (2015). *Životní podmínky seniorů v Česku a v Evropě (SILC) – 2015*.
<https://www.czso.cz/csu/czso/seniory-v-cr-v-datech-2015> [citováno 17.8.2016]

Gabal, I. (2008). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC, Nová škola, o. p. s.

INESAN. (2015a). *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování*.

Závěrečná zpráva z empirického výzkumu realizovaného v rámci projektu TD020330.
http://www.inesan.eu/files/td020330_zaverecna-zprava.pdf [citováno 15.10.2015].

INESAN. (2015b). *Výbrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování. Technická zpráva z empirického výzkumu realizovaného v rámci projektu TD020330.*
http://www.inesan.eu/files/td020330_technicka-zprava.pdf [citované 15.10.2015].

Kuchařová, V. (2008). *Život ve stáří. Zpráva o výsledcích empirického šetření.* Praha: Socioklub, VÚPSV.

Mareš. P. (2006a). Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze: diskurs a realita. In: Sirovátka, T. (Ed.) *Sociální vyloučení a sociální politika.* Masarykova univerzita / Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Mareš. P. (2006b). *Faktory sociálního vyloučení.* Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Percy-Smith, J. (Ed.). 2000. *Policy Responses to Social exclusion : Towards inclusion?* Buckingham: Open University Press.

Průša, L., Holub, M., Šlapák, M. (2015). *Dostupnost služeb sociální péče ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností.* Scientia & Societas č. 4/2015. ISSN 1801-7118

Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. In: *International Labour Review.* - ISSN 0020-7782 - Roč. 133, č. 5 6(1994), - s. 531-578.

Svobodová, K. (2010). Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. In: *Demografie.* - ISSN 0011-8265 - Roč. 52, č. 4 (2010), s. 185-194 (10 s.).

Vohralíková, L., Rabušic, L. (2004). *Čeští senioři včera, dnes a zítra.* Brno: VÚPSV.

Vidovičová, L., Jahoda, R., Vyhlídal, J., Kofroň, P., Godarová, J. (2015). *Příjmová chudoba a materiální deprivace seniorů: subjektivní a objektivní pohledy*

Witcher, S. (2003). *Reviewing Terms of Inclusion: Transactional Processes, Currencies and Context.* London: London School of Economics.

Rizikové skupiny na trhu práce s dôrazom na absolventov škôl

Risk groups in the labor market with an emphasis on graduates

Milena Bugárová

Ekonomická univerzita

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovensko

milena.bugarova@gmail.com

Abstrakt v anglickom jazyku

Current social problem is becoming a growing unemployment. Unemployment arises as a natural consequence of market economy. Unemployment in Slovakia was created after the transformation of the centrally planned economy to a market economy in 1989. Among the unemployed gradually created the risk groups. Risk groups on labor market are disadvantaged, for example based on sex, older age, low skills and lack of work experience or due to reduced working capacity.

Klasifikácia JEL: J21, J24, J71

Key words: disadvantaged groups, labor market, youth people, human capital, employer taste model, statistical discrimination, youth guarantee

1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

Nezamestnanosť je problémom nielen ekonomickým ale najmä sociálnym. Dlhší čas bez práce má za následok, že ľudia prichádzajú o svoje pracovné návyky, vedomosti a zručnosti. O to ťažšie je potom návrat späť na pracovný trh. Nezamestnanosť ako ekonomický problém súvisí s nedostatkom finančných prostriedkov. Následné znižovanie životnej úrovne vedie k ďalším nežiadúcim sociálno-patologickým javom.

Vývoj miery nezamestnanosti absolventov je relatívne citlivý na zmeny v hospodárskom cykle. Nepriaznivý vývoj ekonomiky sa najvýraznejšie dotýka nízko kvalifikovanej pracovnej sily s nízkym vzdelaním alebo absolventov s nedostatkom pracovných skúseností. Mladí ľudia sú veľmi zraniteľní a v dôsledku absentujúcej odbornej prípravy a nedostatočného vzdelania čelia neistým pracovným podmienkam, nízkym mzdám a diskriminácii. Nezamestnanosť mladých ľudí často vyúsťuje do dlhodobej nezamestnanosti.

1.1 Aktuálna situácia na trhu práce v SR

Situácia na pracovnom trhu je podľa Úradu práce sociálnych vecí a rodiny v súčasnosti charakterizovaná vysokým podielom znevýhodnených ľudí. V rámci jednotlivých územných krajov sú výrazné regionálne rozdiely, ktoré majú za následok diferencovanú mieru nezamestnanosti a nedostatok pracovných príležitostí. Nedostatok pracovných príležitostí ovplyvňuje možnosť získania pracovných skúseností a návykov potrebných pre uplatnenie sa na trhu práce. Zmiernenie nepriaznivého vývoja v nezamestnanosti napomáha riešiť aktívna politika trhu práce, zameraná na podporu zamestnanosti, na podporu pri začleňovaní uchádzačov do pracovného procesu a to zvýšením motivácie zamestnávateľov na vytváranie nových a udržanie existujúcich pracovných miest, podporou mobility za prácou, získavania pracovných skúseností a odborných zručností absolventov škôl prostredníctvom absolventskej

praxe, udržiavania pracovných návykov dlhodobo nezamestnaných občanov, prostredníctvom vykonávania aktívnej činnosti a podporu uchádzačov so zdravotným postihnutím. Avšak napriek vyššie uvedeným nástrojom, aktívnej politiky trhu práce sa výraznejšie nemení postavenie dlhodobo nezamestnaných občanov. Tento vývoj je spôsobený predovšetkým tým, že skupina dlhodobo nezamestnaných je vo veľkej miere tvorená nízko kvalifikovanými nezamestnanými, často s malými alebo žiadnymi pracovnými skúsenosťami, preto je najťažšie uplatniteľná na trhu práce. Pri zvýšenom dopyte po pracovnej sile na trhu práce dochádza k obsadzovaniu novovytvorených pracovných miest v prvom rade kvalifikovanejšou a skúsenejšou pracovnou silou s vybudovanými pracovnými návykmi. Mladí ľudia patria medzi znevýhodnené skupiny obyvateľstva ohrozené v dôsledku ich nezamestnanosti. Posilnenie postavenia absolventov škôl a vytvorenie priaznivých podmienok na získanie a rozvíjanie ich zručností a skúseností je nevyhnutné. Je veľmi dôležité, aby sa každému mladému jednotlivcovi poskytla možnosť využiť svoj potenciál a prispieť tak k sociálnej súdržnosti a udržateľnému rozvoju spoločnosti. (<http://www.upsvar.sk/>, 25.4.2016).

1.2 Charakteristika rizikových skupín na trhu práce v SR

Znevýhodnenie na trhu práce môže mať rôzne podoby. Najbežnejším prejavom je vysoké riziko dlhodobej a opakovanej nezamestnanosti. Ďalším významným prejavom je segregácia do nízkopríjmových, dočasných a neštandardných zamestnaní, pre ktoré sú charakteristické nielen nižšie mzdy, ale aj celkovo nižšia ochrana. Takíto pracovníci sú zväčša medzi prvými, keď sa prepúšťa a naopak, sú vytláčaní na koniec pomyselného radu, keď ide o najímanie nových pracovníkov. Tieto javy vystupujú do popredia najmä v období ekonomickej recesie, keď klesá dopyt po pracovnej sile a veľké množstvo ľudí súťaží o obmedzený počet voľných pracovných miest. Dlhodobé znevýhodnenie na trhu práce je aj hlavným faktorom vzniku chudoby a sociálneho vylúčenia. Rizikové skupiny sa teda v rôznych situáciách – napríklad pri výberovom konaní, ohodnotení alebo prepúšťaní – dostávajú do znevýhodnenej pozície oproti nerizikovým skupinám. Pokiaľ je takáto pozícia dôsledkom objektívnych charakteristík ako nedostatok skúseností alebo nízka úroveň dosiahnutého vzdelania na strane jednotlivca, možno to považovať za trhové ohodnotenie jeho nižšej produktivity. Ak je nerovnaké postavenie spôsobené osobnými charakteristikami človeka nesúvisiacimi s jeho produktivitou, môže ísť o diskrimináciu. (<http://www.ineko.sk/>, 25.4.2016).

Za znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie sa v súlade s ustanovením § 8 zákona o službách zamestnanosti č. 5/2004 považujú:

- absolventi škôl;
- občania starší ako 50 rokov veku;
- dlhodobo nezamestnaní občania;
- občania, ktorí nepracovali z dôvodu plnenia rodičovských povinností;
- osamelí občania starajúci sa o dieťa do desiatich rokov veku;
- občania, ktorí stratili schopnosť vykonávať zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie sú občania so zdravotným postihnutím;
- občania, ktorí sa sťahujú v rámci územia členských štátov EÚ;
- občania so zdravotným postihnutím;

1.3 Ekonomické vysvetlenie diskriminácie na trhu práce

Pri objasnení príčin diskriminácie na trhu práce môžeme vychádzať z princípov neoklasického modelu diskriminácie. Neoklasický model diskriminácie sa zaoberá vysvetlením znevýhodneného postavenia niektorých skupín na trhu práce oproti ostatným

skupinám. Vychádza z teórie ľudského kapitálu, ktorá predpokladá, že určité skupiny na trhu práce sú menej úspešné, lebo investujú menej do vzdelávania a odbornej prípravy a ich celková produktivita je nižšia. Neoklasický model ďalej rieši problematiku diskriminácie na trhu práce rovnako produktívnych a vzdelaných pracovníkov. To znamená, že diskriminácia určitých skupín na trhu práce nesúvisí s úrovňou ich nižšej produktivity, vyplývajúcej z rozdielov vo vzdelávaní či v odbornej príprave, ale vzniká z dôvodu znevýhodnenia alebo vylúčenia týchto skupín z trhu práce. Vysvetlenie diskriminácie nadväzuje na teóriu ľudského kapitálu.

Cieľom podkapitoly nie je poskytnúť vyčerpávajúci prehľad všetkých neoklasických modelov a ich variácií, ale chceli by sme bližšie predstaviť dva najznámejšie modely diskriminácie na základe teórie ľudského kapitálu.

Prvý Beckerov model „preferencie zamestnávateľa“ (employer taste model) je založený na štandardnom modeli maximalizácie užitočnosti a zdôrazňuje význam trhových síl a hospodárskej súťaže. Druhý model „štatistická diskriminácia“ (statistical discrimination) sa zameriava na to, ako nedokonalé informácie na trhu práce môžu viesť k mzdovým rozdielom aj medzi porovnateľnými pracovníkmi.

1.3.1 Prvý model diskriminácie - preferencie zamestnávateľa (employer taste model)

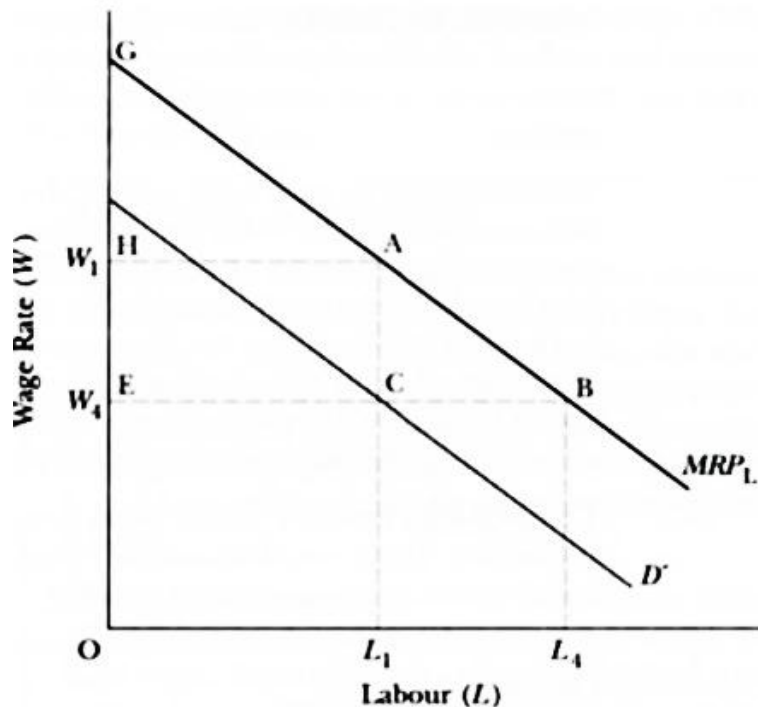
Najvýznamnejšie neoklasické vysvetlenie diskriminácie je založené na práci Garyho Beckera, ktorý rozvíja myšlienku, že niektorí pracovníci, zamestnávateľia alebo zákazníci nechcú pracovať alebo prísť do styku s príslušníkmi iných rasových skupín alebo so ženami (Becker, 1971). Nie je síce vysvetlené, prečo tento jav existuje. Podľa Beckera existujú určité predsudky zo strany zamestnávateľov voči ľuďom zo znevýhodnených skupín.

Becker v prvom modeli diskriminácie predpokladá, že zamestnávateľ nechce zamestnať príslušníkov určitej skupiny, hoci títo pracovníci sú rovnako produktívni ako všetci ostatní. V prípade, že firma musí zaplatiť rovnakú mzdu ostatným, tak jednoducho nebude zamestnávať členov znevýhodnenej skupiny. Existujú dve alternatívy rozhodovania zamestnávateľov za predpokladu, že môžu ovplyvniť výšku miezd. Môžu zamestnať členov znevýhodnenej skupiny za nižšie mzdy a tým zvýšiť svoju ziskovosť, alebo môžu túto skupinu diskriminovať a zamestnať iba pracovníkov zo skupiny vyšších miezd aj keď to bude znamenať nižšie zisky. Diskriminácia v druhom prípade prináša náklady firme. (Becker, 1971).

Obrázok č. 1 znázorňuje jednoduchú situáciu na trhu práce, kde neexistujú žiadne rozdiely v produktivite medzi rôznymi skupinami pracovníkov. Vzhľadom k tomu, všetci pracovníci majú rovnakú úroveň produktivity, výnos z hraničného produktu práce je rovnaký bez ohľadu na to, ktorú skupinu pracovníkov firma zamestnáva. To je znázornené ako MRP_L . Na konkurenčnom trhu práce bude firma zamestnávať pracovnú silu až do výšky, kde mzda je rovná hraničnému produktu práce. Takže, ak je mzdová úroveň W_1 firma bude zamestnávať pracovníkov L_1 . V prípade, že firma diskriminuje členov určitej skupiny, nezamestná žiadnych pracovníkov znevýhodnenej skupiny L_4 pri mzdovej úrovni W_1 . Tento zamestnávateľ bude mať predsudky a znevýhodnené skupiny budú musieť čeliť nezamestnanosti (trojuholník ABC). Čo sa stane, ak títo pracovníci budú ochotní pracovať za mzdy pod úrovňou W_1 ? Bude to závisieť od toho, či bude firma ochotná zamestnať znevýhodnených pracovníkov. Firma môže zamestnaním ľudí zo znevýhodnenej skupiny znížiť svoje náklady a zvýšiť tak svoje zisky.

Obrázok 1

Model diskriminácie podľa preferencií zamestnávateľa (employer taste model)

Zdroj: <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2012/06/ECON303-8.2.1.pdf>.

Aj keď berieme do úvahy len jednoduchú variantu prístupu diskriminácie na trhu práce, vyplývajú z neho dôležité skutočnosti. Diskriminácia môže pretrvávať iba vtedy, ak existujú faktory, ktoré obmedzujú množstvo konkurencie na trhu práce alebo na trhu statkov a služieb. Ak sú tieto trhy konkurencieschopné zvýšená ziskovosť nediskriminujúcich firiem v porovnaní s diskriminujúcimi bude podporovať vstup nediskriminujúcich firiem na trh. To bude predstavovať tlak na rast cenovej hladiny a nakoniec vyššie náklady diskriminujúcich firiem. (Becker, 1971).

Prvý model diskriminácie na trhu práce predpovedá, že diskriminácia existuje, pretože zamestnávateľia nechcú zamestnávať určité skupiny pracovníkov. Zamestnancov znevýhodnenej skupiny budú zamestnávať iba v prípade, že týmto pracovníkom budú vyplácať nižšie mzdy v porovnaní s ostatnými zamestnancami. Tento model poskytuje vysvetlenie mzdovej diskriminácie rovnako produktívnych pracovníkov.

1.3.2 Druhý model diskriminácie - štatistická diskriminácia (statistical discrimination)

Teória ľudského kapitálu vysvetľuje, ako investície do vzdelávania a odbornej prípravy vedú k vyššej úrovni zárobku. Jedným z dôvodov, prečo sú vzdelávanie a odborná príprava označované ako investícia je, že ich výhody kumulujú v čase. Dôležitým ukazovateľom z hľadiska investícií do ľudského kapitálu je potenciálna dĺžka pracovného života. To naznačuje, že v prípade určitých skupín pracovníkov – matky s deťmi sa očakáva prerušenie ich kariéry z dôvodu starostlivosti o deti. Dôvodom nižších zárobkov žien je podľa Beckera nižšia kvalifikovanosť a skúsenosti žien v porovnaní s mužmi. Avšak ich nižšie výnosy pre spoločnosť by nemali podporovať diskrimináciu na pracovnom trhu. (Becker, 1971).

Teória ľudského kapitálu predpokladá, že ženy budú zarábať menej ako muži, pretože sa neočakáva, že stravia rovnako dlhý čas v práci ako muži. Menej žien sa bude usilovať o kvalifikované zamestnanie a ďalšie budú priťahované k tým pracovným miestam, ktoré im umožňujú lepšie spojiť rodinné povinnosti s pracovným životom. Model štatistickej

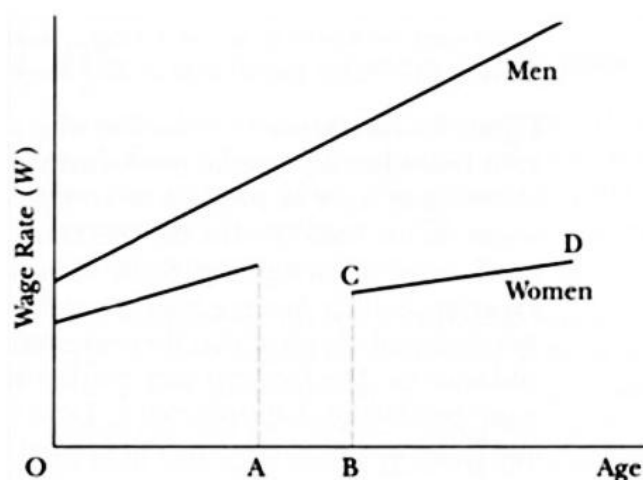
diskriminácie je možné aplikovať aj na ďalšie znevýhodnené skupiny vstupujúce na trh práce. (Becker, 1971).

Obrázok č. 2 znázorňuje vplyv prerušenia kariéry žien na úroveň ich príjmov. Budeme predpokladať, že ľudia vstupujú na trh práce s určitým množstvom ľudského kapitálu a to určuje ich počiatočné zárobky. Následné školenia a vzdelávanie majú za následok zvyšovanie ich príjmov. Príjmy jednotlivcov sa v priebehu času môžu meniť. Ďalej budeme predpokladať, že všetky ženy počas pracovného života znížia množstvo pracovnej sily kvôli rodinným povinnostiam. Z toho vyplýva, že ich zárobok v porovnaní s mužmi bude nižší. Taktiež vzdelávanie a školenia budú ženy absolvovať v nižšej miere z dôvodu prerušenia kariéry. Prerušenie kariéry znižuje výnosy z investícií do ľudského kapitálu. Na obrázku môžeme vidieť, že vo veku A ženy odchádzajú z pracovnej sily a keď vstupujú na trh práce vo veku B, znehodnotením ich zručností sa znižuje aj ich potenciálny zárobok.

Model štatistickej diskriminácie však berie do úvahy len to, čo by sa stalo, keby všetky ženy investovali menej do ľudského kapitálu v porovnaní s mužmi. Teória ľudského kapitálu naznačuje, že medzi mužmi a ženami investujúcimi v rovnakej miere do vzdelávania a získania zručností by nemali existovať žiadne mzdové rozdiely. V realite to tak jednoducho nefunguje. Firmy síce nepoznajú pri nábore zamestnancov, ktorí sú viac produktívni, ale zamestnávateľia vedia, že v priemere ženy trávia menej času v práci než muži. Z toho vyplýva, že pri nábore zamestnancov uprednostnia zamestnávateľia buď mužov alebo ženy ohodnotia nižšou mzdou.

Obrázok 2

Model štatistickej diskriminácie (statistical discrimination)

Zdroj: <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2012/06/ECON303-8.2.1.pdf>.

2. Nezamestnanosť absolventov a mladých ľudí v SR

Podľa Ústavu informácií a prognóz školstva, miera nezamestnanosti absolventov škôl (stredných a vysokých) v období 2013/2014 bola na úrovni 13,5% (medián). V prípade vysokých škôl bola miera nezamestnanosti 8,3 % (medián). Miera nezamestnanosti absolventov stredných škôl sa pohybovala na úrovni 18,0 % (medián). Najvyššie riziko nezamestnanosti bolo u absolventov učebných odborov, medián dosahoval až 28 %. Potom nasledovali študijné odbory 21,2 % a gymnáziá 5,4 %. Najnižšie riziko nezamestnanosti bolo u absolventov vysokých škôl. Na nasledujúcej tabuľke je uvedený vývoj miery nezamestnanosti absolventov stredných a vysokých škôl za jednotlivé obdobia v percentuálnom vyjadrení. (<http://www.uips.sk>, 26.4.2016).

Tabuľka 1

Miera nezamestnanosti absolventov škôl 2013/2014

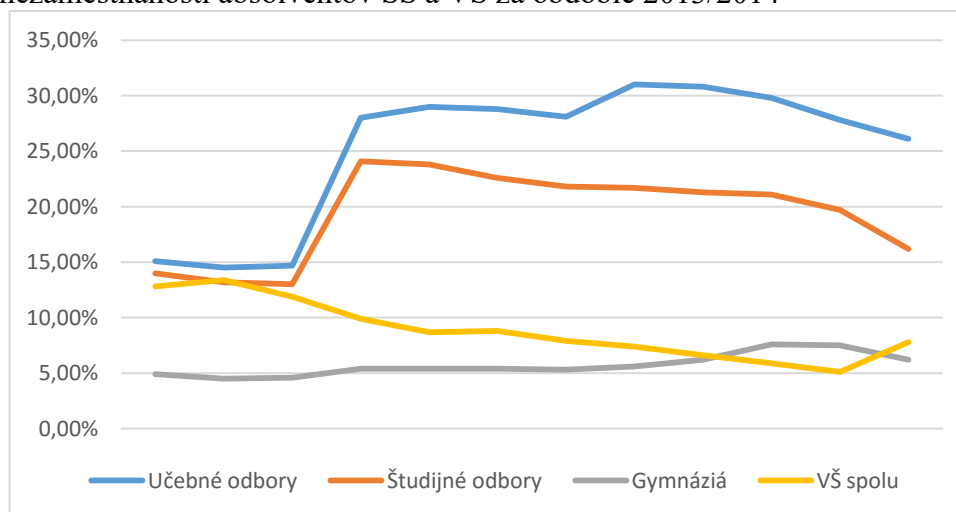
Mesiac/rok	Učebné odbory	Študijné odbory	Gymnázia	SŠ spolu	VŠ spolu	AMN Spolu
6/2013	15,10%	14,00%	4,90%	11,50%	12,80%	12,00%
7/2013	14,50%	13,20%	4,50%	10,80%	13,40%	11,90%
8/2013	14,70%	13,00%	4,60%	10,80%	11,90%	11,20%
9/2013	28,00%	24,10%	5,40%	19,10%	9,90%	15,50%
10/2013	29,00%	23,80%	5,40%	19,10%	8,70%	15,00%
11/2013	28,80%	22,60%	5,40%	18,40%	8,80%	14,60%
12/2013	28,10%	21,80%	5,30%	17,80%	7,90%	13,90%
1/2014	31,00%	21,70%	5,60%	18,20%	7,40%	13,90%
2/2014	30,80%	21,30%	6,20%	18,10%	6,60%	13,60%
3/2014	29,80%	21,10%	7,60%	18,30%	5,90%	13,40%
4/2014	27,80%	19,70%	7,50%	17,20%	5,10%	12,40%
5/2014	26,10%	16,20%	6,20%	14,60%	7,80%	11,90%
Medián	28,00%	21,20%	5,40%	18,00%	8,30%	13,50%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa <http://www.uips.sk>.

V rámci stredných škôl je výrazne najnižšia absolventská miera nezamestnanosti gymnazistov, ktorá je ovplyvnená prechodom prevažnej časti absolventov na vysokoškolské štúdium. Ak by sme však vo výpočte eliminovali tento faktor, bolo by ich riziko nezamestnanosti zrovnateľné s odbornými školami. Vývoj mediánových sezónnych hodnôt miery nezamestnanosti absolventov škôl znázorňuje nasledujúci graf. (<http://www.uips.sk>, 26.4.2016).

Graf 1

Miera nezamestnanosti absolventov SŠ a VŠ za obdobie 2013/2014

Zdroj: vlastné spracovanie podľa <http://www.uips.sk>.

Miera nezamestnanosti absolventov vysokých škôl je na základe štatistickej evidencie výrazne nižšia v porovnaní s mierou nezamestnanosti absolventov stredných škôl. Avšak na základe výsledkov analýzy národného projektu s názvom „Vysoké školy, pracovný trh a uplatnenie absolventov“ bolo zistené, že počet „vysokoškolských“ pracovných miest je na Slovensku už dnes asi o 65 tisíc nižší ako počet vysokoškolákov na pracovnom trhu a asi o 25 tisíc nižší ako počet vysokoškolákov medzi zamestnanými. Počet vysokoškolákov na

pracovnom trhu porastie v nasledujúcich desiatich rokoch naďalej podstatne rýchlejšie ako počet zodpovedajúcich pracovných miest.

Vývoj odbornej štruktúry absolventov vysokých škôl je výrazne odlišný. Je potrebné predpokladať, že počet ekonomicky aktívnych vysokoškolákov, ktorí vyštudujú spoločenskovedné odbory do roku 2023 narastie o 35%. Počas nasledujúcich desiatich rokov tak na pracovnom trhu pribudne viac ako 50 tisíc absolventov spoločenských odborov. Podľa predpokladaných odhadov vyše 30 tisíc absolventov týchto odborov nezoženie zodpovedajúcu prácu. Celkom opačná je však situácia pri druhej veľkej skupine odborov. Skutočné zvýšenie počtu vysokoškolákov s inžinierskym technickým vzdelaním na trhu práce predstavuje v desaťročnom horizonte iba 7%. To je alarmujúci nárast odborovej nerovnováhy, ktorý môže viesť k nedostatku vysokoškolákov s technickým vzdelaním. (<https://www.centire.com>, 26.4.2016)

Slovensko patrí v rámci EÚ ku krajinám s najvyššou mierou nezamestnanosti absolventov. Na základe odporúčania Rady EÚ jednotlivé členské krajiny medzi nimi aj SR pristúpili k zavedeniu záruky pre mladých. Uvedené odporúčanie má slúžiť ako určitá orientácia pri vypracovaní programu záruky, ktorý je však výlučne v kompetencii príslušného členského štátu.

2.1 Záruka pre mladých ľudí a jej implementácia v podmienkach SR

System záruky pre mladých ľudí predstavuje nový prístup k riešeniu problému nezamestnanosti mladých ľudí do 25 rokov. Cieľom je ponúknuť absolventom kvalitné, pracovné miesto do 4 mesiacov po ukončení formálneho vzdelávania alebo strate pracovného miesta. Rozvoj a realizácia záruk pre mladých ľudí si vyžaduje intenzívnu spoluprácu všetkých kľúčových aktérov: verejných orgánov, služieb zamestnanosti, poskytovateľov profesijného poradenstva, inštitúcií vzdelávania a odbornej prípravy, služieb na podporu mladých, podnikateľov, zamestnávateľov, odborových zväzov, atď. Dôležitú úlohu zohráva včasná intervencia a aktivácia. V mnohých prípadoch sú potrebné reformy na zvýšenie kvality systémov odborného vzdelávania a prípravy. (<http://ec.europa.eu>/15.8.2016)

V Slovenskej republike sa záruka pre mladých ľudí implementuje v súlade s Národným plánom implementácie Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike. Implementácia záruky bola prijatá Radou solidarity a rozvoja SR, ktorá 29.1.2014 prijala Spoločné vyhlásenie na jej podporu. Záruka obsahuje harmonogram legislatívnych reforiem a iniciatív v dvoch hlavných oblastiach: (<https://www.employment.gov.sk/sk/>,15.8.2016)

- včasná intervencia a aktivácia;
- podporné opatrenia pre integráciu na trhu práce;

Zavedenie záruky je súčasťou Národného programu reforiem Slovenskej republiky, ktorý schválila vláda SR v roku 2014. Pôvodná záruka z februára 2014 bola aktualizovaná a zaslaná v apríli 2014 Európskej komisii. Hlavná zmena spočívala v tom, že SR v porovnaní s pôvodnou zárukou posunula hranicu z 25 na 29 rokov veku mladých ľudí s podmienkou, že v skupine 25-29 rokov sa záruka bude vzťahovať najmä na dlhodobo nezamestnaných nad 12 mesiacov alebo aspoň nad 6 mesiacov. Týmto procesmi bol v Slovenskej republike vytvorený strategický rámec na zavedenie záruky pre mladých ľudí NEET (not in employment, education or training/nie sú zamestnaní, nepokračujú v procese vzdelávania, ani sa nezúčastňujú na odbornej príprave). Prvým krokom na poskytnutie záruky, pokiaľ ide o integráciu na trh práce, je zaradenie mladých ľudí do evidencie uchádzačov o zamestnanie. Podporným rámcom pre implementáciu záruky je Operačný program Ľudské zdroje na

programové obdobie 2014 – 2020, najmä jeho Prioritná os (PO) 2 Iniciatíva na podporu zamestnanosti mladých ľudí, PO 1 Vzdelávanie, ako aj PO 3 Zamestnanosť, PO 4 Sociálne začlenenie a PO 5 Integrácia marginalizovaných rómskych komunití. (<https://www.employment.gov.sk/sk/>,15.8.2016)

V rámci realizácie záruky pre mladých ľudí boli mladým ľuďom poskytnuté tieto služby: (<https://www.employment.gov.sk/sk/>,15.8.2016)

- Informačné a poradenské služby, ide najmä o:
 - služby pri voľbe povolania, výbere zamestnania vrátane jeho zmeny, výbere zamestnanca, adaptácii zamestnanca v novom zamestnaní;
 - individuálnou alebo skupinovú formou poskytované informácie o možnostiach ďalšieho štúdia, profesiách požadovaných na trhu práce, komunikácii s budúcim zamestnávateľom a službách poskytovaných úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny;
- Burzy informácií:
 - informácie o školách, študijných a učebných odboroch, najžiadanejších profesiách;
 - informácie od zamestnávateľov – čo by mal absolvent školy ovládať, aby sa mohol po skončení školy uplatniť na trhu práce;
 - Európske služby zamestnanosti – EURES – ponúkajú možnosti štúdií, stáží a dobrovoľníckych pobytov v zahraničí;
- Odborné poradenské služby:
 - zamerané na riešenie problémov spojených s pracovným uplatnením UoZ;
 - individuálnou alebo skupinovú formou sa zisťujú osobnostné predpoklady, schopností, hodnotia sa kompetencie a identifikujú sa prekážky vstupu na trh práce;
 - individuálny akčný plán - určenie aktivít, opatrení a služieb potrebných na začlenenie na trh práce;

2.2 Výsledky implementácie záruky pre mladých ľudí v SR v oblasti získania absolventskej praxe

Absolventskú prax v dĺžke trvania minimálne 1 mesiac môžu získať nezamestnaní absolventi škôl, ktorí sú zároveň uchádzačmi o zamestnanie (UoZ). Ďalšou alternatívou nadobudnutia absolventskej praxe je získanie odborných zručností a praktických skúseností u zamestnávateľa vo vyštudovanom odbore 3 až 6 mesiacov, 20 hodín týždenne. Mesačný paušálny príspevok pre absolventa školy je 65 % sumy životného minima (128,76 €). K augustu 2014 bolo na absolventskú prax zaradených 4 703 UoZ. (<https://www.employment.gov.sk/>, 15.8.2016)

Na základe výsledkov implementácie záruky pre mladých v SR bolo v roku 2014 na vykonávanie absolventskej praxe zaradených 9 416 absolventov škôl, čo je o 442 absolventov škôl menej ako bolo v roku 2013, s vyčerpanou sumou finančných prostriedkov vo výške 4 426 803,90 €. V sledovanom období ukončilo absolventskú prax 6 874 absolventov škôl, čo je o 3 331 menej ako v roku 2013 a na trhu práce sa v roku 2014 umiestnilo 2 912 absolventov škôl, čo je 42% úspešnosť.

Výraznejší rozdiel bol medzi rokom 2012 a 2013, kedy v roku 2013 došlo k poklesu až o 6 584 zaradených absolventov škôl. Novelou zákona o službách zamestnanosti sa s účinnosťou od 1. mája 2013 ustanovila podmienka pre vykonávanie absolventskej praxe v

nadväznosti na dosiahnuté vzdelanie, čo umožňuje absolventom škôl uplatniť vedomosti a zručnosti získané počas štúdia pri výkone budúceho povolania.

3. Nezamestnanosť absolventov a mladých ľudí v Dánsku

Podľa Eurostatu úroveň vzdelania má významný vplyv na mieru nezamestnanosti mladých ľudí v Dánsku. V roku 2013 bola miera nezamestnanosti mladých ľudí vo vekovej skupine (15 - 24 rokov) 12,60%, priemer EU28 bol 22,60%. Vo vekovej skupine (25 – 29 rokov) bola miera nezamestnanosti na úrovni 8,90%, priemer EU28 bol 14,20%. Vo vekovej skupine (25-29 rokov) s nižším stredoškolským vzdelaním 15,50%. V tej istej vekovej skupine s vyšším stredoškolským vzdelaním bola miera nezamestnanosti iba 8,0%. Miera nezamestnanosti vysokoškolsky vzdelaných ľudí bola o niečo vyššia, čo odráža ťažkosti s uplatnením nových absolventov vysokých škôl.

Počas dlhej doby Dánsko vypracovávalo legislatívu pre zabezpečenie mladých ľudí proti nezamestnanosti. Opatrenia zamerané na absolventov a mladých ľudí sú upravené reformou v oblasti sociálnej pomoci a opatreniami aktívnej politiky trhu práce. Takmer 40% príjemcov sociálnej pomoci je vo veku 16-29 rokov. Nedávna štúdia ukazuje, že väčšina mladých ľudí, ktorí nie sú v zamestnaní, vo vzdelávaní alebo v odbornej príprave boli nezamestnaní po dobu dlhšiu ako šesť mesiacov.

Cieľom Dánska do roku 2015 bolo dosiahnuť aby 95% mladých ľudí skončilo vyššie sekundárne vzdelanie a 60% mladých ľudí skončilo terciárne vzdelanie. Napriek týmto ambicióznym cieľom Dánsko eviduje veľmi nízku úroveň vyššieho sekundárneho vzdelania. Približne 82% mladých ľudí do 25 rokov predčasne skončilo vyššie stredoškolské štúdium. Desať rokov po ukončení povinnej školskej dochádzky 16% mladých ľudí nedokončí žiadne vyššie stredoškolské štúdium. Tieto faktory by mohli v budúcnosti brániť Dánsku v dosahovaní národných cieľov v oblasti vzdelávania. (European Commission. 2016, s. 7).

3.1 Implementácia schémy záruky pre mladých ľudí v Dánsku

Podľa záruky pre mladých ľudí, všetci mladí vo vekovej skupine do 25 rokov by mali dostávať kvalitnú ponuku zamestnania, ďalšieho vzdelávania, odbornej prípravy alebo stáže do štyroch mesiacov od ukončenia formálneho vzdelávania alebo straty zamestnania. Definícia záruky pre mladých (Youth Guarantee) je identická pre všetky členské krajiny.

Schéma implementácie záruky pre mladých ľudí v Dánsku by mala byť založená na partnerskom prístupe zahŕňajúcom všetky príslušné verejné orgány, sociálnych partnerov, vzdelávacie inštitúcie, vedenie centier, atď. Systém by mal zabezpečiť včasnú intervenciu a ponúkať podporné opatrenia pre úspešnú integráciu na pracovnom trhu.

Prioritným cieľom Dánska v oblasti implementácie záruky pre mladých je:

- zapojiť mladých ľudí bez vzdelania opätovne do procesu vzdelávania;
- integrovať vzdelaných absolventov a mladých ľudí na pracovný trh;
- poskytnúť možnosť rekvalifikácie, rôznych kurzov pre mladých ľudí bez vzdelania, u ktorých absentujú predpoklady začatia alebo skončenia štandardného vzdelania;

Predpokladom pre realizáciu záruky pre mladých ľudí v Dánsku, je potrebné, aby mladí ľudia boli v evidencii úradu práce. Do siedmych dní od zaevidovania na príslušnom úrade musia absolvovať hodnotiaci rozhovor. Ak nemajú dokončené vzdelanie, majú právo na získanie absolventskej praxe počas prvého mesiaca. Ak už majú ukončené vzdelanie, ale nemajú úspech pri hľadaní zamestnania, v lehote do troch mesiacov dostanú kvalitnú ponuku

relevantnú ich kvalifikácii. Trvanie nezamestnanosti sa počíta odo dňa registrácie na úrade práce. Absolventi a mladí ľudia, ktorí nie sú v procese vzdelávania sú kontaktovaní poradenskými centrami. Pre všetkých mladých ľudí je zostavený osobný vzdelávací plán. Dánsky trh práce je odrazom silnej a aktívnej spolupráce sociálnych partnerov a orgánov verejnej správy. Osobitná pozornosť je venovaná nezamestnaným do 29 rokov.

Ústredným prvkom dánskej politiky trhu práce orientovanej na mladých ľudí je včasná intervencia a aktivácia, ktorá v posledných rokoch prešla niekoľkými reformami, napr. reforma peňažných dávok v roku 2014. Táto reforma peňažných dávok bola základnou reformou s mnohými aspektmi. Reforma sa skladala z dvoch častí. Prvá časť reformy sa týkala nezamestnaných vo vekovej skupine nad 30 rokov. Druhá časť bola zameraná na nezamestnaných 18-29 rokov. Obe časti reformy sa zameriavajú na včasnú intervenciu a aktiváciu s prihliadnutím na individuálne potreby mladých ľudí. Hlavným cieľom danej reformy bola podpora a pomoc mladým ľuďom získať štandardné vzdelanie a trvalé zamestnanie. (Danish Youth Guarantee Implementation Plan April 2014, s. 3-4)

Výsledky implementácie záruky pre mladých ľudí v Dánsku nie sú dostupné na webovej stránke Ministerstva práce v Dánsku, preto nie je možné výsledky implementácie záruky porovnať za obe krajiny. Uvádzame v nasledujúcej podkapitole porovnanie mier nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí podľa jednotlivých vekových skupín získaných z databázy Eurostatu.

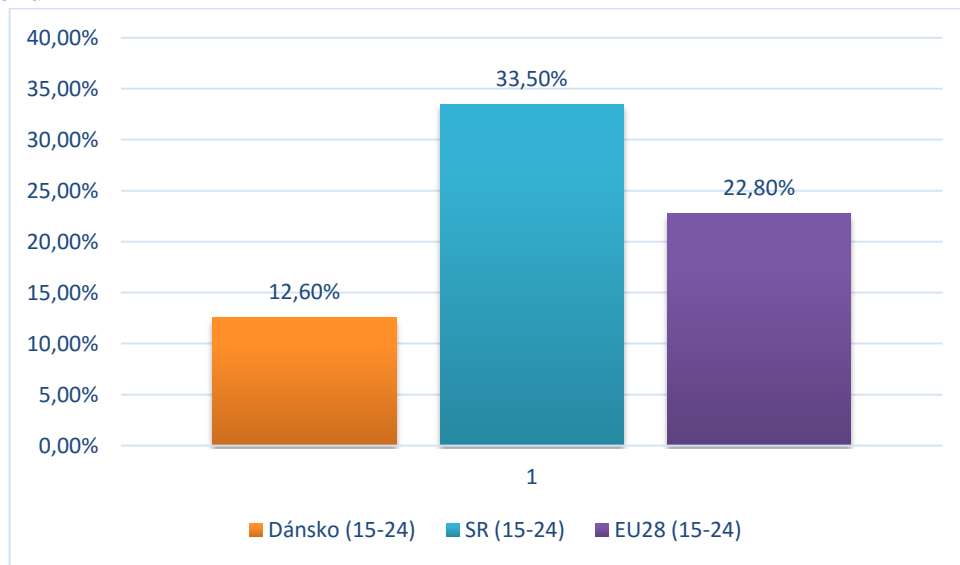
3.2 Porovnanie miery nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí v SR, Dánsku a EÚ28

Vzhľadom na odlišnosť štatistického vykazovania miery nezamestnanosti absolventov v Dánsku ako aj vo väčšine krajín EÚ, sme porovnávané parametre prispôbili metodike vykazovania Eurostatu. Európske štatistické zisťovanie eviduje mieru nezamestnanosti absolventov škôl ako mieru nezamestnanosti mladých ľudí vo vekovej skupine (15-24 rokov), ktorá zahŕňa tak mieru nezamestnanosti absolventov škôl ako aj osoby s predčasným ukončením štúdia. Údaje pre účely komparácie sú získané z Eurostatu za rok 2013 pre SR, Dánsko a celú EÚ. Porovnanie miery nezamestnanosti len za SR a Dánsko by nemalo dostatočnú výpovednú hodnotu, ak by nebol do porovnania zakomponovaný aj ďalší parameter, priemer miery nezamestnanosti za EÚ28.

V Dánsku bola v roku 2013 miera nezamestnanosti mladých ľudí vo vekovej skupine (15 - 24 rokov) 12,60%, v SR 33,50%, priemer EÚ28 22,80%. Na základe porovnania môžeme vidieť že v SR miera nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí významne prekračuje priemer EÚ28. Vo vekovej skupine (25 - 29 rokov) bola miera nezamestnanosti na úrovni 8,90%, priemer EÚ28 14,20%. Môžeme vidieť výrazne vyššie riziko nezamestnanosti vo vekovej skupine (15-24 rokov), ktorú v prevažnej miere tvoria absolventi škôl. Na nasledujúcom grafe je znázornená miera nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí v Dánsku, SR a EÚ28. Porovnanie miery nezamestnanosti sa vzťahuje na vekovú skupinu (15-24 rokov), pretože najpresnejšie vystihuje kritéria pre porovnanie miery nezamestnanosti absolventov medzi SR a Dánskom za príslušné obdobie vo vzťahu k EÚ. (Eurostat, 2013).

Graf 2

Porovnanie miery nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí v Dánsku, SR a v EÚ28 v roku

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Eurostatu 2013.

4. Závěry

Podľa Úradu práce sociálnych vecí a rodiny nezamestnanosť mladých ľudí v decembri 2014 mierne klesla na 28,9 %. Napriek tomu má Slovensko stále v poradí ôsmu najvyššiu mieru nezamestnanosti mladých ľudí v EÚ. Takmer dve tretiny nezamestnaných mladých ľudí si hľadá prácu minimálne rok a viac, čo predstavuje najvyšší podiel spomedzi členských štátov EÚ. Prechod zo školy do zamestnania je stále pomalý a vzdelávací systém nereaguje pružne na potreby trhu práce. Dánsky sociálny systém je významnou zárukou ochrany a zabezpečenia absolventov a mladých ľudí pred nezamestnanosťou. Dánsko patrí v rámci celej EÚ28 ku krajinám, ktoré majú najnižšiu mieru nezamestnanosti absolventov a mladých ľudí. Dánsko však rieši rozdielne problémy ohľadne mladých nezamestnaných ako SR. Problémom Dánska je vysoký podiel nízko kvalifikovanej pracovnej sily. Dôvodom je predčasné skončenie štúdia. Čiže nedostatočný počet absolventov. Slovensko na rozdiel od Dánska rieši problém veľkého počtu neumiestnených absolventov na trhu práce. Avšak aj napriek rozdielom je Dánsko veľmi inšpirujúcim príkladom pre SR a to nielen vzhľadom na veľkostné parametre a počet obyvateľov, ale najmä kvôli úspešne realizovanej aktívnej politike trhu práce.

Použitá literatúra

Citácia z knihy

Becker, S.G. (1971). *The Economics of Discrimination*. Chicago: The University of Chicago Press, 1971. 178 p. ISBN 978-02-260-4116-2.

Rievajová, E. a kol. (2009). *Trh práce a politika zamestnanosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2009. 272 s. ISBN 978-80-225-2878-8.

Citácia z odborného časopisu

European Commission. (2016). Youth Guarantee country by country Denmark. Brussels: European Commission, 2016. 7 p.

Ministry of Employment in Denmark. (2014). Danish Youth Guarantee Implementation Plan April 2014. København: Ministry of Employment, 2014, 28 p.

Citácia z internetového zdroja

Európska komisia. (2015). Správa o krajine, Slovensko 2015, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_slovakia_sk.pdf, [citované 26.04.2016].

Eurostat. (2013). Unemployment rate by age group 2013, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rate,_by_age_group,_2013.png, [citované 25.04.2016].

Herich, J. (2015). Uplatnenie absolventov stredných škôl v praxi, http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/JH/uplatnenie_a14_.pdf, [citované 26.04.2016].
Kontrová, M. a kol. (2015). Vysoké školy ako motory rozvoja vedomostnej spoločnosti, https://www.centire.com/sites/default/files/vysoke_skoly_pracovny_trh_a_uplatnenie_absolventov.pdf, [citované 26.04.2016].

Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny. (2016). Záruka pre mladých ľudí v SR, <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/zaruka-mladych-ludi-sr/>, [citované 15.08.2016].

Saylor Academy. (2016). Economics explains discrimination in the labor market, <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2012/06/ECON303-8.2.1.pdf>, [citované 25.04.2016].

UPSVaR. (2014). Vybrané aktívne opatrenia na trhu práce v rámci SR bez BSK, http://www.upsvar.sk/buxus/docs/download/Opis_projektu_1.rtf, [citované 25.04.2016].

UPSVaR. (2014). Vyhodnotenie uplatňovania aktívnych opatrení na trhu práce za rok 2014, http://www.upsvar.sk/buxus/docs/statistic/aotp_2014/Vyhodnotenie_AOTP_2014.pdf, [citované 26.04.2016].

Vagač, Ľ. (2011). Os sociálneho dialógu, http://www.ineko.sk/file_download/631/Diskriminacia,+teoria,+legislat, [citované 25.04.2016].

Rada EÚ. (2013). Odporúčanie rady z 22. apríla 2013 o zavedení záruky pre mladých ľudí, <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/odporucanie-rady-eu.pdf>, [citované 15.08.2016].

Unique Areas of Cooperation and Specific Priorities of the Visegrad Group in the Context of Implied Convergence Tendencies¹

Martin Hudec

University of Economics in Bratislava
Faculty of Commerce, Department of Marketing
Dolnozemska cesta 1/A
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: mhudec18@gmail.com

Abstract

After joining the EU, it seemed that the essence of the Visegrad Group was fulfilled and that their mutual cooperation was soon to be finished. However, as it turned out, the interest of Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic as the members of V4 promisingly continued to evolve and this Central European entity exceeded all skeptical expectations while making a significant progress in streamlining cooperation and proving that V4 is on the track to become an even more important representative of the interests of the Central European region within the European Union. Aim of this research is the analysis of selected cooperation processes and specific priorities of the V4 countries after their integration into the European Union in 2004. Common position of the members on key issues, especially after 2004, helps to present the Visegrad Group as an important platform within the European Union and receive their state priorities into the awareness of the European Union. Visegrad effort to streamline communication within the EU makes it easier to resolve and pre-determine subjects for negotiations, enabling better participating preparation and greater success in their future implementation by regularly organizing working meetings and summits of the member states.

JEL Classification: O4, O10, O52

Key words: Visegrad Group, European Union, Convergence

1. Introduction

The program priorities of the V4 countries are dominated by themes of the Summit of the European Council and the General Affairs and External Relations Council while the intention of linking areas of interest to the EU agenda is still very visible. Consistency in their implementation is the unique source of intensified efforts to promote the priorities of the European community. Nevertheless, equally important is the timing of the meetings of the Prime Ministers or Foreign Ministers before the meetings of the European Council or EU summits. Furthermore, the formation of V4+, at a summit with EU leaders on February 4, 2011 by the representatives of the V4 countries, Bulgaria and Romania, aimed to implement the gas network linking at the new stream direction and develop greater independence and energy diversification. This working group is now chaired by EU Energy Commissioner. However, despite high expectations, summit did not contribute to solve problems, specific proposals or clear vision of a sustainable future for energy. On the other hand, the occasion

¹ This research is part of KEGA nr. 018EU-4/2014 “European Marketing – Factors and Determinants of the Single European Market (monograph with multimedia support).”

set the basis for future implementation as the joint statement which called for creation of a single European energy market.

Additionally, the creation of a dedicated working group composed of experts in the V4+ format is a clear demonstration of the confidence of the European Union and interested members of the V4 on joint cooperation in this field in order to coordinate and implement projects under the supervision of the EU (Schreier, 2015). This working group is a good example of the effective continual operation of the Visegrad Agreement and the increased expression of a coordinated effort in promoting their own priorities. It has demonstrated the importance of Visegrad cooperation within the European Union. Future directions in this area by intensifying efforts of the V4 countries could lead to a better promotion of their interests. Moreover, it is essential to comprehend that the V4+ mainly focuses on regional cooperation with third countries and regional organizations. Among the most visible forms of cooperation we might include the Eastern Partnership with post-soviet countries, regional cooperation with Austria and Slovenia and cooperation with the countries of the Western Balkan.

2. Multinational Cooperation in Promoting Mutual Interests and Foreign Policy Coordination

Equally important is the cooperation with regional associations, Benelux, the Baltic Sea countries, the Nordic Council, Gulf Cooperation Council, Central Asian countries, as well as with other partners, namely United States, Japan, Germany, Israel, Russian Federation and Turkey. For the purpose of discussions and coordination on topical issues the V4 countries frequently organize foreign policy expert consultation and seminars. Visegrad agreements focus on the countries aspiring to join the European Union and The North Atlantic Treaty Organization, where the Visegrad group serves as experienced partners, providing financial assistance, technical information, but also helps in promoting their interests and visibility through the European Union (Fiala, 2009). Significant is also the cooperation with industrialized developed countries that are an influential group of partners in various fields and jointly participate in economic, scientific and other projects called The Regional Partnership. These specific associations most significantly contributed to accelerating convergence process, i.e. to such joint development and progress, which leads to a blurring differences of various economic policy areas to the socio-economic level of developed economies in the process of European integration.

Figure 1

Illustration of The International Visegrad Fund Program

Program				€	%		
Small Grants	Jun 1	< 6 months	50 workdays	< €6,000	80%	15%	3 x V4
Standard Grants	Sep 15	< 12 months	60 workdays	> €6,001*	80%	15%	3 x V4**
Strategic Grants	Apr 15	12–36 months	50 workdays	N/A*	70%	15% + 7% TIA**	4 x V4
Strategic Conferences	–	12 months	40 workdays	N/A	100%	10% + 7% TIA*	N/A**
University Studies Grants	Nov 10	N/A	60 workdays	ca. €10,000–40,000*	100%	15%	n/a
Visegrad+	–	12–36 months	60 workdays	N/A	100%	15%	V4 + WB*
V4–Japan Joint Research Program	–	–	–	€100,000	100%	15%	V4 + JP
V4EaP Program							
University Studies Grants–EaP	Nov 10	N/A	60 workdays	ca. €10,000–40,000*	100%	15% (+ €1,000 TIA**)	N/A
Flagship Projects	–	18–36 months	60 workdays	€80,000	80%	15%	V4+EaP*
Extended Standard Grants	–	18 months	40 workdays	N/A*	90%	7 + 7% TIA**	V4+EaP***

Source: <http://visegradfund.org/>

When focusing on valid convergence pre-determinants it was the successful transformation of the Visegrad countries which has also accelerated the widening gap between the V4 and Commonwealth of Independent States (CIS). The Eastern Partnership (EaP) came from the initiatives of the Visegrad Agreement resulting into multilateral cooperation, which is linked to the Eastern dimension of the European policy (Minkenberg, 2015). The Visegrad Group provides assistance for necessary reforms, as well as financial aid while it is perceived as needs arising from its current status as a stronger partner, with regard to the special relations stemming from their cultural, linguistic and historical proximity. The Eastern Partnership policy originated from the Czech Republic initiative in order to transform selected programs between countries on a multilateral level in the form of a consistent approach. The program was first developed in 2008 in Poland during its presidency of the Visegrad Group together with Sweden. The Eastern Partnership is an important pillar of cooperation and is among the Visegrad program priorities, whereas the most important areas of cooperation are:

- cooperation in drafting the revised external mandates of the European Investment Bank;
- initiating meetings of the Foreign Ministers of the Visegrad Group and partner countries on issues relating to the Eastern Partnership;
- promoting meaningful allocation of funds;
- identifying and developing joint projects and supporting their implementation;
- passing the joint experience from regional cooperation, promoting mobility;
- deepening relations in order to promote economic development, removal of trade barriers, standardization, energy security, dialogue on human rights and border protection;
- supporting efforts to implement economic and political reforms.

3. Contrasting Perspective from the Divest Zone of Influence Viewpoint

The positive reaction of the European Council has incorporated this initiative among other programs of the European Neighbourhood Policy and the Eastern Partnership activities were officially launched at a summit in Prague on May 7, 2009. What is more important, this partnership focuses on strengthening cooperation not only between the V4 or V4+, but combined in sync with the European Union, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine, who seek to integrate into the European community and The North Atlantic Treaty Organization. So naturally, the policy objective is to create environment for convergence and intensify bilateral relations with partner countries (partner countries meet twice a year and discuss current issues). Cooperation is divided into these sectors: democracy, governance and stability; economic integration and convergence with EU policies; energy security; contacts between people.

By joining the European Union V4 countries have forever changed the eastern borders dividing Europe (Filipova, 2011). Strictly speaking, the control of these borders in the context of a potentially imminent threats and illegal migration partially depends on the Visegrad Group. Visegrad Agreement also states responsibility for shaping and direction of neighborhood policy. It plays an important role in reducing the gaps between the V4 countries, now EU states, and neighboring countries. This is a forming relationships factor outside of the Eastern Partnership namely with Russia, where and the V4 has become a major player in influencing the formation of foreign EU policy (Fawn, 2003).

On the contrary, Russia sees the Eastern Partnership with European Union and the Visegrad Group mainly negatively, as eliminating factor of its original area of impact (zone of influence) and opposes the reformation of incitement by the V4 countries and the European Union. Different approaches to the Eastern Partnership project are sometimes even visible between countries within the framework of the partnership (Belarus², Western Balkan countries), which is reflected in the level of depth of made reforms. Simultaneously, Visegrad Group supports the accession of the Western Balkan countries³ in the European Union, whereas support and assistance in their progress is among the priorities of V4 and is often one of the main topics of their summits through a strategic program called The stabilization of the Western Balkan countries and their European and Euro-Atlantic integration. V4 positively acknowledges the progress of these countries, seeking to help its partners through a number of dialogues, providing valuable information obtained from their own experiences of transition and accession interviews. Thanks to the intensive efforts of the Visegrad member states,

² The Visegrad countries have agreed on a common position on events in Belarus. After the elections in December 2010, Alexander Lukashenko was 4th time elected president, ruling the country from 20 July, 1994. After the results of the elections in Minsk the events have created a wave of protests, which to police responded with intolerable interference - demonstrators were brutally suppressed and hundreds of strikers among which were also opposition candidates, were arrested. In response to the statement of the Organization for Security and Co-operation in Europe, which declared the elections in the country as undemocratic, the European Union imposed sanctions on Belarus and declared it a state of isolation. Representatives of the regime were banned from the entry into EU territory and their financial assets in EU countries were frozen. The Visegrad Group together with Germany at the summit in Bratislava invited representatives of Belarus to release prisoners and end the intimidation of the opposition.

³ Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, and Serbia. Croatia has joined the EU on 1 July, 2013 as its 28th member state. Candidate status was granted to Macedonia on 17 December, 2005 and to Albania on 27 June, 2014. The accession negotiations with Montenegro started on 29 June, 2012. In addition to these countries, the application for EU membership has also filled Serbia, however, situation is more complicated regarding Kosovo, whose independence from Serbia is still not recognized by Serbia and other states.

citizens of Macedonia, Montenegro, Serbia, Albania and Bosnia benefit from visa-free travel within the Schengen area since 19 December, 2009.

4. Security Identity and Internal Cohesion vs. National Priorities in Search of Compromise among Missing Uniform Institutions

The Visegrad cooperation is often referred to as soft-power⁴ of the Central European dimension. The problem is that cooperation is not institutionalized and takes place on an ad hoc summit meetings with the current program of a country with presidency. The substantial deficiency of the Visegrad Group is the absence of uniform institutions in the form of the centralized units (Gančaričková, 2007). Additionally, there is the appreciated flexibility of adapting to the current problems on one hand, but often changing priorities, themes of the summits not according to the global needs, on the other hand, which is often criticized as a source of small advances and low activity between cooperation members. Secondly, another issue is the frequent failure to cooperate in areas with different attitudes in each country, outweighed by the interest to promote their own national priorities before looking for a compromise, and the superiority of their own interests, in many cases. Thirdly, it is the occasional lack of motivation to seek common positions and synchronization, failing to resolve the situation by displacing the problem. Lack of consensus on issues of common interest leads to the enforcement of individual goals and points to the inability of the Visegrad Group as a major player. As we have mentioned before, it is the lack of coordination of countries in filling important positions in international institutions⁵, which usually outweighs individual national interests.

The essence of the Visegrad Group lies in the mutual cohesion of their members and shared values. Essentially, the first steps were expressed in its united stance on security, after the collapse of the Eastern Bloc, when member states pressured to withdrawal Soviet troops and the termination of the Warsaw Pact. However, discussions over specific projects in the field of armaments and military equipment modernization have been on ongoing discussion between the members since the 90s. The result of the consultations has been various proposals for cooperation, mainly joint production. Despite the willingness of members to cooperate, most of the proposals foundered even before exercise, and as a result, Visegrad countries have been concluding bilateral agreements with the United States and Western European countries.

On the other hand, Visegrad Group has focused its activity on cooperation in shaping the European defense policy and the creation of joint battle groups (Gilbert, 2011). The Visegrad countries first began to realize the need for transnational cooperation at the beginning of the 21st century, when the low competitiveness of their own production and high prices have forced their governments to start privatization processes. Nowadays, they realize that together they are capable of producing competitive enough military equipment and training units and other activities related to maintaining the security and defense at the level of other developed European countries. Since there is always a space for improvement, member states should

⁴ Foreign policy instruments that work to the degree to which they lead/influence others. In our case European countries, in some way, to the framework of socio-economic or political aspects which they otherwise wouldn't, or perhaps to pay a higher price to do something than they otherwise might not. Soft-power suggests a wide scale ability to influence others with non-military means. Of course Visegrad countries do not do this every day, but when they use soft-power it leads to requiring those who wish to do business with them to adhere to certain standards and regulations, leading some to change their behavior in non-trivial ways.

⁵ Soft-power platform represents exactly the potential which despite the absence of institutions leads to encourage voluntary cooperation of member states and to gather the pragmatic cooperation into concrete results.

make stronger efforts to use their common interests in cooperation in army acquisition and defense research considering the rising of many worldwide conflicts which are partially affecting even the Visegrad Group. The importance of closer cooperation between the members of the group could be in a larger involvement in the projects of the European Defence Agency, specifically contributing to the growth of technological advancement and know-how. Strengthen cooperation within the group in the field of defense is a positive sign of reinforcing relations.

Nowadays, the Visegrád Battlegroup⁶ led by Poland, combined with Ukrainian participation is essential in the context of modern Visegrad cooperation in various fields, including joint military training, common organizational structure of the army, exchange of information and experiences in this field. Moreover, this cooperation has helped to develop new system and a database by linking national databases and common development. It proposes to work on cooperation between organizations, linking systems to share files and foreground. The main impetuses for strengthening collaboration were the consequences of the economic crisis and the migration crisis. Military Visegrad cooperation is visible also in areas of common training, training catalogs, online academic courses, while trainings are conducted in English, which allows simplification of cross-border training. Visegrad Security Cooperation Initiative focuses within the security and defense on these areas:

- fighting against extremism, corruption, illegal immigration and organized crime in the form of exchange of experiences and information;
- mutual capabilities and training of the armed forces, creation of permanent modules on natural disasters and post-conflict reconstruction, creation and sharing of training areas, joint training of armed forces;
- cooperation in the defense industry, research and development of military technology;
- common clause guarantees of security and defense solidarity in the case of any threat to one of the Visegrad countries;
- support of personnel nominations to senior positions in the EU, based on the creation of a mechanism of a functioning example (rotational basis);
- mutual support of proposals from the Visegrad countries in the event that any proposal should improve the situation of any of the member countries.

5. Euro Atlantic Quarterly under Single Motto and Logo and other Trans-Regional Cooperation

Joint promotion of the V4 countries, in the field of tourism, covers since 2011, the European Quartet - One Tune that unites tourism centers of Member States. The aim of cooperation is the development and promotion of Visegrad tourism in the most significant markets, primarily in Japan, China, USA, Russia, India and Brazil. The reason for this cooperation is the fact that self-presentation and the visibility of every country on its own would be very costly. Joint promotion brings greater effect than individual promoting. Visegrad countries are represented as a single entity (Central European Region) while the cooperative marketing of the group is rated very positively, serving as an example for

⁶ The Visegrád Battlegroup or V4 EU Battlegroup is an establishment of a joint military group, constituting the armed forces of member states, which has been active from 1 January until 30 June, 2016 and from 1 July until 31 December, 2019.

subregional cooperation in tourism. Even more, The Visegrad Group has decided in 2009, in order to save costs, get better international recognition and improve its mutual relationships, to establish joint embassies. The initiator of the idea was the Czech Republic and its joint efforts have escalated into the creation of the first shared Visegrad House in Cape Town on March 25, 2010. All member states contribute equally to joint operation, while the establishment of joint embassies has saved significant common funds and helped to preserve individual Visegrad embassies on other places from a financial point of view. Future possible embassies are listed in China, Sevastopol, or Mumbai. Regarding Visegrad environmental priorities (Ministry of Environment of the Slovak Republic, 2016) the ministers of environment seek common solutions on regular summits where the key topics are currently focused on the following areas including:

- air protection, dealing with environmental problems in response to the problems of soil protection, climate change, emission allowances;
- financing environmental projects from the International Visegrad Fund;
- cooperation and assessment of flood risks;
- biodiversity after the year 2020 and the new EU biodiversity strategy;
- chemical and industrial safety, prevention and remedy of environmental damage;
- waste management issues;
- reducing greenhouse gas emissions by 40% till 2030 on a relative basis compared to 1990;
- carbon leakage;
- ratio of renewable energy in total consumption at 27% till 2030;
- technological neutrality - this applies to the possibility to choose the national energy mix;
- Europe 2020 strategy for sustainable development and fighting against climate change;
- common EU energy policy for the period between the years 2020-2030.

6. Conclusions

The Visegrad region is characterized by skilled and qualified labor force, high productivity and technologically advanced market, and is seen by many investors as an attractive location for foreign investment. This is also one of the areas where a deeper mutual cooperation and involvement of the Visegrad countries could have even higher impact on creating incentives for foreign investors, attracted by the idea of investing in the entire region. Convergence progress and simultaneous actions of the V4 can be divided into two levels - action in the European Union and cooperation within the group. Our research has shown that the Visegrad Group is becoming a major player that is able to influence events in the EU, of course if they are united in their opinions and positions. For this purpose Visegrad group has a program of the presidency of one country at the time allowing to get European Union's awareness and attention to the priorities of the V4 countries and to put a pressure on their enforcement, helping the group to present itself as an important platform. The formulation of the program during the presidency helps to influence the EU agenda. Needless say that the

cooperation on energy security helps to develop energy infrastructure between the EU and Visegrad member states.

Secondly, the importance does not only lie in cooperation among member states, but also affects the relations with neighboring countries, either between EU countries, or countries aspiring for the EU membership. Visegrad Group thus plays an important role as a major regional entity whose activities have an impact outside the region, also thanks to the creation of the Eastern Partnership policy, which the EU has included in the program of the European Neighbourhood Policy. Thirdly, regional partnership helped to seek common positions of the member states in addressing the current issues and to transfer them to the EU level. The primary area of interest of regional partnership is the Western Balkan countries, their effort to join the EU and NATO. Assistance and support to the countries of the Western Balkan are among the priorities of the Visegrad agreements. Cooperation is not limited to financial aid, but also works as an exchange of necessary information and experience, removing trade barriers.

Visegrad cooperation is often referred to as soft-power, since there is no central secretariat or harmonized Visegrad institutions and work groups are based on voluntary cooperation, often outweighing their own national interests, therefore, despite the long-term efforts, there is sometimes no significant progress. The solution naturally lies in effectively managing working groups of experts at frequent meetings, whose ideas are transformed into concrete results. Nevertheless, Visegrad common identity is a promising area of cooperation within the group. This coordination and cooperation is in the form of discussions on the various projects, but lacks higher level of jointly implemented projects, research and development. Cooperation in many potential areas would make it possible to decrease the costs and thereby realize greater self feasible solutions.

References

- Fawn, R. (2003). *Ideology and National Identity in Post-communist Foreign Policy*. New York: Routledge, 160
- Fiala, P. – Pitrová, M. (2009). *Evropská Unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 803
- Filipova, I. (2011). *The Visegrad states on the EU's Eastern frontier*. London: Lambert Academic Publishing, 124
- Gančaričková, I. (2007). *Postoje států k V4 a paralely*. Available 20.04.2016, at <http://www.e-polis.cz/clanek/visegrad-2-postoje-statu-k-v4-a-paralely.html>
- Gančaričková, I. (2007). *Visegrád – Střední Evropa a spolupráce*. Available 20.04.2016, at <http://www.e-polis.cz/clanek/visegrad-1-stredni-evropa-a-spoluprace.html>
- Gilbert, M. (2011). *European Integration: A Concise History*. London: Rowman & Littlefield, 292.
- Ministry of Environment of the Slovak Republic. (2016). *Press releases*. Available 20.04.2016, at <http://www.minzp.sk/en/>
- Minkenberg, M. (2015). *Transforming the Transformation?* London: Routledge, 396.

Schreier, Ch. (2015). *25 Years After: Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius Verlag, 188

Visegrad Fund. (2016). *Visegrad Fund Grants*. Available 20.04.2016, at <http://visegradfund.org/>

Osobitosti finančného a sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov

The specific features of the financial and social welfare systems of professional soldiers

Soňa Jirásková

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika

Katedra manažmentu

Demänová 393

Liptovský Mikuláš, 031 01

Slovenská republika

email: sona.jiraskova@aos.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

The article concerns to the problems of the comprehensive social welfare of professional soldiers as a specific professional group. The paper introduces the basic facts about the system and provides information about recent legislative changes governing this area.

Klasifikácia JEL: I38, H41

Kľúčové slová: finančné a sociálne zabezpečenie, profesionálni vojaci

1. Úvod

Hlavným zdrojom príjmu, ktorým si prevažná časť ľudí zabezpečuje prostriedky na uspokojenie svojich potrieb je mzda, prípadne plat. Človek sa však počas svojho života môže dostať do situácie, keď nemôže pracovať, alebo keď jeho príjem nestačí na vykrytie zvýšených životných nákladov. Na zmiernenie dôsledkov nepriaznivých situácií v rozvinutých ekonomikách slúži systém sociálneho zabezpečenia, ktorý predstavuje nástroj na realizáciu cieľov sociálnej politiky štátu. Inštitút sociálneho zabezpečenia sa zameriava na riešenie sociálnych rizík, ktoré vyplývajú z neistoty a dôsledkov rôznych sociálnych udalostí (choroba, úraz, invalidita, staroba, úmrtie rodinného príslušníka a pod.), ktoré občan nedokáže riešiť vlastnými silami.

Predkladaný príspevok sa zaoberá problematikou komplexného sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov ako špecifickej profesijnej skupiny. Cieľom príspevku je uviesť základné fakty o tomto systéme a poskytnúť informácie o posledných legislatívnych zmenách upravujúcich túto oblasť.

1.1 Teoretické vymedzenie problému

Pojem sociálne zabezpečenie vznikol v 20. storočí a jeho historickým predchodcom bol pojem starostlivosť o chudobných, ktorá bola dlhou dobou záležitosťou predovšetkým súkromných dobrovoľných iniciatív (cirkví, spolkov, obcí), neskôr prevzal starostlivosť o chudobných na seba štát (Gejdošová, 2012). Štát sa prostredníctvom svojich inštitúcií snaží o zabezpečenie sociálnej istoty pre občanov v špecifických životných situáciách (ošetrovanie v chorobe, zabezpečenie v starobe, v invalidite a pod.)

Sústava sociálneho zabezpečenia je teda súbor právnych, finančných a organizačných nástrojov a opatrení, ktorých cieľom je kompenzovať nepriaznivé finančné a sociálne dôsledky rôznych životných udalostí a okolností ohrozujúcich uznané práva, alebo takýmito situáciami predchádzať (Rievajová a kol., 2006).

Štát formou sociálneho zabezpečenia poskytuje občanom poradenstvo, ochranu, materiálne a peňažné plnenie, služby a azyl na uspokojenie ich sociálnych potrieb. Štát vytvára tzv. (záchrannú) sociálnu sieť, ktorá je dočasným poskytnutím pomoci až po prekonanie nepriaznivej situácie a obnovenie vlastnej schopnosti situáciu a jej dôsledky riešiť (Gejdošová, 2012).

V systéme sociálneho zabezpečenia v európskych štátoch i v SR je osobitným spôsobom riešené sociálne zabezpečenie vybraných skupín zamestnancov verejnej správy ako napr. štátnych zamestnancov, sudcov a prokurátorov, profesionálnych vojakov, príslušníkov Policajného zboru, Colnej správy, Hasičského a záchranného zboru a i. O existencii osobitného systému samozrejme vždy rozhoduje spoločnosť reprezentovaná štátnou mocou.

Špecifický charakter a podmienky výkonu vojenského povolania dávajú predpoklad na vznik osobitého systému sociálneho zabezpečenia vojenských profesionálov. Z historického i z medzinárodného hľadiska sa preukázala opodstatnenosť takéhoto systému, pretože zohľadňuje jednotlivé aspekty vojenskej služby a výnimočnosť vykonávania vojenskej činnosti. Zároveň predstavuje určitý motivačný prvok pre časť mladých ľudí, ktorí na seba dobrovoľne preberajú záväzok služby vlasti za podmienok určených osobitnými zákonmi a normami.

1.2 Osobitosti výkonu vojenského povolania

Profesionálni vojaci vykonávajú špecifické povolanie, ktoré je svojim charakterom jedinečné, odlišné od povolanií iných zamestnancov v rôznych odvetviach národného hospodárstva, prípadne v iných inštitúciách verejného sektora. Matis (1995) definuje vojenské povolanie ako špecifický, objektívne a nevyhnutne existujúci druh povolania v oblasti obrany, ktoré vzniklo a neustále sa rozvíja na základe spoločenskej deľby práce a vývoja ľudskej spoločnosti; je priamo a bezprostredne spojené s realizáciou štátnej politiky – jej vojensko-politickej časti. Nositeľ vojenského povolania (profesionálny vojak) sa priamo a bezprostredne podieľa na realizácii cieľov a uspokojovania potrieb spoločnosti v oblasti bezpečnosti a obrany. Obranu je z ekonomického hľadiska možné chápať ako čistý verejný statok, ktorý je spoločnosti poskytovaný za týmto účelom vytváraným subjektom – armádou/ozbrojenými silami.

Ozbrojené sily Slovenskej republiky (OS SR) sú bohato vnútorne štruktúrované a relatívne otvorený systém, ktorý patrí k špecifickým inštitúciám verejného sektora. Židek (2009) považuje ozbrojené sily za účelovo vytvorený formálny spoločenský systém, ktorého štruktúru tvorí súbor prvkov/jedincov a súbor vzťahov/väzieb medzi prvkami, pričom dominujú formálne vzťahy/väzby vymedzené právnymi normami. Tento systém vyžaduje od profesionálnych vojakov taký druh spoločenskej činnosti, ktorou je zaručovať obranu Slovenskej republiky a bezpečnosť štátu pred vonkajším ozbrojeným napadnutím cudzou mocou a plnenie záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná. Výkon vojenskej služby profesionálnych vojakov je podmienený potrebám Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Vykonávanie vojenského povolania podľa Zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov kladie špecifické

požiadavky na vojenský personál. V rezorte obrany sú od adeptov na vojenské povolanie požadované vysoké nároky na ich fyzickú zdatnosť i psychickú odolnosť. Osobitosť vojenskej služby, fyzické, psychické aj morálne nároky kladené na každého príslušníka OS SR sú určujúcimi limitmi pre život profesionálnych vojakov, ktorí sa musia zriecť mnohých osobných slobôd a musia svoj súkromný i rodinný život prispôbiť požiadavkám vojenského povolania. Podľa vojenskej prísahy musia nasadiť aj svoj život ako najvyššiu osobnú hodnotu na obranu vlasti. Výkon vojenského povolania sa uskutočňuje v prostredí prašnom, hlučnom a ohrozujúcim zdravie a mnohokrát i život vojakov.

Pri vstupe do Ozbrojených síl SR je požadovaná trestná bezúhonnosť (odpis z registra trestov), spoľahlivosť (adept nesmie byť liečený zo závislosti od alkoholu, omamných a psychotropných látok a patologického hráčstva), musí preukázať: uspokojivý zdravotný stav (zdravotné vyšetrenie), dobrý fyzický stav (preukazuje sa previerkou fyzickej zdatnosti), svoju intelektuálnu primeranosť, psychickú sústredenosť a odolnosť (preukazuje sa psychodiagnostickým vyšetrením), zároveň musí preukázať ovládanie štátneho jazyka. Pre prijatie do štátnej služby a ustanovenie do funkcie musí tiež spĺňať predpísané odborné vzdelanie.

Profesionálni vojaci majú obmedzenosť niektorých ústavných práv, napr. nesmú byť členmi žiadnej politickej strany alebo politického hnutia a zároveň sa nesmú aktívne zúčastňovať na zhromaždeniach organizovaných politickými stranami alebo politickými hnutiami. Profesionálni vojaci, na rozdiel od iných silových zložiek štátu (napr. polícia), sa nesmú združovať v odborových organizáciách, ktoré pôsobia v ozbrojených silách a na pracoviskách kde vykonávajú štátnu službu.

Profesionálny vojak nesmie podnikáť alebo vykonávať inú zárobkovú činnosť ani byť členom riadiacich, kontrolných alebo dozorných orgánov právnických osôb vykonávajúcich podnikateľskú činnosť. Tento zákaz sa nevzťahuje na vymedzené činnosti napr.: poskytovanie zdravotnej starostlivosti, vykonávanie vedeckej činnosti, pedagogickej činnosti, publicistickej činnosti, prekladateľskej činnosti, literárnej činnosti, umeleckej a športovej činnosti. Profesionálnemu vojakovi je však umožnená správa majetku vlastného, svojich maloletých detí a majetku blízkej osoby, a to za podmienky, že je správa majetku vykonávaná mimo služobného času.

Profesionálny vojak nesmie prijímať ani požadovať dary alebo iné výhody vyplývajúce z vykonávania štátnej služby, a to ani po skončení služobného pomeru. Každoročne je profesionálny vojak povinný podávať svojmu veliteľovi majetkové priznanie, v ktorom sú uvedené údaje o nehnuteľnom majetku, hnutel'ných veciach a majetkových právach a iných majetkových hodnotách. U profesionálnych vojakov je taktiež uplatňovaná prísna disciplinárna právomoc pri trestnoprávnom konaní.

Výkon vojenského povolania zároveň kladie značné nároky aj na rodinu profesionálneho vojaka. Vojaci podliehajú teritoriálnej personálnej mobilite, nezriedka sú prevelení do vojenských útvarov mimo miesta svojho trvalého pobytu a za rodinou musia dochádzať. V prípade ich nasadenia vo vojenských misiách sú dlhodobo odlúčení od rodiny.

Uvedené skutočnosti sú zohľadňované pri riešení finančného (systém odmeňovania) a sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov.

1.3 Charakteristika systému komplexného sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov

Osobitný systém finančného a sociálneho zabezpečenia policajtov a vojakov a pozostalých po nich je na území Slovenskej republiky najstarším kontinuálne existujúcim osobitným systémom sociálneho zabezpečenia so štátnou garanciou, resp. priamou účasťou štátu. Rozhodujúcim dôvodom pre koncipovanie a trvanie osobitného systému sociálneho zabezpečenia príslušníkov bezpečnostných zborov a ozbrojených síl bol prioritný záujem štátu na personálnom zabezpečení bezpečnosti a obrany štátu a kompenzácia sociálnych rizík spojených s výkonom služby.

V prípade vojakov boli jeho základy ako uceleného samostatného systému uvedeného charakteru položené dekrétom cisára Jozefa II. z roku 1781 nazvaným „Dekrét o dôchodkovom zabezpečení vojakov“, ktorý riešil nielen otázky dôchodkového zabezpečenia vojakov vo výslužbe a invalidných vojakov, ale aj sirôt po zomretých vojakoch. Tento systém bol zdokonalený v roku 1867 dekrétom cisára Františka Jozefa I., kedy sa po rakúsko-pruskej vojne ukázalo ako nevyhnutné riešiť jej výrazné negatívne sociálne dôsledky najmä vzhľadom na počet padlých a invalidizovaných vojakov a po nich pozostalých vdov a detí.

Služba v oboch ozbrojených zložkách (armáda a žandárstvo) bola potom v širšom rámci chápaná ako verejná (štátna) služba popri civilnej verejnej (štátnej) službe úradníctva, ktorého sociálne zabezpečenie bolo tiež záležitosťou štátu. Sociálne zabezpečenie príslušníkov vojska a žandárstva však bolo od samého začiatku upravované samostatnými právnymi predpismi, čo v podstate pretrvalo až do súčasnosti.

Osobitný systém zabezpečenia profesionálnych vojakov (v minulosti vojakov z povolania, vojakov v činnnej službe, ďalej slúžiacich vojakov, gážístov vrátane príslušníkov žandárstva) po skončení služobného pomeru (výkonu služby) a pozostalých manželiek (manželov) a nezaopatrených detí teda kontinuálne trvá 230 rokov. Po vecnej stránke tento systém bol a je v porovnaní s civilným sociálnym zabezpečením založený na zvýhodnenom zhodnotení výkonu služby v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch (Tarcsi, Školník, 2012).

Vojenská organizácia zámerne a cieľavedome spôsobuje silnú závislosť každého profesionálneho vojaka na nej samotnej, a tým preberá na seba aj zodpovednosť za udržiavanie a rozvoj životnej úrovne profesionálnych vojakov. Spoločnosť prostredníctvom finančného ohodnotenia a poskytovania príslušných sociálnych programov ovplyvňuje a do veľkej miery reguluje životnú úroveň profesionálneho vojaka (zároveň jeho rodiny) počas celej jeho vojenskej kariéry a tejto zodpovednosti sa nemôže vzdávať ani po jej skončení, najmä ak táto závislosť trvá dlhší čas.

Uskutočňovaná sociálna politika v rezorte obrany splňa voči profesionálnym vojakom dve úlohy (Sálaši, Koškovský, Berky, 2013) :

1. **Kompenzačnú** – keď konkrétnymi opatreniami v rámci sociálneho zabezpečenia profesionálnym vojakom a ich rodinám kompenzuje odopierané ústavné občianske práva, fyzickú, zdravotnú a psychickú náročnosť vojenskej služby, dôsledky, ktoré má takáto služba na rodiny profesionálnych vojakov a zároveň zohľadní výnimočnosť vykonávania vojenskej práce, ktorej vykonávanie nie je možné neskôr uplatniť v civilnom povolaní.
2. **Motivačnú** – ktorá má za úlohu motivovať fyzicky, zdravotne a psychicky vhodné disponovaných civilných občanov na vstup do OS SR a zároveň udržať takýchto ľudí v OS SR podľa potrieb obrany Slovenskej republiky.

Sociálna politika sa v praxi realizuje formou komplexného sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov, ktoré predstavuje súhrn opatrení a činností (legislatívne, ekonomické, politické, kultúrno-výchovné, sociálne), ktorých cieľom je vytvoriť podmienky pre potenciálnu a reálnu schopnosť profesionálneho vojaka realizovať základné funkcie Ozbrojených síl SR v mierových a vojnových/bojových podmienkach a dosahovať efektívny výkon vo všetkých etapách jeho služby (prípravná, rozvojová, odchod). Zároveň je cieľom kompenzovať nepriaznivé finančné a sociálne dôsledky rôznych sociálnych udalostí alebo situácií (chudoba, bieda, invalidita, choroba, úrazy, pracovné úrazy, choroba z povolania, závislé detstvo, materstvo a rodičovstvo, staroba, nezamestnanosť, smrť živiteľa a pod.), ktoré sú štátom uznané a tiež predchádzanie týmto situáciám. Snahou sociálnej politiky v tejto oblasti je vytvoriť také podmienky, aby sa profesionálny vojak a jeho rodina nedostali do ohrozenia svojej sociálnej bezpečnosti a dôstojnosti (Matis, 2010).

Trvalým cieľom uplatňovanej sociálnej politiky v rezorte obrany je zvyšovanie kvality života profesionálnych vojakov a ich rodín, čo vytvára predpoklad pre kvalitný výkon služby v ozbrojených silách.

Jednotlivé zložky komplexného sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov sú uvedené v Tabuľke 1.

Tabuľka 1

Komplexné sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov

Komplexné sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov			
Finančné zabezpečenie		Naturálne zabezpečenie	Ostatné zabezpečenie
Platové náležitosti	Sociálne zabezpečenie	Proviantné náležitosti Výstrojové náležitosti Prepravné náležitosti	Ubytovacie zabezpečenie Zdravotné zabezpečenie (špecifická zdravotná starostlivosť, preventívne rehabilitácie, kúpeľná starostlivosť) Vzdelávanie Psychologické poradenstvo Duchovná služba Starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov
Hodnostný plat Príplatky Odmeny Príspevky Náhrady Ďalšie peňažné náležitosti	Nemocenské zabezpečenie Úrazové zabezpečenie Výsluhové zabezpečenie Služby sociálneho zabezpečenia		

Zdroj: vlastné spracovanie

2. Legislatívne zmeny a ich dopad na komplexné sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov

Rozhodnutie o profesionalizácii ozbrojených síl od roku 2006 prinieslo žiaduce zmeny v zložení vojenského personálu vrátane zmeny v hodnostnej štruktúre v prospech nižších hodností s posilnením praporčického a poddôstojníckeho zboru. V ďalšom období však často dochádzalo k nesyntetickým novelizáciám zákona o štátnej službe profesionálnych vojakov, čo destabilizovalo personálnu politiku. Nedostatočná obmena personálu vo vojenských hodnostiach mužstva a poddôstojníkov spôsobila, že sa kariérny rast takmer zastavil a prehýbalo sa starnutie vojenského personálu. V posledných rokoch bola regrutácia obmedzená najmä z dôvodu obmedzených finančných prostriedkov, pričom odchodovosť

profesionálnych vojakov bola vyššia ako nábor, čo zvyšovalo nároky na finančné zdroje určené na výsluhové zabezpečenie prostredníctvom tzv. osobitného účtu. Profesionalizácia so sebou priniesla aj vyššie požiadavky na zdrojové zabezpečenie vojenského personálu, čo zväčšilo podiel výdavkov na vojenský personál (osobné náklady) na celkových výdavkoch rezortu obrany. Tieto skutočnosti si vynútili zmenu zákonov dotýkajúcich sa komplexného sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov.

Odmeňovanie profesionálnych vojakov (platové náležitosti) upravuje Zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Novelizácia zákona bola spracovaná za účelom vytvorenia priaznivých podmienok pre stabilizáciu najkvalitnejšieho vojenského personálu vo vzťahu k zdrojovým možnostiam v perspektíve rozvojového plánu rezortu obrany. Základná filozofia zákona spočíva v skutočnosti, že sa tzv. dočasná štátna služba profesionálnych vojakov mení na stálu štátnu službu (po odslúžení 17 rokov) ako celoživotného povolania. V súvislosti s tým sa tabuľka hodnotných platov profesionálnych vojakov rozširuje o ďalšie dva platové stupne, čo znamená, že hodnotné platy budú stúpať v porovnaní s pôvodným zákonom dlhšiu dobu, čo by na jednej strane malo znížiť mzdové náklady a na strane druhej by malo motivovať profesionálnych vojakov k čo najdlhšej štátnej službe. V rámci zachovania sociálnych istôt sa v novoprijatom zákone zachovávajú všetky motivačné prvky systému odmeňovania, ako sú príplatky a príspevky (Szalai, Vincel, Berky, 2016).

Úmerne s predĺžením priemernej dĺžky služobného pomeru profesionálnych vojakov sa predĺži aj doba ich prispievania do tzv. osobitného účtu určeného na vyplácanie výsluhových dôchodkov a na druhej strane sa úmerne skráti doba poberania výsluhového dôchodku.

Služobný plat profesionálneho vojaka tvorí súčet zložiek platu určených mesačnou sumou. Podľa súčasne platnej legislatívy je služobný plat určený už s prihliadnutím na štátnu službu vykonanú v noci, v sobotu a v nedeľu, vo sviatok a na štátnu službu nadčas nepresahujúcu päť hodín v týždni, je tiež určený už s prihliadnutím na služobnú pohotovosť.

Plat profesionálneho vojaka predstavuje:

- hodnotný plat,
- platová kompenzácia za sťažené vykonávanie štátnej služby,
- príplatok výkonným letcom,
- príplatok výsadkárom,
- príplatok za ohrozenie života alebo zdravia,
- príplatok príslušníkom Vojenskej polície,
- príplatok zdravotníckym pracovníkom,
- príplatok vrcholovým športovcom,
- príplatok za zastupovanie alebo za výkon voľnej veliteľskej funkcie,
- odmena,
- zahraničný príspevok.
- zahraničný plat.

Hodnotný plat patrí profesionálnemu vojakovi v závislosti od hodnosti a platového stupňa podľa stupnice hodnotných platov. Stupnica hodnotných platov je určená hodnosťami a platovými stupňami. Platový stupeň vyjadruje výšku hodnotného platu v

závislosti od času služby. Termín účinnosti a percentuálne zvýšenie hodnotných plátov na príslušný rok ustanoví zákon o štátnom rozpočte. Hodnotný plat patrí profesionálnemu vojakovi odo dňa jeho vymenovania do hodnoty, povýšenia, priznania hodnoty alebo zapožičania hodnoty.

Profesionálni vojaci pokladajú svoje finančné zabezpečenie a od toho sa odvíjajúcu schopnosť užiť svoju rodinu, za jednu z najdôležitejších priorít vo svojom živote (Vyhnalová, 2013). Podľa výsledkov realizovaného prieskumu (Frianová, 2015), služobný plat je dominantným príjmom pre takmer dve tretiny (62 %) vojenských domácností. Čo sa týka osobne vnímanej spokojnosti s príjmom a svojou finančnou situáciou, 63,2 % respondentov vyjadrilo spokojnosť, naopak 30,7 % vyjadrilo nespokojnosť a až 96 % opýtaných uviedlo, že by si želali zlepšenie svojej finančnej situácie.

Sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov je riešené prostredníctvom Zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov. Odvody (na nemocenské, úrazové a výsluhové zabezpečenie) zo služobných plátov (Tabuľka 2) sa neodvádzajú do Sociálnej poisťovne ale predstavujú príjmy osobitného účtu MO SR. Výdavky osobitného účtu potom predstavujú jednotlivé dávky a služby sociálneho zabezpečenia (Tabuľka 3). Na úhradu rozdielov medzi príjmami osobitného účtu a výdavkami osobitného účtu sa poskytujú príspevky z rozpočtu kapitoly MO SR.

Tabuľka 2

Odvody profesionálnych vojakov

	Zamestnanec [%]	Zamestnávateľ[%]
Zdravotné poistenie	4	10
Nemocenské poistenie	1,4	1,4
Starobné (výsluhové) poistenie	7	20
Invalidné poistenie	3	3
Úrazové poistenie	0	0,8
Poistenie v nezamestnanosti ¹	1	1
Spolu	16,4	36,2

Zdroj: vlastné spracovanie

Ako vidno z Tabuľky 2, odvody profesionálnych vojakov (vo výške 16,4 %) sú v porovnaní s odvodmi občianskych zamestnancov (vo výške 13,4 %) vyššie, zároveň vyššie odvody vo výške 36,2 % platí za profesionálnych vojakov aj zamestnávateľ.

Tabuľka 3

Dávky sociálneho zabezpečenia poskytované profesionálnym vojakom

Nemocenské zabezpečenie	Úrazové zabezpečenie	Výsluhové zabezpečenie	Služby sociálneho zabezpečenia
1. náhrada služobného platu vojaka pri	1. náhrada za stratu na služobnom plate 2. náhrada za bolesť	1. výsluhový príspevok 2. odchodné	1. rekreačná starostlivosť

¹ Poistenie v nezamestnanosti – platí iba profesionálny vojak, ktorý ešte nemá odslúžený taký počet rokov, aby mu vznikol nárok na výsluhový dôchodok.

dočasnej neschopnosti 2. nemocenské 3. vyrovnávacía dávka 4. materské	a náhrada za sťaženie spoločenského uplatnenia 3. náhrada účelne vynaložených nákladov spojených s liečením 4. jednorazové mimoriadne odškodnenie	3. úmrtné 4. výsluhový dôchodok 5. invalidný výsluhový dôchodok 6. vdovský výsluhový dôchodok 7. vdovecký výsluhový dôchodok 8. sirotsky výsluhový dôchodok	2. kúpeľná starostlivosť 3. zabezpečenie pohrebu
--	---	--	---

Zdroj: vlastné spracovanie

Okrem dávok nemocenského, úrazového a výsluhového zabezpečenia sa profesionálnym vojakom poskytujú aj určité doplnkové služby. Subsystem služieb sociálneho zabezpečenia možno charakterizovať ako podporný subsystem s účelom podpory udržiavania dobrého zdravotného stavu vojakov (poskytovanie kúpeľnej starostlivosti), s účelom vytvárania priaznivých podmienok a podpory kvality života a rodinného zázemia (poskytovanie rekreačnej starostlivosti) a s účelom dôstojnej rozlúčky s občanom, ktorý venoval podstatnú časť svojho života službe v ozbrojených silách (zabezpečenie pohrebu).

Vzhľadom k tomu, že po profesionalizácii armády a reorganizačných zmenách narástol počet poberateľov dávok výsluhového zabezpečenia, došlo k situácii, že príjmy osobitného účtu nepostačovali na výplatu jednotlivých dávok a osobitný účet bolo potrebné čoraz viac dotovať z kapitoly rozpočtu MO SR (bližšie pozri Tabuľku 4). Zároveň sa do roku 2007 prebytky na osobitnom účte odvádzali do ŠR, to znamená že na výplatu dávok vo zvýšenom objeme po roku 2006 nebola vytvorená žiadna finančná rezerva.

Tabuľka 4

Príjmy, výdavky a dotácia osobitného účtu

	Príjem OÚ	Výdavky OÚ	Príspevok z rozpočtu MO SR
2001	36 416 943,74 EUR	44 779 847,64 EUR	8 362 903,90 EUR
2002	41 708 514,47 EUR	52 725 229,94 EUR	11 016 715,48 EUR
2003	44 065 979,17 EUR	86 730 425,35 EUR	42 664 446,18 EUR
2004	35 313 671,85 EUR	101 929 468,70 EUR	66 615 796,85 EUR
2005	40 994 213,24 EUR	102 029 033,66 EUR	61 034 820,42 EUR
2006	50 999 302,09 EUR	104 816 602,76 EUR	53 817 300,67 EUR
2007	52 905 526,79 EUR	119 980 578,24 EUR	67 075 051,45 EUR
2008	61 345 219,02 EUR	132 247 429,74 EUR	70 902 210,71 EUR
2009	63 477 345,56 EUR	141 734 860,56 EUR	78 257 515,00 EUR

2010	62 265 117,96 EUR	155 637 689,96 EUR	93 372 572,00 EUR
2011	60 115 846,58 EUR	162 471 846,58 EUR	102 356 000,00 EUR
2012	59 017 567,00 EUR	166 100 067,00 EUR	107 082 500,00 EUR

Zdroj: Vojenský úrad sociálneho zabezpečenia

Z uvedených dôvodov došlo v roku 2013 k novelizácii zákona č. 328/2002 Z. z., ktorý sprísnil podmienky vzniku nároku na výsluhové zabezpečenie. Zo zmien je možné uviesť nasledujúce skutočnosti:

- zmena nároku na výsluhový príspevok – nutné je odslúžiť min 10 rokov, pričom pred novelizáciou zákona to bolo 5 rokov,
- nárok na výsluhový dôchodok vzniká po odslúžení min 25 rokov, pred novelizáciou zákona to bolo 15 rokov,
- určenie maximálnej výmery odchodného na 9 násobok vymeriavacieho základu,
- zmena vyplácania dávok odchodného a úmrtného z prostriedkov rozpočtu MO SR a príslušného služobného úradu profesionálnych vojakov, ktorý im naposledy vyplácal služobný plat, nie z prostriedkov osobitného účtu,
- zmena spôsobu výpočtu vymeriavacieho základu pri určovaní jednotlivých dávok,
- zvýšenie poistného plateného profesionálnym vojakom z 5 na 7% a plateného zamestnávateľom zo 17 na 20%,
- čiastočné spoplatnenie kúpeľnej starostlivosti,
- zmena spôsobu valorizácie výsluhových dôchodkov.

Schválením novely č. 80/2013 zo dňa 14. marca 2013, ktorou sa mení a dopĺňa zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov sa podarilo osobitný účet MO SR stabilizovať, čo sa prejavilo v tom, že v roku 2013 klesol príspevok z rozpočtu MO SR na úhradu rozdielov medzi príjmami a výdavkami osobitného účtu na 97 366 051,10 € a v roku 2014 na sumu 91 781 470,71 € (Tarcsi, Školník, 2015).

3. Závery

Finančné a sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov z hľadiska manažmentu predstavuje dôležitý motivačný faktor regrutácie a udržiavania kvalitného personálu, zároveň je to faktor výrazne ovplyvňujúci kvalitu života profesionálnych vojakov a zároveň ich rodín.

Zmeny v bezpečnostnom i ekonomickom prostredí v poslednom období vyvolali potrebu novelizácie zákona o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbrojených síl SR i zákona o sociálnom zabezpečení vojakov. V armáde sa totiž v uplynulom období objavil negatívny trend, že pre nemotivačné odmeňovanie profesionálni vojaci odchádzali do zálohy, a tak vznikol problém obsadenia tabuľkových miest vojenským personálom. Druhým závažným problémom, ktorý sa objavil v praxi, bola neudržateľnosť systému sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov.

Policajti a vojaci ako príslušníci tzv. silových rezortov neboli nikdy zaradení do všeobecného systému sociálneho poistenia vzhľadom na ich špecifické povolanie, ktoré je vykonávané v prioritnom záujme štátu. V rámci osobitného systému zabezpečenia boli vždy

riešení a zahrnutí aj ich najbližší rodinní príslušníci (manželia, deti), a to so zreteľom na skutočnosť, že sa museli prispôbovať výkonu služby profesionálnych vojakov, čo malo negatívne dôsledky na ich vlastnú ekonomickú činnosť.

V súvislosti s riešenou problematikou je potrebné si uvedomiť, že čím je systém finančného a sociálneho zabezpečenia v konkrétnych podmienkach starostlivejšie zvolený a prispôbený špecifickým potrebám organizácie, pracovnej skupiny a zamestnanca, tým väčšiu nádej na úspech má. Od legislatívnych zmien sa do budúcnosti očakávajú kladné efekty, ktoré by sa mali prejavovať v stabilizácii vojenského personálu a v ďalšom rozvoji rezortu obrany SR.

Použitá literatúra

Frianová, V. (2015). Ekonomické aspekty kvality života príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In *Zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie „Manažment, teória, výučba a prax 2015“*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra manažmentu, 2015. s. 38 - 45 ISBN 978-80-8040-516-8

Gejdošová, Z. (2012). *Sociálne zabezpečenie v systéme verejnej správy na Slovensku*. Ružomberok: Verbum, 2012. 218 s. ISBN 978-80-8084-894-1

Rievajová, E. a kol. (2006). *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava: Sprint, 2006. 271 s. ISBN 80-89085-62-8.

Matis, J. (1995). *Sociologický pohľad na vojenské povolanie*. Liptovský Mikuláš: Vojenská akadémia, 1995. 51 s.

Matis, J. (2010). Teoreticko-empirická analýza vybraných problémov sociálneho zabezpečenia profesionálnych vojakov Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Komplexné sociálne zabezpečenie vojenského profesionála“*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra spoločenských vied a jazykov, 2010. s. 10 - 41, ISBN 978-80-8040-406-2

Sálaši, I. - Koškovský, P. - Berky, Ľ. (2013). Zákon o štátnej službe profesionálnych vojakov a sociálnom zabezpečení profesionálnych vojakov. In *Vojenská osвета*, 2013, č. 1. ISBN 978-80-969458-4-9

Szalai, T. – Vincel, J. – Berky, Ľ. (2016). Po novom od januára v OS SR. In *Obrana*, roč. 24, 2016, č.1. s. 34-37, ISSN1336-1910

Tarcsi, G. – Školník, M. (2012). Efektívnosť systému sociálneho zabezpečenia vojakov. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie „Manažment, teória, výučba a prax 2012“*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra manažmentu, 2012. s. 410 - 421 ISBN 978-80-8040-452-9

Tarcsi, G. – Školník, M. (2015). Analýza vývoja systému sociálneho zabezpečenia a jeho finančné aspekty v rámci obranného plánovania. In *Zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie „Manažment, teória, výučba a prax 2015“*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra manažmentu, 2015. s. 316-

322 ISBN 978-80-8040-516-8

Vyhnalová, M. (2013). Vzťah povolania a rodiny profesionálneho vojaka. In *Zborník z medzinárodnej konferencie „Psychológia práce a organizácie 2012“*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, Filozofická fakulta, 2013. 410 s. ISBN 978-80-8152-086-0

Židek, R. (2009). Transformácia ozbrojených síl. In *Vojenské reflexie*. roč. 4, 2009, č.1. ISSN 1336-9202

Trendy a výzvy pre slovenský trh práce v druhej polovici cieľového obdobia stratégie Európa 2020¹

Trends and challenges for the labour market in Slovakia in the second half of the Europe 2020 strategy period

Eva Rievajová, Roman Klimko

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovenská republika

eva.rievajova@euba.sk, roman.klimko@euba.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

The financial and economic crisis has hit the entire EU, including Slovakia, and a deep recession since 2008 has caused the significant deterioration in labour market performance. The general macroeconomic rule is that unemployment fluctuates depending on the stage of the economic cycle, it rises in times of recession or depression, and it decreases in boom. Impact on certain groups has been stronger; the most affected were vulnerable people. The latest economic forecasts suggest that there is a slight recovery in Slovakia in a context of low energy prices and very accommodating monetary policy. However, the results of the labour market still reflect the persistence of large regional disparities in economic growth and employment. As states also the European Commission, unemployment remains one of the biggest problems of economic policy, with regard to its structural nature. Despite the current and expected economic growth, we believe that due to many internal as well as external factors Slovakia is not able to meet the Europe 2020 strategy employment target by 2020. Ten-year period is too long and requires operative corrections taking into account the effects of internal and external factors.

Klasifikácia JEL: J01, J21, J64

Kľúčové slová: trh práce, zamestnanosť, miera zamestnanosti, nezamestnanosť, stratégia Európa 2020

1. Úvod

Trh práce je citlivým a zraniteľným miestom slovenskej ekonomiky, i nedávne roky poslednej krízy sa na Slovensku od roku 2009 prejavovali výraznejšie v porovnaní s väčšinou ekonomík EÚ, čo sa prejavilo v prehľbovaní štrukturálnych problémov trhu práce a náraste miery nezamestnanosti. Najnovšie hospodárske prognózy potvrdzujú, že na Slovensku prebieha mierne oživenie v kontexte nízkych cien energií a veľmi ústretovej menovej politiky. Vo výsledkoch na trhu práce sa však stále prejavuje pretrvávanie veľkých regionálnych rozdielov v ekonomickom raste i zamestnanosti. Ako konštatuje i Európska komisia, nezamestnanosť ostáva i naďalej jedným z najväčších problémov hospodárskej politiky, aj vzhľadom na jej štrukturálny charakter. V stratégii Európa 2020 na dosiahnutie

¹ Príspevok je výstupom z riešeného výskumného projektu Vega: 1/0001/16 „Súčasnosť a perspektívy zmien zamestnanosti a súvisiacich procesov v kontexte naplňovania cieľov Európskej stratégie zamestnanosti“

inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu v Európe je vytýčených päť ambiciózných cieľov: v oblasti zamestnanosti, výskumu a rozvoja, zmeny klímy a energetiky, vzdelávania, ako aj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, ktoré sa majú v EÚ dosiahnuť do roku 2020. Každý členský štát EÚ si stanovil vlastné ciele, zatiaľ čo v niektorých oblastiach sme dosiahli pokrok (Slovensko dosiahlo dobrý pokrok smerom k svojim cieľom v oblasti znižovania emisií skleníkových plynov, zvyšovania podielu energie z obnoviteľných zdrojov a znižovania chudoby), zároveň je však potrebné vynaložiť ďalšie úsilie v oblasti zvyšovania zamestnanosti, rastu výdavkov na výskum a vývoj, zlepšovania energetickej účinnosti, predchádzania predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky a zvyšovania miery dosahovania terciárneho vzdelania.

V polovici časového horizontu roku 2020, Komisia preskúmala stratégiu Európa 2020, pričom začala oznámením „Zhodnotenie vykonávania stratégie Európa 2020 na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu“. Súčasťou tohto procesu bola verejná konzultácia, z ktorej vyplynulo, že stratégia Európa 2020 sa stále považuje za vhodný rámec na podporu zamestnanosti a rastu na úrovni EÚ i vnútroštátnej úrovni. Hoci sa výsledky v polovici cieľového roku nedosiahli vo všetkých oblastiach, vyznačuje sa pridanou hodnotou a vyvolaním pozitívnych účinkov, najmä spustením opatrení na európskej úrovni a v členských štátoch vo viacerých ukazovateľoch, ktoré predstavujú kľúčové faktory v oblasti zamestnanosti a rastu. Rok 2014 a najmä prvá časť roka 2015 priniesli premietnutie hospodárskeho oživenia i na trh práce. Vývoj súhrnných ukazovateľov slovenského trhu práce je pozitívny, a tento trend má podľa krátkodobých prognóz pokračovať aj v roku 2016. Avšak už teraz je jasné, že bez dosiahnutia zásadnejších výsledkov v inklúzii rizikových skupín a v absencii záujmu o rozvíjanie imigračnej politiky môže byť kapacita ponuky práce pomerne rýchlo ohrozená a môže vytvoriť brzdu ďalšiemu ekonomickému rastu (Lubyová – Štefánik a kolektív, 2015, s.11).

Cieľom príspevku je charakterizovať vývoj v oblasti trhu práce v podmienkach SR s akcentom na zamestnanosť, identifikovať pretrvávajúce problémy pre rast zamestnanosti a priority pre zabezpečenie cieľov stratégie Európa 2020 pre najbližšie obdobie.

2. Špecifické problémy na slovenskom trhu práce

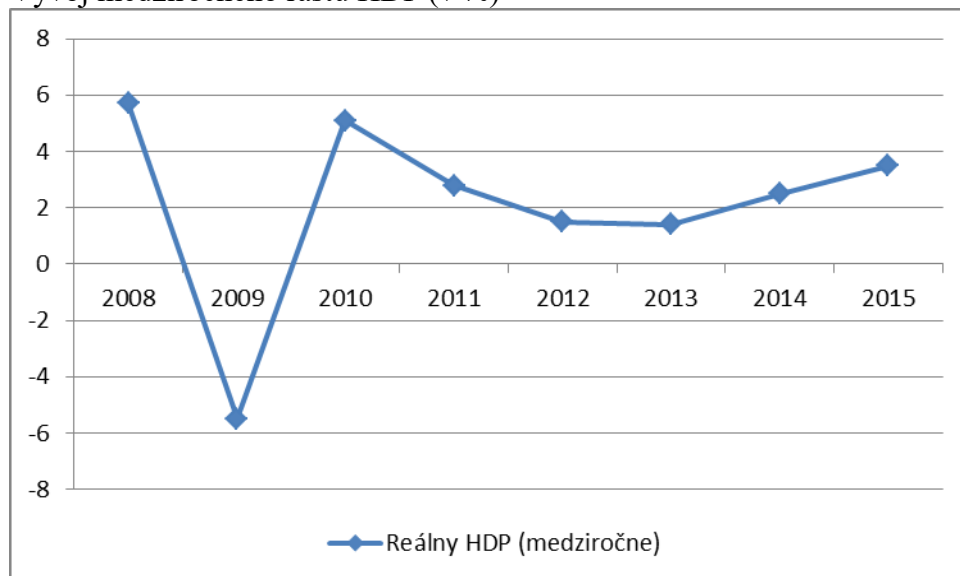
Vysoká nezamestnanosť vo väčšine krajín EÚ súvisí predovšetkým s poklesom, resp. nízkym ekonomickým rastom ako jedným z prejavov krízy po roku 2008. Najnovšie trendy na trhu práce sú čiastočne výsledkom cyklických pohybov a najmä hlbokej hospodárskej krízy, ale sú spôsobené aj štrukturálnymi a inštitucionálnymi problémami trhu práce ovplyvňujúcimi ekonomickú činnosť a výkonnosť trhov práce. V predchádzajúcich troch rokoch, po doznení najsilnejších prejavov krízy, vynaložilo Slovensko značné úsilie na odstránenie makroekonomických nerovnováh z predchádzajúcich rokov, naďalej však existujú mnohé problémové oblasti a objavujú sa stále nové výzvy.

Hospodársky rast Slovenska patril po kríze k najvyšším v EÚ a konvergencia pokračuje naďalej, hoci už pomalším tempom. Hospodárska produkcia sa rýchlo zotavila a v roku 2011 dosiahla úrovne, ktoré presahovali hodnoty pred krízou, no miera rastu po kríze je napriek tomu stále nižšia. Ročný rast reálneho HDP sa v rokoch 2012 – 2014 spomalil priemerne na 1,8 %, pričom v rokoch 2006 – 2008 bol na priemernej úrovni 8,3 %. V poslednom štvrtroku 2015 predstavoval ekonomický rast až 4,3 %, čo bol najlepší výsledok za posledných 5 rokov. Napriek pokračujúcemu hospodárskemu oživeniu produkčná medzera zostala v roku 2015 záporná a predpokladá sa, že k jej uzavretiu dôjde až v roku 2017. Reálna konvergencia smerom k rozvinutejším členským štátom pokračuje, aj keď pomalšie než pred krízou. Reálny

HDP na obyvateľa predstavoval v roku 2014 na Slovensku približne 75 % úrovne EÚ. Rast reálneho HDP v roku 2015 sa zvýšil na úroveň 3,5 %. Hnacím faktorom bolo značné zvýšenie investičnej činnosti spojené s čerpaním fondov EÚ a výrazný rast spotreby domácností (Európska komisia, 2016).

Graf 1

Vývoj medziročného rastu HDP (v %)

Zdroj: Eurostat.

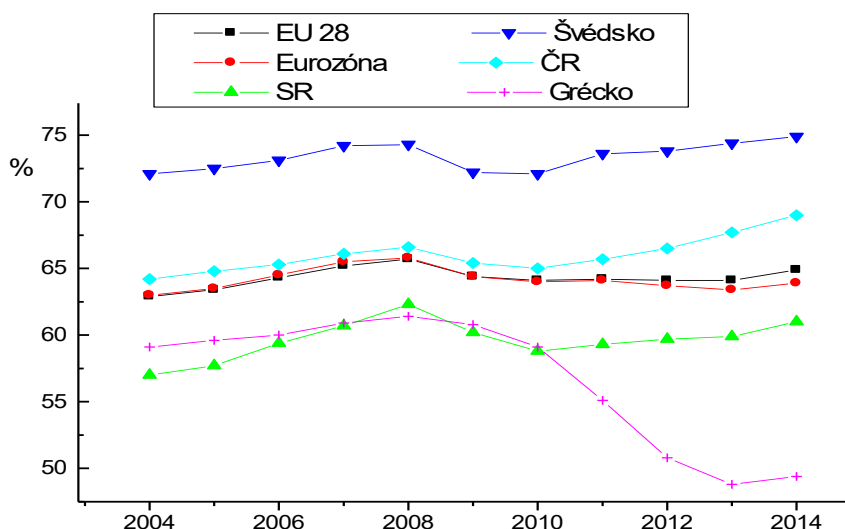
Poznámka: rok 2015 je prognóza.

V nasledujúcich rokoch sa očakáva, že najsilnejším impulzom rastu bude ďalej narastajúca súkromná spotreba s príspevom narastania zamestnanosti, rastu reálnych miezd, nízkych úverových nákladov a pokračujúceho prepadu cien energií. Určité riziko však môže predstavovať útlm exportu, aj v produkcii automobilového priemyslu, čo môže byť vyvolané predovšetkým externými faktormi.

Európska únia si vo svojej desaťročnej stratégii Európa 2020 v roku 2010 predsavzala, že do roku 2020 budú v priemere aspoň traja zo štyroch aktívnych občanov EÚ vo veku od 20 do 64 rokov zamestnaní. Priemerná miera zamestnanosti má dosiahnuť 75 %. Slovenský cieľ v miere zamestnanosti bol stanovený mierne pod európskym priemerom na 72 % aj vzhľadom na dlhodobú pozíciu Slovenska medzi slabšími krajinami v oblasti výkonu trhu práce. Nedávny vývoj zamestnanosti krajín EÚ v období medzi rokmi 2010 až 2013 bol však neuspokojivý. Krízové obdobie po roku 2009 prinieslo stagnáciu alebo poklesy v zamestnanosti. Miera zamestnanosti sa pohybovala do roku 2014 stále pod úrovňou z predkrízového roku 2008 (Graf 2). Slovenský trh práce tradične ostával v miere zamestnanosti hlbšie pod priemerom v poslednej tretine krajín s najnižšou mierou zamestnanosti, vyššiu úroveň dosahovali aj krajiny V4 z ktorých dosiahla najlepšie výsledky ČR. Ekonomický prepad v roku 2008 spôsobil na Slovensku vážnejšie problémy a až v roku 2014 sa začínajú prejavovať známky zotavenia i na trhu práce napriek tomu, že oživenie ekonomiky sa prejavilo už v roku 2011. Tento vývoj opäť potvrdil slabú previazanosť zamestnanosti a hospodárskeho rastu, ktorej príčiny sú do veľkej miery spojené aj s dlhodobými štrukturálnymi problémami na trhu práce (Lubyová – Štefánik a kolektív, 2015, s.18).

Graf 2

Vývoj miery zamestnanosti v Európskej únii a Eurozóne

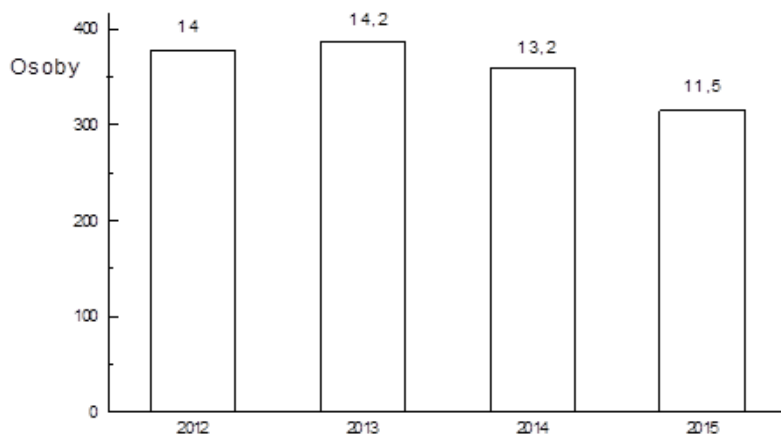

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie.

Na Slovensku bol rok 2014 rokom dlho očakávaného oživenia na trhu práce, potom, ako oživenie hospodárskeho rastu v rokoch 2010 až 2012 neprinieslo výraznejší nárast zamestnanosti. Krízové roky 2009 – 2010 opäť potvrdili zraniteľnosť slovenského trhu práce voči ekonomickým cyklickým prepadom, v dôsledku ktorých sa miera zamestnanosti prepadla výraznejšie ako v EÚ i v Eurozóne. Rok 2013 a predovšetkým 2014 znamenal v tomto kontexte pozitívny vývoj. Miera zamestnanosti 20 až 64-ročných osôb vzrástla na Slovensku v roku 2014 v porovnaní s predchádzajúcim rokom, ale stále sa drží pod úrovňou z roku 2008.. Rast zamestnanosti pokračoval aj v roku 2015, zamestnanosť v tomto roku výrazne narástla a trh práce sa má ďalej vyvíjať pozitívne, kopírujúc tak stabilný ekonomický rast. Slovenský trh práce sa zlepšuje v dôsledku oživenia hospodárstva, pretrváva však vysoká nezamestnanosť (Lubyová – Štefánik a kolektív, 2015, s. 13). Vysoká nezamestnanosť na Slovensku je jedným z najzávažnejších ekonomických a sociálnych problémov, ktorý dlhodobo zabraňuje plnej realizácii rastového potenciálu ekonomiky. Posledný najväčší rast miery nezamestnanosti spojený s poklesom zamestnanosti, sa prejavil pri hospodárskom prepade v dôsledku globálnej krízy v roku 2010, keď si z aktívnej populácie takmer každý šiesty jednotlivec hľadal prácu a priemerná ročná miera nezamestnanosti dosiahla 14 %. Počas nasledujúcich 4 rokov sa podiel ekonomicky aktívnych osôb hľadajúcich prácu pohyboval nad 13 %. Susedné krajiny Vyšehradskej štvorky boli na tom podstatne lepšie, Maďarsko s najbližším vývojom nezamestnanosti lepším o 2 – 3 percentuálne body oproti Slovensku, Česká republika zaznamenala pokrízovú mieru nezamestnanosti o 5 až 6 percentuálnych bodov nižšiu v porovnaní so Slovenskom (Lubyová – Štefánik a kolektív, 2015, s. 17).

Graf 3

Vývoj nezamestnanosti (v tisícoch osôb a v %)

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.

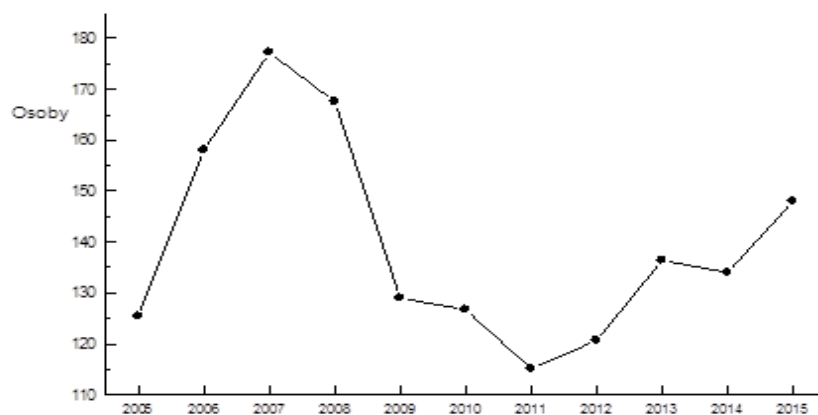
Ako sa konštatuje v Správe o krajine za rok 2016 (Európska komisia, 2016), štrukturálna nezamestnanosť, ktorá je tiež odrazom silných geografických rozdielov, stále predstavuje kľúčový politický problém. Výrazné geografické rozdiely na trhu práce, ktoré znásobuje nízka mobilita pracovnej sily, prispievajú k tomu, že v krajine existuje jedna z najvyšších mier dlhodobej nezamestnanosti v EÚ. Výsledky slovenského trhu práce nemožno stále považovať za uspokojivé. Zatiaľ čo zamestnanosť je pomerne nízka a nezamestnanosť vysoká, určité skupiny obyvateľstva, ako napr. pracovníci s nízkou kvalifikáciou, mladí pracovníci, marginalizovaní Rómovia a matky s malými deťmi, sú obzvlášť zraniteľné. Nezamestnanosť je zároveň sústredená v strede a na východe krajiny. Nízka citlivosť nezamestnanosti na zvýšenia reálnej mzdy len znásobuje obavy o rozsah štrukturálnej nezamestnanosti.

Nezamestnanosť je často dlhodobej povahy. Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré zápasia najmä s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti. Tento jav výrazne prispieva k nepriaznivému vývoju verejných financií, ale odzrkadľuje aj možné nedostatočné využitie výrobných kapacít v ekonomike. Vysoká miera nezamestnanosti však nie je spojená iba s nedostatkom dopytu po pracovnej sile, ale je aj výsledkom nesúladu medzi nimi (Workie Tiruneh – Štefánik a kolektív, 2014). V roku 2014 bola miera dlhodobej nezamestnanosti (viac ako 12 mesiacov) jednou z najvyšších v EÚ (9,3 % oproti 5,1 % v EÚ-28). Spomedzi nezamestnaných dve tretiny pripadá na dlhodobo nezamestnaných a väčšina dlhodobo nezamestnaných nemá prácu viac než dva roky, pričom miera veľmi dlhodobej nezamestnanosti je 6,6 % (viac než dvojnásobok oproti priemeru EÚ). Dlhodobo nezamestnanosť predstavuje pre pracovníkov s nízkou kvalifikáciou a mladých ľudí významné riziko. Slovensko má najvyššiu mieru nezamestnanosti pracovníkov (vo veku 20 – 64 rokov) s nízkou kvalifikáciou v EÚ (36,9 % oproti 16,3 % v EÚ-28 v treťom štvrtroku 2015). Pracovníci s nízkou kvalifikáciou predstavujú aj vysoké percento dlhodobo nezamestnaných. V roku 2014 predstavovali 24 % dlhodobo nezamestnaných pracovníci s

nízkou kvalifikáciou oproti 4 % pracovníkov s nízkou kvalifikáciou spomedzi zamestnanej populácie. Nezamestnanosť mladých ľudí v treťom štvrtroku 2015 klesla na 26,6 %, čo je stále výrazne nad priemerom EÚ vo výške 20,1 %. Podiel mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní, ani nie sú v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy, sa takisto znižoval a v roku 2014 dosiahol 12,8 % (12,5 % v EÚ-28). Mladí pracovníci (do 25 rokov) navyše predstavovali 17 % dlhodobo nezamestnaných (oproti 6 % medzi zamestnanou populáciou) (Európska komisia, 2016). Na Slovensku je pre mladých ľudí naďalej náročná tranzícia zo školy do zamestnania, pričom systém vzdelávania nereaguje pohotovo na požiadavky trhu práce, aj napriek reformným opatreniam v roku 2012 zameraným na zlepšenie kvality a relevantnosti vzdelávania pre potreby trhu práce.

Graf 4

Počet Slovákov pracujúcich v zahraničí (v tisícoch)

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie.

Regionálne rozdiely v nezamestnanosti sú stále výrazné. Napriek určitému pokroku, dosiahnutému pri odstraňovaní týchto rozdielov, bola v roku 2014 nezamestnanosť v Bratislave (6,0 %) stále viac než dvakrát nižšia než na východe Slovenska (16,6 %). Hlavnými dôvodmi tohto javu je kombinácia nízkeho rastu a nízkej tvorby pracovných miest v strednej a východnej časti krajiny, ako aj nedostatočná regionálna mobilita pracovnej sily do oblastí s vyšším počtom voľných pracovných miest. Medzi faktory, ktoré bránia vyššej mobilitě, patrí nedostatočná dopravná infraštruktúra, vysoké cestovné a ubytovacie náklady v pomere k výške priemernej mzdy, ako aj nedostatočne rozvinutý trh s nájomným bývaním. Situáciu ešte znásobuje nevyhovujúca infraštruktúra a podnikateľské prostredie, ktoré bráni prílevu investícií do zaostalejších regiónov a tvorbe pracovných miest. Nedostatky v podnikateľskom prostredí na Slovensku sa pravidelne vykazujú v porovnaní medzi krajinami EÚ. Zvyčajne uvádzané dôvody sú časté zmeny právnych predpisov, zložitá administratívnych postupov, ako aj zaťažujúce požiadavky vyplývajúce z vládnych nariadení. Správne a regulačné prekážky poškodzujú podnikateľské prostredie, znižujú vonkajšiu konkurencieschopnosť a obmedzujú domácu hospodársku činnosť. Na riešenie regionálnych diferencií boli zavedené viaceré opatrenia v oblasti aktívnej politiky trhu práci i štátnej pomoci na eliminovanie regionálnych rozdielov a podporu vnútornej mobility pracovnej sily. V roku 2015 Slovensko prijalo zákon o podpore regiónov s vysokou nezamestnanosťou, ktorý

vychádza z existujúcich politík týkajúcich sa podpory investícií, sociálneho bývania a rozvoja infraštruktúry. S cieľom podporiť vnútornú mobilitu pracovnej sily Slovensko zmiernilo podmienky oprávnenosti na „príspevok na presťahovanie za prácou“ pre nezamestnané osoby, ktoré si nájdu prácu najmenej 70 km od svojho bydliska.

Podľa štatistík OECD sa Slovensko dotahuje na lídrov ekonomickej migrácie, spomedzi vyspelých krajín zastávame deviate miesto medzi krajinami OECD, z ktorých ľudia najviac odchádzajú za prácou do zahraničia. Počet Slovákov pracujúcich v zahraničí sa v posledných troch rokoch pohybuje v rozpätí 130 – 148 tis (Graf 4). Najviac Slovákov odišlo za prácou do zahraničia v predkrízových rokoch 2006 – 2008, pokles nastal po nástupe globálnej krízy ktorá postihla aj hostujúce krajiny. V posledných rokoch, keď začalo oživenie ekonomík, sa tento trend opäť zvýšil. Práve táto skutočnosť je tiež jedným z indikátorov poklesu nezamestnanosti a rastu zamestnanosti. Najviac ľudí odchádza za prácou do ČR a Rakúska najmä z dôvodu vyššej mzdy. Medzi krajinami, z ktorých odchádza najviac ľudí, patrí Prešovský kraj, čo je spôsobené väčšou nezamestnanosťou a chudobou tohto regiónu.

Pred šiestimi rokmi bola prijatá stratégia Európa 2020, v ktorej EÚ potvrdila a zdôraznila, že pre jej členov je kľúčové zvýšenie zamestnanosti a produktivity popri posilnení sociálnej súdržnosti.

Tabuľka 2

Ciele a plnenie cieľov stratégie Európa 2020

	Zamest. (%)	Výskum a vývoj (% HDP)	Podiel VŠ vzdelaných (%)	Zníž. predčasné ukonč. škol. dochádzky (%)	Zníženie počtu chudobných (tis.)
Stav r. 2014 SR	65,9	0,89	26,9	6,7	151
Ciele 2020 SR	72	1,2	40	6	170
Ciele 2020 EU	75	3	40	10	20 mil.

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

K dosiahnutiu cieľov stratégie Európa 2020 pre Slovensko chýba v súčasnosti 6 percentuálnych bodov. Miera zamestnanosti dosahuje hodnotu 66 % a aj keď máme v súčasnosti jeden z najsilnejších ekonomických rastov a tento má podľa prognóz pokračovať aj nasledujúce 2 roky, tento je však podporovaný iba niekoľkými sektormi a regiónmi. Rovnako sme vzdialení cieľu v podiele vysokoškolsky vzdelanej populácie. Vysokú mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky vykazujú predovšetkým oblasti s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva (odhady uvádzajú, že až 80 % rómskych detí ukončí školskú dochádzku predčasne). Hoci percento výdavkov na výskum a vývoj na HDP vzrástol z 0,47 % v krízovom roku 2009 na 0,89 % v roku 2014, stále je to značné zaostávanie v porovnaní s vyspelými krajinami EÚ. Slovensko by muselo vyvinúť naozaj veľké úsilie pre dosiahnutie cieľov stratégie do roka 2020. I napriek súčasnému a očakávanému ekonomickému rastu, sme toho názoru, že vzhľadom na viaceré vnútorné, ale i vonkajšie vplyvy sa nepodarí všetky stanovené ciele splniť. Desiatročné obdobie je príliš dlhé a vyžaduje si operatívne korekcie zohľadňujúce vplyvy interných i externých faktorov.

V tejto súvislosti Európska komisia upozorňuje Slovensko na viaceré slabé stránky, ktoré majú dopad aj na plnenie stanovených cieľov (Európska komisia, 2016):

- Daňové úniky, najmä výpady z príjmov z DPH, chýbajúca stratégia v oblasti daňovej disciplíny;
- Byrokracia, čo má za následok nedostatočné podmienky pre podnikateľské prostredie;
- Nedostatky v procesoch verejného obstarávania;
- Možná zraniteľnosť verejných financií;
- Nedostatočná infraštruktúra prispievajúca k obrovským regionálnym rozdielom;
- Nezamestnanosť a najmä jej štruktúrny charakter;
- Nerovnosti súvisiace so sociálno-ekonomickým zázemím;
- Nedostatky v zdravotnej starostlivosti a súčasný stav a vplyv starnutia populácie;
- Nepriaznivé výsledky v oblasti vzdelávania.

Hlavné zistenia, týkajúce sa oblasti trhu práce a zamestnanosti, vyplývajúce z analýzy obsiahnutej v Správe sú nasledovné (Európska komisia, 2015c):

- Zlepšená situácia na trhu práce sa nepremietla do výrazne nižšej úrovne dlhodobej nezamestnanosti. Vysoká a pretrvávajúca dlhodobá nezamestnanosť predstavuje sociálno-politickú výzvu, ktorá má vplyv najmä na nízko kvalifikovaných pracovníkov a mladých ľudí, pričom tu pretrvávajú rozsiahle regionálne rozdiely;
- Účasť Rómov na slovenskom trhu práce je naďalej veľmi nízka a zvyšovanie ich zamestnanosti napreduje len pomaly;
- Zamestnanosť žien je takisto pod úrovňou svojho potenciálu;
- Systém vzdelávania je nedostatočne zameraný na zvyšovanie hospodárskeho potenciálu Slovenska. Výsledky v oblasti vzdelávania sú neuspokojivé a v medzinárodnom porovnaní sa nerovnosti javia ako vysoké;
- Administratívne a regulačné prekážky škodia podnikateľskému prostrediu
- Atraktívnosť stredoslovenského a východoslovenského regiónu pre súkromné investície trpí v dôsledku problematickej fyzickej infraštruktúry.

3. Priority EÚ pre rast zamestnanosti

Hospodárstvo Európskej únie zažíva v súčasnosti mierne oživenie a očakáva sa postupné zrýchľovanie tempa hospodárskej činnosti. Hoci má nezamestnanosť klesajúcu tendenciu, stále pretrvávajú znepokojujúce veľké rozdiely medzi jednotlivými štátmi.

Oživenie profituje z dočasných pozitívnych faktorov, medzi ktoré patria nízke ceny energií, pomerne slabé euro, ústretová menová politika. Takisto odráža prvé účinky reforiem, uskutočnených v posledných rokoch. Súčasne sa však viac zintenzívnili bezpečnostné obavy a geopolitické napätia, pričom globálne hospodárske vyhliadky sú čoraz väčšou výzvou, najmä v rozvíjajúcich sa ekonomikách. Vytváranie pracovných miest musí zostať stredobodom reformného úsilia. Nezamestnanosť začala klesať v kontexte postupného oživovania.

Podporujúce makroekonomické politiky a dosah štrukturálnych reforiem prispel k tomuto pozitívnemu vývoju. V prípade priveľkého počtu špecifických skupín uchádzačov o zamestnanie je aj naďalej zložitá nájsť si zamestnanie, nakoľko je ponuka naďalej nízka a zručnosti uchádzačov nemusia zodpovedať zručnostiam, ktoré sa vyžadujú v prípade voľných pracovných miest. Ekonomická výkonnosť a sociálne podmienky, ako aj vykonávanie reforiem nie je v jednotlivých štátoch EÚ rovnaké. Mnohé ekonomiky stále čelia rozsiahlym výzvam, najmä pokiaľ ide o dlhodobú nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí. Rast produktivity je naďalej pomalý, čo vplýva na konkurencieschopnosť a životnú úroveň. Vysoké úrovne súkromného a verejného dlhu brzdia investície. Pretrvávanie radu makroekonomických nerovnováh takisto obmedzuje rast a zamestnanosť. Na uvedené skutočnosti sa poukazuje v Správe o mechanizme varovania na rok 2016 prijatej spolu s Ročným prieskumom rastu (Európska komisia, 2015b). V súvislosti s uvedeným Komisia navrhuje sústrediť úsilie členských štátov na nasledujúce tri kľúčové oblasti: opätovne naštartovať investície, uskutočňovať štrukturálne reformy, zabezpečovať zodpovedné fiškálne politiky (Európska komisia, 2015a).

Európska komisia považuje za rozhodujúce pre rast zamestnanosti v členských štátoch EÚ pokrok v nasledujúcich oblastiach (Európska komisia, 2015c):

- Pokračovanie v reformách na podporu dobre fungujúcich, dynamických a inkluzívnych trhov práce. Viaceré členské štáty uskutočnili reformy s pozitívnymi účinkami, ktoré sa prejavujú napríklad rastúcimi mierami zamestnanosti. Treba však vynaložiť väčšie úsilie, aby sa stimuloval rast a vytváralo pozitívne prostredie na vytváranie kvalitných pracovných miest. Vzhľadom na to, že najnovší rast zamestnanosti možno vo veľkej miere vysvetliť nárastom počtu zmlúv na dobu určitú, členské štáty by mali takisto pokračovať v opatreniach – a v niektorých prípadoch aj urýchliť opatrenia na riešenie problému segmentácie trhov práce, pričom by mali zabezpečiť primeranú rovnováhu medzi pružnosťou a istotou. Vzhľadom na flexibilitu, konkurencieschopnosť a ochrany zamestnanca na prvý pohľad pripomína vzájomný antagonizmus prvkov magického n – uholníka, avšak podrobnejším skúmaním vzájomných väzieb trhu práce, sociálneho zabezpečenia a vzdelávania možno dospieť k záveru, že dosiahnuť vysokú konkurencieschopnosť ekonomiky pri súčasnom silnom pocite istoty pracujúcich nie je nereálne.
- Daňové systémy reformovať tak, aby lepšie podporovali vytváranie pracovných miest. Za týmto účelom je potrebné zavádzať reformy daňových systémov s cieľom zredukovať demotivačné faktory, ktoré odrádzajú od nástupu do zamestnania, a zároveň znížiť zdaňovanie práce, aby spoločnosti mali podporu pri prijímaní zamestnancov, často cielene z takých skupín, akými sú napríklad mladí a dlhodobo nezamestnaní. Napriek tomu sa celkové daňovo-odvodové zaťaženie práce v posledných rokoch v značnom počte členských štátov zvýšilo, a to najmä v prípade pracovníkov s nízkou a priemernou mzdou. Tento trend je znepokojujúci vzhľadom na stále vysokú mieru nezamestnanosti v mnohých členských štátoch, berúc do úvahy, že vysoké úrovne daňovo-odvodového zaťaženia môžu obmedzovať tak úroveň dopytu po pracovnej sile, ako aj úroveň ponuky pracovnej sily.
- Posilniť proces stanovovania miezd v súlade s vývojom produktivity. Prostredníctvom reforiem sa posilnili mechanizmy stanovovania miezd, ktoré podporujú zosúladzovanie vývoja miezd s produktivitou a sú zamerané na zlepšenie disponibilných príjmov domácností, pričom sa kladie osobitný dôraz na minimálne mzdy. Nedávny vývoj miezd vo väčšine členských štátov je skôr vyvážený a prispel k obnoveniu rovnováhy v eurozóne, vo všeobecnosti reálne mzdy vo väčšine členských

štátov viac zodpovedajú produktivite (Európska komisia, 2015a).

- Posilňovať výdavky na investície do ľudského kapitálu zamerané predovšetkým na mladých ľudí. Zamerať sa na reformy systémov vzdelávania vrátane rozšírenia možností vzdelávania a odborného vzdelávania dospelých. Verejné výdavky na vzdelávanie sa však znížili v takmer polovici členských štátov a v porovnaní s rokom 2010 klesli o 3,2 % pre EÚ ako celok. Pritom modernizácia, lepšie zosúladenie zručností a potrieb trhu práce a udržateľné investície do vzdelávania a odbornej prípravy, vrátane digitálnych zručností, majú rozhodujúci význam pre budúcu zamestnanosť, konkurencieschopnosť a budúci hospodársky rast v EÚ.
- Nadalej podporovať zamestnanosť mladých ľudí a riešiť vysoké miery nezamestnanosti mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní, ani nie sú v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy (NEET). Systém záruky pre mladých ľudí sa stal hnacou silou na zlepšenie prechodu zo školy do zamestnania a zníženie nezamestnanosti mladých ľudí. Začínajú byť viditeľné prvé výsledky, keďže sa znižuje podiel mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní, ani sa nezúčastňujú procesu vzdelávania alebo odbornej prípravy. Pre riešenie uvedeného problému bude potrebné využívať podporu aj z vnútroštátnych finančných zdrojov (Európska komisia, 2015c). V súčasnosti stojí európska podpora zamestnanosti mladých na týchto štyroch pilieroch: a) systém záruky pre mladých – úlohou je ponúknuť zamestnanie, ďalšie vzdelávanie, učňovskú prípravu alebo stáž všetkým mladým ľuďom do štyroch mesiacov od ukončenia vzdelania alebo straty zamestnania; b) iniciatíva na podporu zamestnanosti mladých ľudí – ide o finančnú podporu mladých ľudí z prostriedkov EÚ v regiónoch, kde miera nezamestnanosti mladých presahuje 25 %; c) kvalitné stáže a učňovská príprava – cieľom je uľahčiť mladým ľuďom prechod zo školy do zamestnania; d) pracovná mobilita – úlohou je pomôcť mladým Európanom nájsť si zamestnanie, stáž alebo učňovskú prípravu v krajinách EÚ (Páleník a kolektív, 2014).
- Nadalej musí byť prioritou opätovné začlenenie dlhodobo nezamestnaných ľudí na trh práce. Dlhodobá nezamestnanosť v súčasnosti predstavuje 50 % nezamestnanosti a v rámci politiky zamestnanosti a sociálnej politiky predstavuje dôležitú výzvu. Pravdepodobnosť prechodu od nezamestnanosti k nečinnosti sa zvyšuje úmerne s časom stráveným v nezamestnanosti. Môže to mať závažné negatívne dôsledky pre hospodársky rast, a to aj so zreteľom na požadované zvyšovanie produktivity a demografické zmeny. Prechod od dlhodobej nezamestnanosti k zamestnaniu by sa mal v mnohých členských štátoch lepšie podporovať prostredníctvom aktívnych opatrení na trhu práce.
- Jednou z prioritných úloh je reforma sociálneho dialógu. Kolektívne vyjednávanie sa čoraz viac decentralizuje z (medzi-)odvetvovej úrovne na úroveň podnikov. V tých členských štátoch, v ktorých existujú (medzi-)odvetvové kolektívne zmluvy, sa zvýšil rozsah, v akom sa v týchto zmluvách na úrovni podniku môžu stanovovať pracovné podmienky. V prípade takýchto decentralizovaných kolektívnych vyjednávaní sú štruktúry na zastupovanie pracovníkov a koordinácia vyjednávania s vyššími úrovňami a na horizontálnej úrovni nevyhnutné pre zabezpečenie vyššej produktivity a zamestnanosti, ako aj spravodlivého podielu z HDP na mzdy pracovníkov. Je potrebné tiež skvalitniť zapojenie sociálnych partnerov do tvorby a vykonávania jednotlivých politík.

- Napriek skutočnosti, že čoraz viac žien nadobúda dobrú kvalifikáciu, a dokonca dosahuje vyššiu úroveň vzdelania ako muži, na trhu práce sú ženy stále nedostatočne zastúpené. Rozdiel v zamestnanosti mužov a žien zostáva osobitne viditeľný v prípade rodičov a ľudí s opatrovateľskými povinnosťami, z čoho vyplýva potreba ďalších opatrení, napr. v oblasti starostlivosti o deti. Značné rozdiely v dôchodkoch žien a mužov v EÚ dosahujúce úroveň až 40 % poukazujú na nižšie mzdy a kratšie kariéry žien. Táto skutočnosť vedie k potrebe ďalších opatrení na komplexnú integráciu prístupu zosúladenia pracovného a rodinného života do tvorby politik, ako aj opatrení na zlepšenie dostupnosti zariadení starostlivosti, opatrení týkajúcich sa dovolenky a pružného pracovného času a daňových a sociálnych systémov, ktoré nebudú odrádzať druhé zárobkovo činné osoby v domácnosti od toho, aby pracovali, alebo od toho, aby pracovali viac.
- Modernizovať systémy sociálnej ochrany s cieľom uľahčiť účasť na trhu práce a zaistiť prevenciu rizík a ochranu pred nimi počas celého života. Systémy sociálnej ochrany musia lepšie chrániť pred sociálnym vylúčením a chudobou a musia sa stať súhrnnými nástrojmi v službách individuálneho rozvoja, zmien na trhu práce.

4. Závery

Vývoj na trhu práce Slovenskej republiky je kľúčovou otázkou z krátkodobého aj z dlhodobého hľadiska vývoja ekonomiky Slovenska. Ukazovatele zamestnanosti a nezamestnanosti zaberajú popredné miesta v hodnotení sociálnej situácie obyvateľstva a vo vnímaní vývoja životnej úrovne obyvateľstva. Hlavné trendy vývoja na trhu práce možno z makroekonomického hľadiska považovať za optimistické. Predikcie vývoja vypovedajú o tom, že pozitívny trend by mal v nasledujúcich rokoch pokračovať.

Komisia odporúča vo všetkých svojich dokumentoch znížiť daňovo-odvodové zaťaženie, bez vplyvu na rozpočet, čo sa má docieľiť zvýšením environmentálnych, spotrebných daní a daní z nehnuteľností. Pri tomto opatrení sa pozitívny vplyv očakáva z dlhodobého hľadiska, najmä pri najzraniteľnejších skupinách na trhu práce, resp. pracovníkoch s nízkymi príjmami. Investície do ľudského kapitálu a reformy systémov vzdelávania a odbornej prípravy zameraných na výsledky sú súčasťou nevyhnutného úsilia o obnovu pracovných miest a dosiahnutie udržateľného rastu. Všetky členské štáty by mali využiť súčasnú priaznivú situáciu na posilnenie svojho úsilia o zabezpečenie dobre fungujúcich pracovných, produktových a kapitálových trhov, kvalitných systémov vzdelávania a odbornej prípravy, moderných a efektívnych systémov sociálneho zabezpečenia a podporu inovácií a podnikania. Významnú úlohu pri podpore uskutočňovania reforiem a priameho investovania do reálnej ekonomiky zohráva financovanie zo zdrojov EÚ. S cieľom podporiť štrukturálne reformy bude prioritou Komisie usilovať sa o lepšie využívanie európskych štrukturálnych a investičných fondov v záujme podpory plnenia odporúčaní pre jednotlivé krajiny, a to aj využívaním opatrení, ktoré prepájajú účinnosť týchto fondov s riadnou správou hospodárskych záležitostí. Členské štáty by mali vyvinúť maximálne úsilie, aby sa financovanie zo zdrojov EÚ využívalo v plnej miere. Vysoká prepojenosť ekonomík vplyva na potrebu koordinácie štrukturálnych politik členských krajín EÚ, konsenzus o všeobecnom smerovaní hospodárskych politik a politik zamestnanosti členských krajín.

Trh práce zaznamenal v podmienkach SR cyklické zlepšenie. Miera nezamestnanosti klesla v roku 2015 na 11,5 % a očakáva sa, že v roku 2017 ďalej klesne na úroveň pod 10 %, čoho príčinou bude silný hospodársky rast. Štrukturálna nezamestnanosť však naďalej predstavuje kľúčový problém, keďže je prejavom rozsiahlych geografických rozdielov v

podmienkach na trhu práce, ktoré sprevádza nízka mobilita pracovnej sily. Neuspokojivé výsledky v oblasti vzdelávania a nerovností súvisiace so sociálno-ekonomickým zázemím sú zásadnými prekážkami pri budovaní ľudského kapitálu, čo môže potenciálne spôsobiť dominový efekt vo vzťahu k úrovňam zručností a rastovému potenciálu (Európska komisia, 2016). Pomôcť riešiť nedostatky slovenského trhu práce by mohol koordinovaný prístup viacerých rezortných ministerstiev. Keďže výsledky trhu práce vo veľkej miere závisia od individuálnej situácie, ako napr. zručnosti, vek a etnická príslušnosť, politiky zamerané na najviac zraniteľné skupiny môžu byť efektívne, najmä ak dokážu ovplyvniť tak dopyt, ako aj ponuku pracovnej sily.

Použitá literatúra

Európska komisia. (2015a). *Ročný prieskum rastu na rok 2016*. COM(2015) 690 final, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2016/ags2016_annual_growth_survey_sk.pdf, [citované 12.3.2016].

Európska komisia. (2015b). *Správa o mechanizme varovania na rok 2016*. COM(2015) 691 final, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2016/ags2016_alert_mechamech_report_sk.pdf, [citované 14.3.2016].

Európska komisia. (2015c). *Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti*. COM(2015) 700 final, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2016/ags2016_draft_joint_employment_report_sk.pdf, [citované 19.3.2016].

Európska komisia. (2016). *Správa o krajine za rok 2016 – Slovensko*. SWD(2016) 93 final, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_slovakia_sk.pdf, [citované 4.4.2016].

Lubyová, M. – Štefánik, M. a kolektív. (2015). *Trh práce na Slovensku 2016+*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

Páleník, M. a kolektív. (2014). *Politika zamestnanosti budúcnosť pre Slovensko*. Bratislava: Inštitút zamestnanosti.

Workie Tiruneh, M. – Štefánik, M. a kolektív. (2014). *Trh práce na Slovensku: Analýza a prognózy*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

Externé prostredie ako významný determinant tvorby stratégie podniku

External environment as important determinant of business strategy

Erika Dudáš Pajerská

Ekonomická univerzita v Bratislave

Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach, Katedra obchodného podnikania

Tajovského 13

Košice 040 01

Slovensko

e-mail: erika.dudas@pajerska.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

The present paper demonstrates the effect of the current business environment on internal area of company – creation of strategy. The primary cause of the connection between these two areas is constantly increasing diversity and dynamics of changes in the external circumstances of the company. To follow a reliable diagnosis of the current situation work provides overview of different approaches to the issue of external analysis of the company. Due to this paper is offering universal conclusions for the formation of the optimal strategy of the company. For practical application of results, the issue of external analysis in this paper focuses mainly on the macro-environment, by addressing the major developments (which are formulated with regard to verification by statistical data).

Klasifikácia JEL: L25, M14, M21

Kľúčové slová: externé prostredie, makroprostredie, hrozby, príležitosti, stratégia

1. Introduction

At present, the external uncertainty is characterized by much remarkable character as external conditions are more dynamic and complex than in the past. This is also the scale and frequency of changes (which determine the dynamics), which has a direct impact on strengthening the diversity of impacts on existing business. The environment is so complicated that its factors are often blurred and inexplicable. It is difficult to spot them and recognize at first glance. This environment brings additional barrier to the smooth functioning of the company - the fact that any foreseeable changes in a number of cases are not characterized by apparent dependence. The current trends in environmental conditions are creating new challenges for companies operating in it. Therefore, if the company would like to successfully progressed, the main task today of business managers is to adapt company to an unstable and volatile environment through the optimal control strategy. Success is not guaranteed by recognition of factors and influences, but their appropriate use in the development of strategic business management. In creating such a crucial area of business management is essential to avoid one of the errors that managers of enterprises commit - underestimating of planning. The company has to serve one of the supporting management tools - external analysis of the company, i.e. examination of the external environment in which it operates.

For a comprehensive review of the nature of the alleged problems of corporate governance, the contribution focuses on providing an overview of the ideas and approaches to the external environment of the company by both domestic and foreign authors. Attention is focused mainly on the macro-environment as a result of its universal effect for all companies.

The whole is concluded by depiction of current trends (with underlying data), which operate outside the company and answering the main questions to each of the macro-environment types:

- What are the trends?
- What is their impact on the business?
- How can be these changes taking into account in the formulation of corporate strategy?

Based on the mentioned set of steps, at the end, results and recommendations for discussion can be enunciated.

2. External business environment

Entrepreneurship as the natural activity of human being cannot be done without the previous development strategy. The manager or owner of a business must be aware of where he wants to go and how it wants to get there. "The use of the strategy dates back many centuries, to management of companies it is written from 40 years ago. The strategy began to be used first in a conflict situation to one belligerent raised a plan to prevent the attack from the enemy, or possibly challenge him."¹ Essence of strategy was maintained for business purposes too - we try to avoid winning competitor over our company.

Examination of the external business environment is a very important area of research in issues of strategy, but especially since the advent of globalization and internationalization of environment. By this time, the external area of firms was regarded as a constant variable with the minimum number of factors that could seriously affect the internal environment.

The onset of the era of examining external relationships of businesses is associated with realizing the seriousness of business links with the surrounding area. This link does not occur in the short time, but is the result of decades with a few key changes in the global environment, to which the company is responding. Due to this, the number of experts is increasing, as well as publications that begin to focus their attention on the internal environment, but in the context of examining the effects from the outside.

External business environment can be characterized in terms of levels as a lower sphere - environment that surrounds the company and further affects the operation or management of the company. Closer to this level it includes companies operating in the sector of the holdings (as competition, supply and downstream entities), here on the other side customers. Also this environment is determined by the products which can be selected to act as substitutes or complements. In terms of the focus of this paper is significant to monitor second-degree environment of company, which operates in a higher sphere of environment-industry company. Macro area is a set of variables that affect all businesses equally, although their effects can feel differently. Generally speaking, macro environment is defined with its subsystems²:

- *economic environment*

- The economic mechanism and set of the economic policy of the state. Measurements by various macroeconomic indicators such as economic growth, interest rates, exchange rates,

¹ HENRY, A. 2008. *Understanding Strategic Management*. Oxford: Oxford University Press, 2008. p. 4.

² Processed by SLÁVIK, Š. 2005. *Strategický manažment*. Bratislava: SPRINT, 2005. 403 p.

inflation, employment, tax system, the average wage, as well as transport and telecommunications.

- *social environment*
- A set of methods, models and behavioral patterns of individuals and groups who are motivated by their attitudes, values, needs and requirements. Already this characterization is illustrating the image of the social environment in the form of a complex large number of different elements.
 - *technical environment*
- Institutions in this industry profit and non - profit.
 - *demographical environment*
- The number, structure and movement of populations, and track changes in the composition of the population.
 - *legal environment*
- In other words, regulating relations in the environment.
 - *political environment*
- To promote the public interest by a group of people.
 - *ecological environment*
- Formal and informal relationships and treatment effects between the enterprise and the environment, and vice versa.

The monitoring and analysis is more important because of various environmental factors affect all firms, rather than at sectorial environment where its impact is mainly driven by the firm carrying out its activities in this area.

„The role of external analysis is to identify opportunities and threats that are affecting the company from outside. About opportunities we can talk when external trends are potentially allowing achieving higher profits for firms. Threats arise when external trends disprove the existence of a profitable business."³ It is very important to note the fact that the definition of such external opportunities as positive effects and threats as negative external influences is not easy. After all, a threat to one company can mean an opportunity to next firm.

It is almost necessary to compare the results of the external analysis of the company with strengths and weaknesses, which the company characterized in terms of the internal environment. Only such synthesis can provide a good decision-making basis for the implementation of business manager provisions.

3. Analysis of external environment of the current business

After theoretical analysis, putting the issue of external business environment, in this section the present document passes to the reliance on the current situation and trends, which are typical to current macro environment. The parts of the structure of wider external environment firms are characterized by answering of three key questions:

- What are the trends?
- What is their impact on the business?
- How can be these changes taking into account in the formulation of corporate strategy?

³ SLÁVIK, Š. 2005. *Strategický manažment*. Bratislava: SPRINT, 2005. p.58.

3.1 Economical environment

This subsystem of macro environment of company currently has most radical changes that are striking a colossal impact on the business. Leads to long-term stagnation in economic growth - one of the reasons is the escalating debt crisis in the euro area, which causes a reduction in business confidence in the soundness of the economy. Described situation of stagnation is illustrated by Table 1.

Table 1

Percentage change in GDP compared to the previous period (2004 - 2015)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU 28	2,5	2,1	3,3	3,1	0,5	-4,4
Slovakia	5,3	6,4	8,5	10,8	5,7	-5,5
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU 27	2,1	1,8	-0,5	0,2	1,4	1,9
Slovakia	5,1	2,8	1,5	1,4	2,5	3,6

Source: own processing according to data from Eurostat

Negative state of the banking sector does not help to avoid negative expectations of companies operating in the economy. "The financial sector after the crisis in the years 2008 - 2010, but also in 2011 was given to the particular situation. On the one hand, the debate about the regulation fell silent, as part of a permission to use leverage for hedge funds, but the regulation of some areas such as commodity markets was not touched. On the other hand, segmentation in relation to the structuring of the financial sector was much deeper." ⁴ Difficult situation on the financial market is not improved by rapid inflation that plagued global trade. Money is thus becoming less valuable, and the same applies to the value of the savings in the banks. On the other hand, it eases the situation of debtors.

In addition to the above mentioned processes, the current turbulent period occurs the decline in consumption, resulting in a reduction of production companies. On the other hand, reduced consumer consumption is also affected by the decline in the current account surplus (in other words, the decline in imports). In connection with the existence of enormous competitive struggle (when companies offer far exceeds demand) and saturated markets is such combination almost "lethal". Another possible solution is to focus on those segments of the market, whose potential can provide almost unlimited opportunities of saturation (for example cultural and creative industries⁵).

⁴ OBADI, S. et al. 2012. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2012. p. 231.

⁵ Cultural and creative industries (CCI stands steady - Cultural and Creative Industry) are operators in the sector of the economy, using the cultural and creative nature of each individual (theaters, galleries, museums, festivals, TV,...). Many multinational groupings such as the European Union or the United Nations or the OECD are starting to realize the potential of this industry to the point that many of statistics are showing the big share of CCI on total world product. This idea is popularized by regionalists Richard Florida and his impulse is based on idea to spread it to not only thinking of various other economists, but also to serious and official documents and structures of organizations.

The mentioned facts stand out in every economy of the world, but not at the same intensity. Justification can be found in the existence of regional disparities, which, however, in today's period exacerbated and caused another significant phenomenon - strong interdependency areas.

According to the above mentioned description, current economic environment is very important to interact with the business. Due to stagnating economies are the expectations of their businesses very negative. In relation to a closed position of the banking sector, companies cannot rely totally on the credit crunch and therefore they have to count with other sources of capital, if they want to finance their activities outside their own finance.

The correlation between weak and strong competition for business consumption creates an environment in which everyone has to strongly consider every step. As these processes vary from region to region, the company has a strategic focus on the optimal placement of business options. In the current globalization and internationalization is crucial to neglected firm that acts as an international body in different countries. It has besides the above-mentioned obstacles to adapt its strategy on specificities of national markets and a strong level of connectivity of individual areas.

The analysis of the first part of the broader external business environment - economic environment leads to the following main trends for corporate strategy:

- a company has to plan its production and sales reflecting the continuing state of global stagnation,
- the creation of financial strategy must compose sources of funding its activities with respect to the current situation of the banking sector and also by focusing on the alternatives (such as venture capital)
- due to strong saturation of the market, company has to assign an important place for the use of marketing in its business strategies,
- in terms of hyper competition firm has to formulate its business strategies necessary with consideration of the possibility of (legal) closer cooperation with other companies (whether suppliers or business the same direction) due to achieve a stronger position in the market,
- interdependencies dictates the conditions for corporate strategy in the sense that small firm has to keep in mind that while some process are not happening in the same place as its activity, because of the present nature of the economy is more than obvious that the effect of this process will be transmitted to the sphere of its action.

3.2 Social environment

Many authors describe the current period, in which the global economy is now, as a result of neglecting of the social aspect of the business. So we are seeing a variety of social unrest⁶, by which the citizens are responding to unsatisfactory or to unsustainable situation (and not only economic) in their country.

Social sector is closely linked to the previous macro-environment subsystem, which phenomenon, which is characterized by the economic environment - the regional disparity is reflected in the nature of social relationships - the difference between revenue and economic

⁶ As an example, we can serve recent social discord and protests in Greece, Spain and Portugal, but also in France and the UK. Our country is also not exception.

level of the population. 5% of the population owns most of the wealth, and are directed to the recovery of the financial asset. There is a strong polarization of wealth at the expense of the dying middle class (which is in terms of the most significant business results the most important).

This situation is linked with negative market situation, which is mostly affecting in the social aspect of the external business environment - in the labor market. Phenomena such as long-term unemployment, youth unemployment, poverty and inadequate compensation affect business every day. The problem of unemployment is offered by data in Table 2.

Table 2

The percentage of unemployment by age (2004 - 2015)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU 28	6,9	7,6	8,2	7,2	7,0	9,0
Slovakia	11,8	12,9	13,5	11,2	9,6	12,1
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU 27	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4
Slovakia	14,5	13,7	14,0	14,2	13,2	11,5

Source: own processing according to data from Eurostat

The company must therefore necessarily motivate the development of its business activities to the middle class, which should form the gro composition of the economy and solve the problem of the previous section - declining consumption.

Company operated on the labor market operates as a powerful business socializing agent where the firm acting as the employer strongly influences the nature and operation of the labor market. Therefore from this and previous observations we suggest the following facts for the creation of business strategy:

- influence the polarization of wealth through orientation on people with middle incomes (the incorporation of pricing and marketing to business strategy),
- induce a positive effect on the labor market in terms of employment of long-term unemployed, or conception of various cooperation programs with schools (as a strategy for educating their staff already in place through the internship experience),
- necessary orientation of business strategy to create a company as powerful socialization agent.

3.3 Technical environment

After clarifying of two subsystems of macro environment with their mostly negative phenomena, this subchapter currently goes through the analysis of technical environment. Technology as a result of merging of the rational thinking and the use of resources that are offered to us, posing as a factor with most of the positive aspects. Human creates new technologies to facilitate the life and du to this technical subsystem acts as a positive factor for the business.

The current trend in technology is characterized by accelerating the pace of technological change and shortening the time interval from the onset of the new invention, for putting it on the market. Even a simple indicator of the number of mobile phones (Table 3) shows us strong position of techniques.

Table 3

Number of mobile phones in million (2004 - 2015)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU 28	233,3	235,3	234,1	226,3	220,5	216,9
Slovakia	1,250	1,197	1,167	1,310	1,289	1,220
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU 27	218,5	219,1	222,1	226,3	227,1	228,4
Slovakia	1,231	1,236	1,241	1,255	1,261	1,269

Source: own processing according to data from Eurostat

Although technological innovations do not occur regularly, there is specific phenomenon of miniaturization - i.e. producing technology in a small size - nanotechnology. They are the cause of the growth of labor productivity, reducing transport and transaction costs, and almost unlimited use of ICT for the benefit of business activities (e-application).

The overall situation in the technical environment could be characterized by Moore's Law. He talks about "the power of computer chips will double every 18 months, while the price will be constant or decline."⁷

A successful business must therefore embark on one of the waves created by the globalization and the development of a strong stream of information - communication technologies. This objective is also necessary to adapt in the strategy of company:

- design target of strong using of ICT in every possible area of business in strategy,
- plan of reducing the costs of operation of the company through benefiting from the advantages of the technical environment,
- formulate the role of the company to act as producer of innovations to dictate the character of the surroundings in which it performs.

3.4 Demographical environment

Another part of the wider external business environment is currently devoted to the development of the population and various changes in its composition - demographic environment. We are currently witnessing a radical change in the age structure, which is brought by the two modern phenomena and falling birth rates (which are described in Table 4) and increasing life expectancy.

Table 4

Number of live births in thousands (2004 - 2015)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU 28	5 117,3	5 135,0	5 223,8	5 282,5	5 427,7	5 371,0
Slovakia	53,7	54,4	53,9	54,4	57,4	61,2
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU 27	5 289,6	5 265,4	5 223,1	5 216,4	5 198,9	5 187,8
Slovakia	60,4	60,8	60,5	59,7	58,8	58,1

Source: own processes according to data from Eurostat

⁷ FIALA, P. 2008. *Stířová ekonomika*. Praha: PROFESSIONAL PUBLISHING, 2008. p.11.

It does not change only in the composition and population, but in terms of demographics, it is important to examine the flows respectively trends of population - migration. You can also decisive two visible trends; firstly it's way from rural areas to urban areas, which is particularly significant for the less developed economies. The second stream is even more striking for the advanced economies, where the place of residence or work of the people is selected on the basis of options of city (increasing status of marketing of cities⁸).

It is essential to say that successfully functioning company in developing its strategy has to response significant facts:

- to plan offering such goods or services that respects the age structure of the area in which it operates in its strategy,
- to adapt the form of sales to consumer age structure (for example innovative and interactive selling associated with the younger generation),
- to adapt its strategy to the strategy envisaged by the city in which the company operates (to clarify what the group of people city wants to attract, what of the benefits are accruing from it).

3.5 Legislative and political environment

Area of law and policy was for analyzing the problem of the external business environment intentionally connected to one section, because there is a strong coherence and continuity of these environments. In other words, law as a legal way to regulate activities in the economy is mostly carried out by, or at least posed by the governmental authorities to carry out a variety of changes to the proclaimed economic policy of the state.

These spheres are very sensitive on operation of the business because every business is obliged to respect the laws and standards of country⁹. Most of legislation is the matter of taxes, on the one hand they act as an important source of revenue for the state budget, and on the other hand it is touching pages of profit of company very strongly. Unclear legislation may lead to increased tax evasion and ultimately escape from the revenue side of the budget of the country. With this issue is closely related to the policy area, the budget deficit, which is typical for most of the current economic policies of the country. Various restrictions by the state have, in many cases, impact on the operations of the business.

The current situation in relation to the above-mentioned problems is bringing another phenomenon of our times to business macro environment - political unrests or even geopolitical strife. Difficult solution of crisis or unpopularity of various remedial tools leads to variations in governments or to radical changes in legislation. In some cases, results are in the escalation of commercial or even political wars and these geopolitical situations detrimental to businesses not only those countries that are directly involved in this, but also other¹⁰.

⁸ In Slovak condition it is project USE THE CITY commissioned by the city of Kosice in the forthcoming year of 2013, when the metropolis of the East become European Capital City of Culture. The main objective of the project is to adapt the environment to young creative and cultural people and to promote the city of Košice as a suitable place for their existence.

⁹ Currently under European conditions it is also European legislation.

¹⁰ Due to interdependency of countries marked by strong openness.

A bit from a different sub-acts is issue of International Credit Rating Agencies (CRA - Credit Rating Agencies), which are valuating creditworthiness of the country and determining its operation both inside as well as in the international context. At this time, there is a discussion about accountability policies of these agencies to the current global crisis.

The company must be aware of the strong interdependence of economics and also politics as Alan Greenspan use to point out today that "the economics meets politics."¹¹ For the formulation of strategies it must be included "all groups, including politicians, affecting the running of the business, because they have a significant share of potential changes in future business activities."¹² Business strategy must therefore take into account:

- the legislation of country, company has to adjust basic documents (or articles) of firm,
- tax issues, law enforcement,
- in the international nature of business also CRA ratings,
- whether there are any legal instruments to promote business (especially small and medium-sized enterprises, contribution to employment, to maintain employment, tax credits, loan guarantees, or structural funds) and incorporate them into the business strategy.

3.6 Ecological environment

The last area of the external environment, the company does not act at this point in terms of the least importance. At present, it is quite the opposite. Natural disasters such as the tsunami in Japan or snow storm in New York suggest that it is the ecological environment that dictates restrictions on our business.

Inefficient use of scarce resources of our planet has led to global warming and other various climate changes. The largest negative externality of our business - air pollution acts as the worst problem that affects the entire population of the Earth (regardless of whether it is in the area of strong concentration of economic and other activities).

Table 5 describes precisely marked pollution problem and points to the evolution of air pollution which is produced by all sectors of the economy. There is a visible trend of restrictions and regulations in order to reduce the level of pollutant discharge.

Ecological environment performs another issue that has notable influence on the running of the business, as we saw in the Slovak Republic. It is about energy security. Not so long ago, when our country was shut down on natural gas supplies from Russia and significant damage to the economy was calculated.

¹¹ GREENSPAN, A. 2008. *The Age of Turbulence*. New York: The Penguin Press. 2008. p.64.

¹² FREEMAN, R. 2010. *Strategic management. A Stakeholder Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. p.46.

Table 5Volume of air pollution in thousands of tones NO_x, SO_x (2004 - 2015)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU 28	11 841	11 587	11 275	11 006	10 137	9 294
Slovakia	99,1	101,9	96,5	95,6	93,6	84,2
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU 27	9 162	9 059	8 990	8876	8869	8861
Slovakia	88,6	89,5	86,2	85,1	83,2	81,9

Source: own processing according to data from Eurostat

In relation to the above mentioned, the company would have alluded to aware of the effects of their activities on the environment and to formulate it in its strategy:

- incorporate into their policy strategies reduction of pollution,
- establish an internal directive on waste recycling among staff,
- plan of reducing energy consumption in their buildings and operations and tailor the development costs,
- adapt their strategy to gradual transition to alternative energy sources.

Specific features of the processes were characterized in this section through the impact of macro-enterprise subsystems. They could be characterized as a significant point in the development of the strategy - the company. The company must also take account of facts like that, "we do not know exactly the future development of factors that affect the strategy of the company, during the strategic period there are significant quantitative and qualitative changes in a twist. The third specific feature of the strategic process is the fact that global environment does not look very broad. It is also known that processes induced by strategic decisions are often closely opposed and also depending on the longevity standpoint."¹³ Such awareness of the current situation and the external environment and its effects is crucial for a manager who wants to successfully lead businesses also in today's turbulent period.

3. Conclusion

Managers of current enterprises have to decide to think about the future through analysis of the past by using of intuition linking with the forecasting methods. It is therefore a combination often proclaimed as "art & science", according to which the management company must use not generalized methods which are often based on human nature in the context of rational thinking, which is bordered by a variety of patterns, or standards. This statement provides u an image of a new manager who has a flexible attitude.

Flexibility is more important that we find ourselves in a very turbulent period. It is necessary to start from the bottom and begin a reflection of new economic phenomena and to review various management theories and methods that managers use every day. "This is because the more adequate reflection of the quality of new economic phenomena and processes and review simplified unilateral approaches ... selective and specific rehabilitation

¹³ Worked by SOUČEK, Z. 2005. *Firma 21. století (Předstihněme nejlepší !!!)*. Praha: PROFESIONAL PUBLISHING, 2005. p.195 – 197.

or return some older socio - economic theories that have been displaced, or simply ignored by contemporary currents and prevailing ideologies.”¹⁴

Strategic management of the company would in the current turbulent period follow alluded reflection but also the principles that reflect current conditions as "absolute customer orientation, strong top management, management company as a whole, finding new markets, focus on high-end results, high performance and the right products, efficient portfolio, speed and flexibility, performance incentive system, innovation, using the most modern methods of management in connection with the use of modern information technologies, respect for the principles of ethics, social responsibility and environmental friendliness, qualified strategic management.”¹⁵

Awareness of the nature of the wider external environment is for the development strategy almost existential step. The environment affects all companies equally, but the company as itself has to choose the respond individually and flexible and adapt its strategy to the optimal functioning of the whole society.

Finally I will help with statement of J. Welch - one of the leading management guru, who said: „*If the tempo of change within the company is surpassed by the pace of change outside the company - end of company is near. If the company does not change accordingly, firm will stagnate for some time and then will go bankrupt.*”

References

FIALA, P. (2008). *Sít'ová ekonomika*. Praha: PROFESSIONAL PUBLISHING.

FREEMAN, R. (2010). *Strategic management. A Stakeholder Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

GREENSPAN, A. (2008). *The Age of Turbulence*. New York: The Penguin Press.

KISLINGEROVÁ, E. et al. (2007). *Manažerské finance*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck.

OBADI, S. et al. (2012). *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied.

SATYA SEHKAR, G. (2010). *Business Policy and Strategic Management*. New Delhi: I.K. International Publishing House Pvt.

SEDLÁČKOVÁ, H. - BUCHTA, K. (2006). *Strategická analýza*. 2. přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2006.

SLÁVIK, Š. (2005). *Strategický manažment*. Bratislava: SPRINT, 2005.

¹⁴ OBADI, S. a kol. 2012. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2012. p.286.

¹⁵ SOUČEK, Z. 2005. *Firma 21. století (Předstihněme nejlepší !!!)*. Praha: PROFESIONAL PUBLISHING, 2005. p.17.

SOUČEK, Z. (2005). *Firma 21. století (Předstihněme nejlepší !!!)*. Praha: PROFESSIONAL PUBLISHING

Daňové reformy a dopad vybraných daňových opatrení na zamestnanosť v štátoch V4¹

Tax reforms and the impact of selected tax measures on employment in V4 countries

Anna Schultzová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra financií
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
email: anna.schultzova@euba.sk

Abstract

The focus of tax reforms of the V4 countries, after their entry into the EU until the present day, is basically unchanged. Tax measures in these countries are responding to promotion of business activities and reducing the tax burden on entities with an impact on increasing the competitiveness of the economy and employment. The direct taxation of labor, the effective tax wedge, but also amount of employee as well as employers contributions that increase labor costs have an impact on employment growth and reduction of unemployment. From side of the state it is necessary to apply a forward-looking policy of supporting unemployment, so that especially low-income groups will not give priority to the social welfare system prior to employment. A constant challenge for the V4 countries, especially for the Slovak Republic, is creation of new jobs through direct tax incentives (tax breaks, tax holidays), respectively through indirect tax incentives (tax base influence through non-taxable part of the tax, application of tax credits, reduced rates and others).

Klasifikácia JEL: E24, H21

Kľúčové slová: daňové reformy, daňové opatrenia, daňové stimuly, zamestnanosť, nezamestnanosť

1. Úvod

Jedným z najvýznamnejších faktorov, ktorý ovplyvňuje hospodársky rast štátu, je efektívne nastavený daňový systém. Preto neoddeliteľnou súčasťou verejných financií sú daňové reformy ako aj opatrenia v oblasti daní. Prostredníctvom nich sa štáty snažia dosiahnuť nielen politicko-ekonomické ciele, daňové opatrenia často zasahujú do oblasti sociálnej politiky, či do politiky zamestnanosti.

Je zložité konštatovať aká štruktúra daní, resp. ktorý daňový systém by mohol zabezpečiť udržateľný ekonomický rast ako aj zamestnanosť. Diverzita prostredia Európskej únie nedáva jednoznačnú odpoveď na optimálny daňový systém, ktorý by mohol priaznivo vplývať na výkonnosť ekonomiky ako aj zamestnanosť každého štátu. Lepšie využitie ľudského kapitálu možno dosiahnuť v podmienkach znižovania priemerného zdanenia a

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA 1/0443/15 „Daňová politika a jej vplyv na efektívny výber daní a elimináciu daňových únikov“.

znižovania jeho progresivity. Môžu byť tak vytvorené vhodné podmienky pre rast produktivity práce a zamestnanosti.

Na pokles nezamestnanosti a rast zamestnanosti má značný vplyv priame zdanenie práce, ktoré zvyšuje celkové náklady práce a súčasne znižuje disponibilnú mzdu. Štúdie ekonómov poukazujú na priamu súvislosť medzi vyšším zdanením práce a mierou zamestnanosti, resp. nezamestnanosti. Napríklad Bassanini a Ernst² zistili vplyv vyššieho zdanenia práce na mieru nezamestnanosti. Zníženie daňového zaťaženia o 10 percentuálnych bodov by mohlo v príslušnom štáte znížiť nezamestnanosť o 2,8 percentuálneho bodu a zvýšiť zamestnanosť o 3,7 percentuálneho bodu vyššou ponukou práce. Johansson, Å, Heady CH., Arnold J., Brys, B. a Vartia, L.³ poukázali na skutočnosť, že dane a odvody uvalené na prácu ovplyvňujú náklady zamestnávateľov, najmä ak daňové zaťaženie nemôže byť presunuté do nižších čistých miezd. Tiež zvyšovanie dane z príjmov spoločností značným spôsobom ovplyvňuje zamestnanosť v danom štáte.

Slovenská republika generuje nižšie príjmy z daní z príjmov (najmä pri zdaňovaní príjmov fyzických osôb) a z majetku ako zvyšné štáty V4. Relatívne nízka úroveň daňových príjmov na Slovensku vytvára napätie v oblasti financovania verejných služieb, ako aj tlak na efektívnejší daňový mix. Pri jeho vyčísl'ovaní (Graf 1 a Graf 2) je potrebné brať do úvahy skutočnosť, že v štátov V4 zamestnávateľa aj zamestnanci odvádzajú aj špecifické dane určené na krytie sociálnych a zdravotných rizík (ďalej len "odvody"). Výška odvodov v štátoch V4 patrí medzi najvyššie spomedzi štátov EÚ, najmä odvody zamestnávateľov zvyšujú cenu práce, ktorá môže brzdiť potenciálny ekonomický rast a zamestnanosť.⁴

² Bassanini, A. and E. Ernst (2001). Labour market regulation, industrial relations, and technological

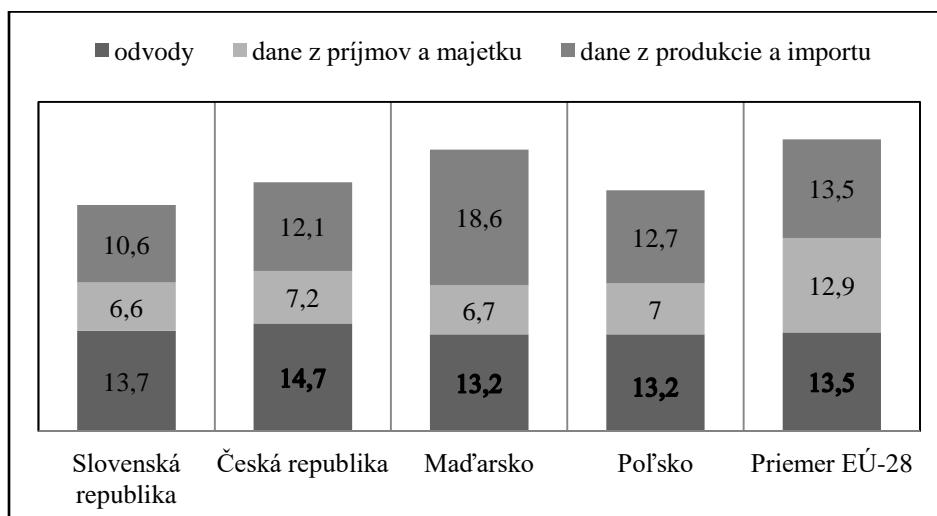
regimes: a tale of comparative advantage. CEPREMAP Working Paper.

³ Johansson, Å, Heady CH., Arnold J., Brys, B. a Vartia, L.(2011). Tax Policy for Economic Recovery and Growth. The Economic Journal, Volume 121, Issue 550, pp. F59-F80.

⁴ Remeta, J. (2015). Daňový report SR 2015. Inštitút finančnej politiky MF SR. Dostupné na www.finance.gov.sk/ifp

Graf 1

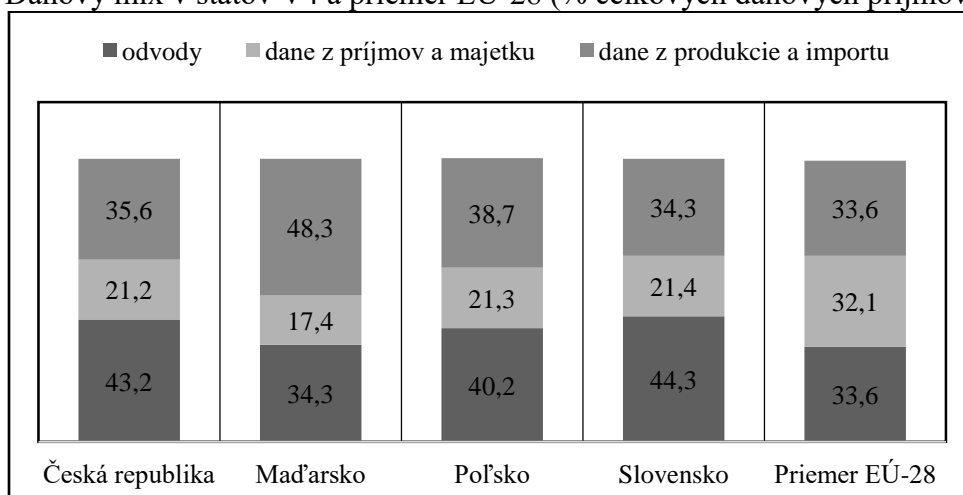
Daňový mix v štátoch V4 a priemer EÚ-28 (% HDP), 2014

Zdroj: Eurostat a www.financie.gov.sk/ifp

Graf 2

Daňový mix v štátoch V4 a priemer EÚ-28 (% celkových daňových príjmov), 2014

Zdroj: Eurostat a www.financie.gov.sk/ifp

2. Daňové reformy a opatrenia štátov V4 v oblasti daní v predkrízovom a pokrízovom období – výber

Štáty V4 aj po vstupe do EÚ naďalej realizovali zásahy do daňového systému. Väčšinou boli zamerané na podporu podnikateľských aktivít a znižovanie daňového zaťaženia subjektov s konečným dopadom na zvyšovanie konkurencieschopnosti a zamestnanosti. Väčšie zásahy do daňových systémov vyvolala globálna kríza.

Slovenská republika v roku 2007 zaviedla 10 % zníženú sadzbu DPH na zdravotnícke potreby a knihy. Zvýšila nezdaniteľnú časť základu dane na daňovníka a zaviedla zamestnaneckú daňovú úľavu ako formu negatívnej dane. Ďalej znížila dobu na vrátenie nadmerného odpočtu z DPH zo 60 dní na 30 dní, zaviedla štátne dotácie na vedu a výskum. Do daňovej legislatívy SR sa implementovala skupinová registrácia za platiteľa DPH. V roku

2012 bola do daňového systému SR zavedená progresivita zdaňovania príjmov fyzických osôb. Lineárna 19 % sadzba dane bola nahradená progresivitou zdanenia v tom prípade, ak príjem fyzickej osoby prekročil 176,8 násobok životného minima. Vtedy suma prekračujúca túto hranicu je zdanená 25 %. Sadzba dane z príjmov právnických osôb sa zvýšila na úroveň 23 %. O dva roky neskôr v roku 2014 sa táto sadzba znížila na 22 %, avšak súčasne došlo k zavedeniu minimálnej dane pre spoločnosti. V roku 2015 sa základná sadzba DPH zvýšila z 19 % na 20 % a znížená 10 % sadzba dane sa s účinnosťou od 1. 1.2016 začala vzťahovať na rozšírený rozsah potravín a služieb.

V roku 2008 došlo v Českej republike k viacerým zmenám v daňovej legislatíve. Realizoval sa pokles daňovej sadzby z osobných príjmov a súčasne sa zrušila štvorpásmová progresívna daňová sadzba s najvyššou sadzbou 32 % na lineárnu sadzbu dane vo výške 15 %. Súčasne sa do daňovej základne osobných príjmov začali zahrňovať sociálne príspevky (vykazovanie tzv. superhrubej mzdy), a tým došlo k rozšíreniu daňovej základne a k vyšším daňovým príjmom. Sadzba dane z príjmov spoločností sa v roku 2010 znížila z 24 % na 19 %. Avšak nižšia 5 % DPH sa v tom istom roku zvýšila na 9 %. V roku 2011 ČR prijala konsolidačné opatrenia platné od roku 2013 do roku 2015 spočívajúce najmä v zrušení úľav na dani z príjmov pre zamestnancov, zvýšení sadzby z osobných príjmov o 7 % zamestnancom s vysokým príjmom a v obmedzení daňových odpočtov pre samostatne zárobkovo činné osoby.

V Poľsku došlo roku 2007 k zredukovaniu počtu ako aj zníženiu sadzieb dane z osobných príjmov z 19 %, 30 % a 40 % na 18 % a 32 %. V roku 2009 sa výrazne znížila daňová sadzba spoločností na 19 % (predtým 40 %). Za hlavné protikrizové opatrenia prijaté poľskou vládou možno považovať⁵ zníženie lehoty na vrátenie DPH zo 180 dní do 60 dní, vrátenie DPH aj u nedobytných pohľadávok, ktoré trvajú dlhšie ako 180 dní a zvýšenie investičných stimulov pre malých a novovzniknutých podnikateľov. K zvýšeniu daní z osobného príjmu pristúpilo Poľsko v roku 2013. Súčasne došlo k zvýšeniu daňovej úľavy na deti v závislosti od ich počtu v rodine. V oblasti DPH došlo k nárastu zníženej ako aj základnej sadzby dane.

Pre osobnú daň z príjmu v Maďarsku od roku 2007 platí, že hrubý príjem a zamestnávateľské odvody vo výške 27 % sa zahrňajú do základu dane. Došlo k zníženiu sadzieb osobnej dane z 18 % a 36 % na 17 % a 32 %. Zaviedla sa daňová úľava pre pracujúcich v tom prípade, ak ročný príjem zamestnanca neprekročil určitú zákonom stanovenú hranicu. V roku 2010 došlo v Maďarsku k zvýšeniu dane z príjmov spoločností zo 16 % na 19 %. Všeobecná sadzba z DPH sa od roku 2009 zvýšila z 20 % na 25 % a znížená 18 % sadzba sa aplikovala na vybrané potravinárske výrobky. Rok 2010 možno z pohľadu daňového systému Maďarska označiť za prelomový - z dôvodu uskutočňovaných zmien v oblasti daní. Ich cieľom bolo podporiť ekonomický rast, znížiť nezamestnanosť, zlepšiť stav verejných financií a doceliť pokles rozpočtového deficitu. Bremeno zdanenia sa presunulo od zdanenia práce a podnikania ku zdaneniu spotreby. Od 1.1.2012 došlo k zvýšeniu základnej sadzby DPH z 25 % na 27 %, čím má Maďarsko najvyššiu sadzbu DPH v EÚ. Opatrenia v oblasti daní sa týkali tiež zavedenia lineárnej dane z príjmov fyzických osôb vo výške 16 % ako aj zníženia sadzby dane z príjmov právnických osôb pre malé a stredné spoločnosti vo

⁵ Eurostat. (2010). Taxation trends in European union 2009. In Eurostat statistical paper. Dostupné na internete:
http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf

výške 10 %. V roku 2015 došlo v Maďarsku k zníženiu lineárnej sadzby dane z osobných príjmov zo 16 % na 15 %.

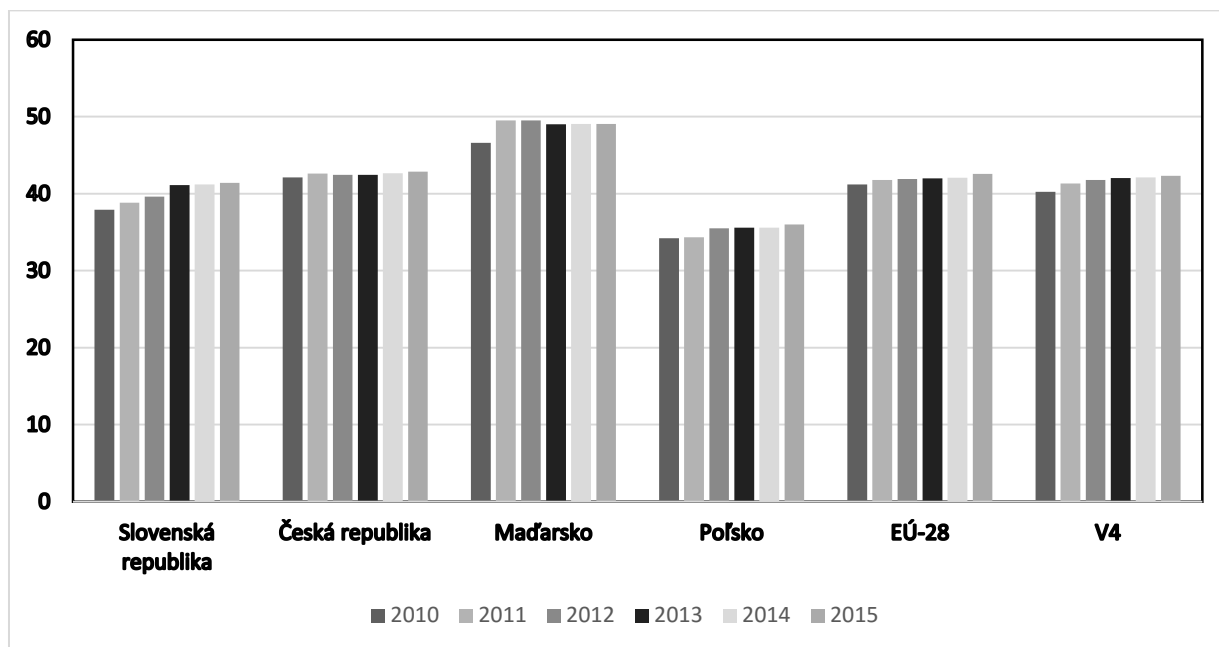
3.Vplyv vybraných faktorov a daňových opatrení na zamestnanosť v štátoch V4

Najväčší dopad na zamestnanosť majú zmeny daňových opatrení, ktoré sa týkajú najmä priamych daní a odvodovej politiky (zamestnávateľov ako aj zamestnancov). Na rast zamestnanosti prirodzene vplyvajú nižšie sadzby daní a odvodov ako aj účinná a prezieravá politika podpory nezamestnanosti.

Ochotu zamestnávateľov zamestnať subjekty možno súhrnne vyjadriť prostredníctvom ukazovateľa efektívneho daňového (Graf 3). Vo všeobecnosti vyjadruje, koľko percent z celkových nákladov na prácu nebude zamestnancovi vyplatených.

Graf 3

Efektívny daňový klin v štátoch V4 a v EÚ-28 (2010 – 2015)

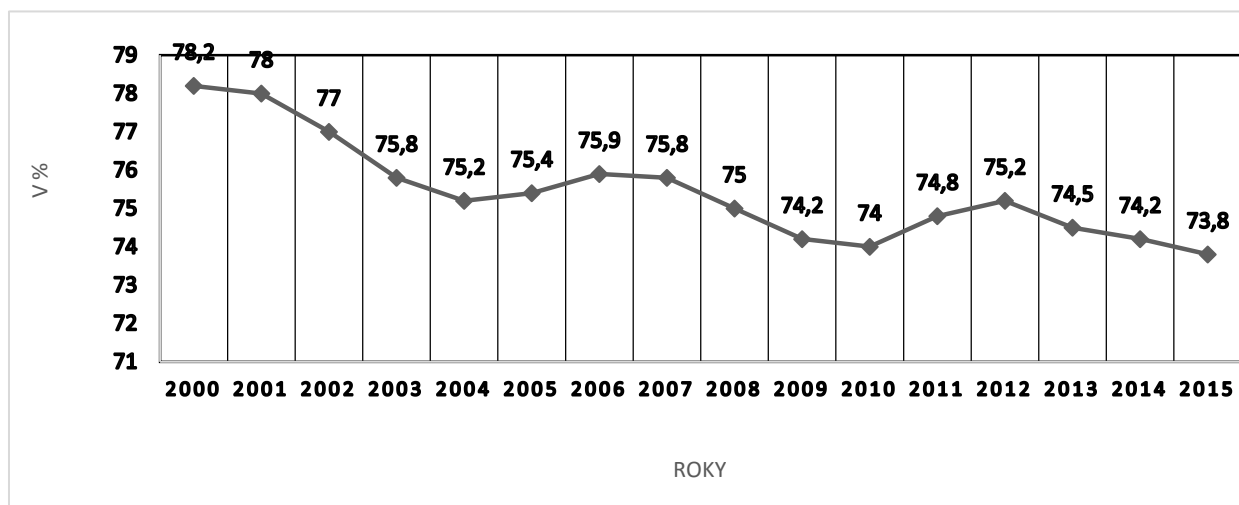
Zdroj: Spracované z údajov OECD. (2016). Dostupné na <https://data.oecd.org/>.

Hodnoty efektívneho daňového klinu v štátoch V4 za sledované obdobie v podstate dosiahli rovnakú výšku akú za rovnaké obdobie vykázali štáty EÚ-28. Jeho hodnoty však dlhodobo výraznejšie prekračuje Maďarsko.

Štedrý sociálny systém štátu a vysoké daňovo – odvodové zaťaženie subjektov môže viesť k vytvoreniu podmienok pasce nezamestnanosti. Subjekt v tomto prípade môže zvažovať uprednostnenie voľného času pred možnosťou zamestnať sa. So zvyšovaním hodnoty ukazovateľa pasce nezamestnanosti môže dôjsť k vyššej miere nezamestnanosti.

Graf 4

Pasca nezamestnanosti v krajinách EÚ v rokoch 2000 – 2015

Zdroj: Spracovanie z údajov Eurostatu. (2016). Dostupné na <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

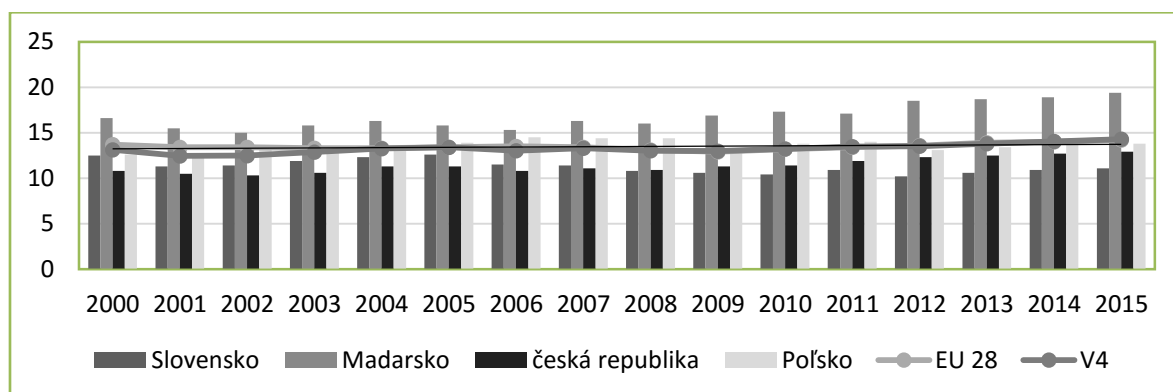
Pasca nezamestnanosti v grafe 4 zobrazuje prípady nízko príjmového zamestnanca poberajúceho 67 % z priemernej mzdy v krajinách EÚ – hodnoty tohto ukazovateľa sú v štátoch EÚ približne rovnaké. Táto skupina obyvateľov je najviac ohrozená daňovo - odvodovou záťažou a predstavuje približne 70 % z celkovej miery nezamestnanosti.

Nižšie zaťaženie subjektov priamymi daňami obyčajne nevedie len k zvýšenej ekonomickej aktivite, vytvárajú sa tiež predpoklady pre nové pracovné príležitosti. Nižšie daňové zaťaženie práce znamená zvýšenie čistého príjmu zamestnancov ako aj ich životnej úrovne a kvality života. Radikálnejšie zníženie priameho zdanenia subjektov môže mať v krátkodobom horizonte negatívny dopad na verejné financie štátu. V strednodobom horizonte už možno očakávať vyšší výber daní jednak zvyšovaním daňovej základne ako aj rastom zamestnanosti. Rast príjmov subjektov môže mať vplyv na zvýšenú spotrebu a vyšší výber nepriamych daní (DPH a spotrebných daní).

Všeobecne možno konštatovať, že medzi daňovými príjmami štátov, ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004 (všetky štáty V4) a „starými“ členskými štátmi, sú značné disproporcie. Nepriame dane v „nových“ členských štátoch tvoria väčší podiel na celkových daňových príjmoch ako aj na HDP, osobitne v Maďarsku (Graf 5). V štátoch V4 tak dochádza k vyššiemu zdaňovaniu spotreby s najväčším negatívnym dopadom na nízko príjmové skupiny obyvateľstva.

Graf 5

Príjem z nepriamych daní vyjadrený ako % z HDP v jednotlivých štátoch V4, V4 a EÚ-28 v rokoch 2000 – 2015

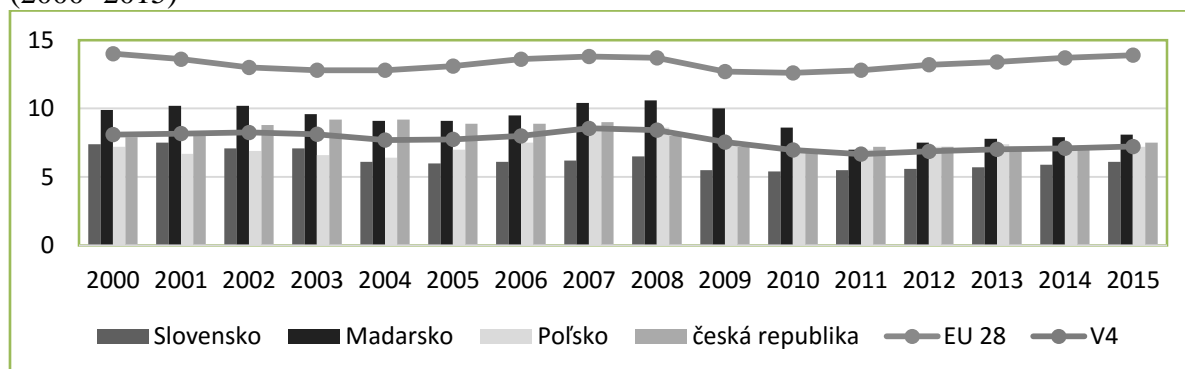

Zdroj: European Commission. (2015). Tax reforms in EU member state 2015. In Eurostat statistical paper. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip008_en.pdf

Opačná situácia je v oblasti zdaňovania príjmov (Graf 6). Príjem z priamych daní štátov V4 vyjadrený percentom z HDP ostáva pod priemerom štátov EÚ-28.

Graf 6

Príjem z priamych daní vyjadrený ako % z HDP v jednotlivých štátoch V4, V4 a EÚ-28 (2000- 2015)

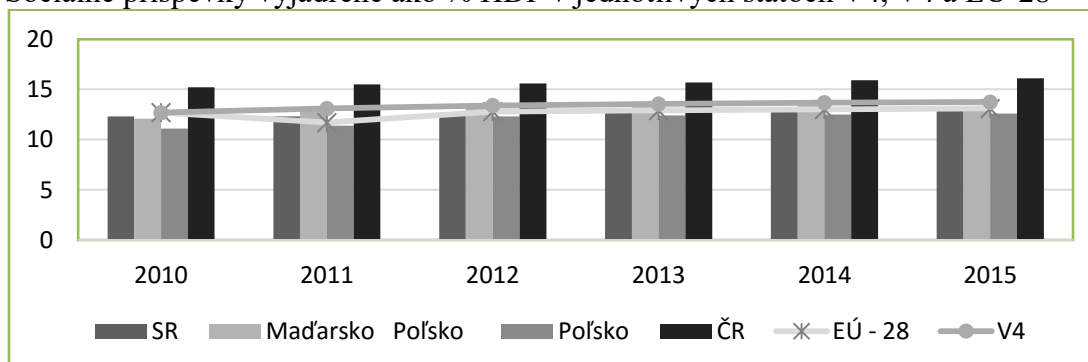

Zdroj: European Commission. (2015). Tax reforms in EU member state 2015. In Eurostat statistical paper. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip008_en.pdf

Pokles príjmov z priamych daní štáty V4 čiastočne kompenzujú vysokými odvodmi zamestnancov ako aj zamestnávateľov.

Graf 7

Sociálne príspevky vyjadrené ako % HDP v jednotlivých štátoch V4, V4 a EÚ-28

Zdroj: European Commission. (2015). Tax reforms in EU member state 2015. In Eurostat statistical paper. 2015. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eip/pdf/ip008_en.pdf.

V protiklade s odporúčaniami OECD Slovensko, ako aj ostatné štáty V4, z výrobných faktorov najviac zaťažujú prácu. Prepočet zaplatených daní z práce cez podiel pracujúcich zamestnancov a samostatne zárobkových činností v ekonomike sa odhaduje, že v rámci V4 v priemere najviac daní z práce platia pracujúci v ČR.⁶

Tabuľka 1

Výber najvýznamnejších daňovo-odvodových opatrení v krajinách V4 so zameraním na zvýšenie zamestnanosti

Trend presunu daňového zaťaženia z práce na kapitál a iné ekonomické činnosti.
Zvyšovanie príjmu rodín a nízkopríjmového obyvateľstva úpravou odpočítateľných položiek, resp. daňových bonusov.
Postupné zvyšovanie investícií do ľudského kapitálu prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy (zvyšovanie ponuky kvalifikovanej pracovnej sily a podpora celoživotného vzdelávania).
Snaha daňových systémov ako aj systémov sociálneho zabezpečenia štátov V4 o väčšiu podporu tvorby pracovných miest (dávky v nezamestnanosti lepšie prepojiť s aktivačnými a podpornými opatreniami štátu).
Prijímanie opatrení na znižovanie nelegálnej práce, najmä v nadväznosti na dlhodobú nezamestnanosť (vrátane väčšej zodpovednosti zamestnávateľa za nelegálnu prácu).
Odstraňovanie demotivačných faktorov odrádzajúcich od zamestnania (zníženie pasce nezamestnanosti) v daňových a sociálnych systémoch štátov.
Tvorba pracovných miest aj prostredníctvom dočasného zamestnania a mzdových dotácií alebo dotácií na sociálne príspevky pre novo prijatých zamestnancov.
Zavedenie daňových úľav v oblasti vedy a výskumu pre začínajúcich podnikateľov a pre malé a stredné spoločnosti nielen na podporu konkurencieschopnosti ekonomík štátov V4, ale aj v záujme podpory zamestnanosti, najmä mladej generácie.

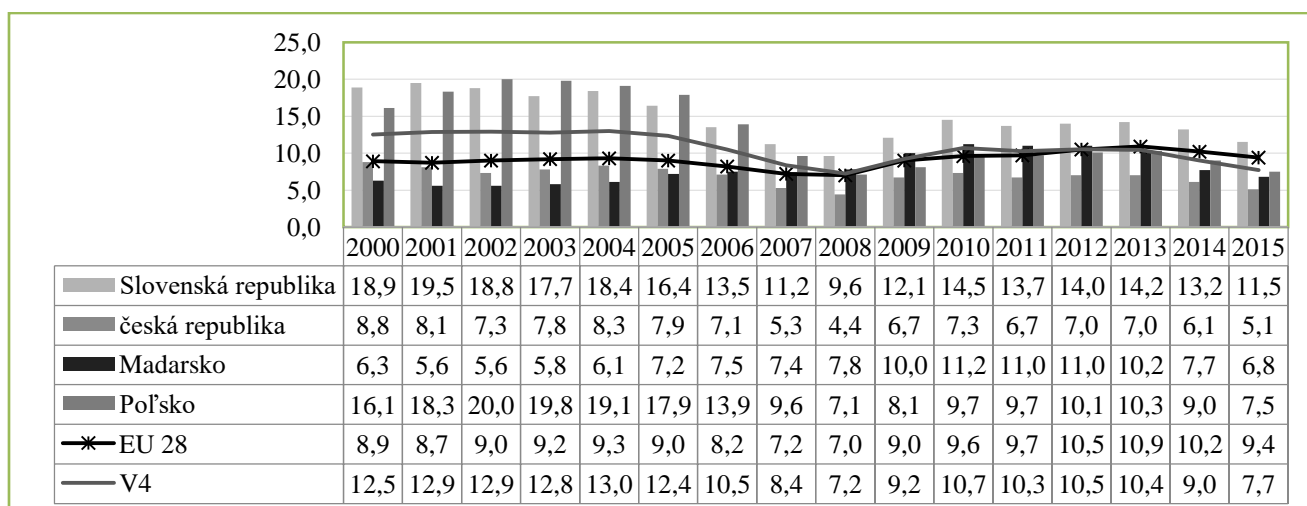
Zdroj: European Commission. (2015). Tax reforms in EU member state 2015. In Eurostat statistical paper. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eip/pdf/ip008_en.pdf.

⁶ Remeta, J. (2015). Daňový report SR 2015. Inštitút finančnej politiky MF SR. Dostupné na www.finance.gov.sk/ifp

Daňová politika a uplatňovanie opatrení v daňovom systéme má vplyv na makroekonomické ukazovatele štátu nevynímajúc sledovanie ukazovateľa miery nezamestnanosti (Graf 8). Na trend znižovania miery nezamestnanosti v krajinách V4 mali vplyv aj opatrenia v oblasti daní, najmä znižovanie daňového zaťaženia, poskytovanie daňových úľav, daňových prázdnin a pod. Zlom v tomto ukazovateli zaznamenali všetky štáty V4 vplyvom globálnej krízy. Pokles ekonomickej aktivity subjektov a rast nezamestnanosti sa okamžite prejavil v poklese daňových príjmov štátu (Graf 5, Graf 6). Pokles osobnej spotreby vyvolal nižší výber DPH a spotrebných daní. V rokoch 2010 až 2015 sa už prejavili konsolidačné opatrenia štátov V4 cielene zamerané na presun daňovej záťaže z práce aj na iné ekonomické činnosti. Dochádza tiež k oživeniu podnikateľských činností subjektov a k rozsiahlym aktivitám štátov V4 smerujúcich k zlepšeniu výberu daní a eliminácii daňových únikov a podvodov.

Graf 8

Miera nezamestnanosti v štátoch V4 a EÚ-28 (2000 – 2015)

Zdroj Eurostat. (2016). Dostupné na internete <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Slovenská republika spomedzi štátov V4 vykazuje najvyššiu mieru nezamestnanosti. Rôzna situácia v oblasti nezamestnanosti v členských štátoch naznačuje, že riešenia na celoeurópskej úrovni môžu byť účinné len čiastočne. Tieto závery podporujú činnosti, ktoré by boli ešte viac zamerané na štátnu aktívnu tvorbu pracovných miest, úpravy miezd a na iné opatrenia. Tiež daňová politika jednotlivých štátov s jej nástrojmi a opatreniami môže spolu s politikou odvodov sociálneho zabezpečenia vytvoriť synergiu v ich vzájomnom pôsobení v smere podpory vzdelávania, celoživotného vzdelávania a cielenej rekvalifikácie pracovnej sily.

4. Závery

Vlády štátov zásahmi do daňového systému vytvárajú predpoklady na takú úpravu daňovej legislatívy, ktorá môže pôsobiť ako stimul na trhu práce. Neustálou výzvou, a to nielen v SR, ale aj v iných štátoch s vysokou mierou nezamestnanosti, ostáva vytvorenie nových pracovných miest, čím by sa nezvýšil len príjem z práce, ale aj počet spotrebiteľov na

trhu práce.⁷ Uvedeným by mohlo dôjsť k zvýšeniu podielu daní, a teda aj príjmov do verejných rozpočtov. Je preto dôležité, aké postupy a opatrenia štát zvolí, aby mohlo dôjsť k tvorbe nových pracovných miest alebo rekvalifikácii pracovnej sily⁸ tak, aby nebolo ohrozené finančné hospodárenie štátu.

Štáty EÚ, vrátane Slovenskej republiky, na podporu zamestnanosti využívajú daňové stimuly. Ekonomovia pri poskytovaní stimulov poukazujú na dodržanie princípu neutrality zdanenia, ktorý poukazuje na to, aby dane vytvárali rovnaké podmienky pre všetky subjekty – domáce aj zahraničné. Daňové stimuly, predovšetkým vo forme daňových oslobodení, daňových prázdnin a daňových úľav, by nemali byť poskytnuté len pre úzku skupinu vybraných podnikateľov. Nevytvárajú tak rovnaké podmienky pre všetky podnikateľské subjekty v každom regióne štátu. Na druhej strane sa môžeme stretnúť s názorom, že za daňové stimuly sa nepovažujú tie formy stimulov, ktoré sú poskytnuté všetkým subjektom bez rozdielu, ale iba tie, ktoré poskytujú zvýhodnenia len pre určité subjekty. Skutočnosť je však taká, že štáty využívajú vlastnú štruktúru, resp. formu daňových stimulov vplyvujúcich na zamestnanosť priamo alebo nepriamo.

Medzi stimuly nepriamo pôsobiace na zamestnanosť môžeme zaradiť uplatňovanie nezdaniteľných častí základu dane. V podmienkach Slovenskej republiky spôsob a výška uplatnenia odpočítateľných položiek podporuje skupiny daňovníkov s nižšími príjmami. Táto skutočnosť môže ovplyvniť ich preferencie zotrvať na pracovnom trhu pred dobrovoľnou nezamestnanosťou. Tiež daňový bonus má svojím spôsobom uplatnenia podobu úľavy na dani, ktorú môžu za určitých podmienok využiť fyzické osoby. Daňové systémy štátov V4 uplatňujú rôzne podoby daňových bonusov, či už vo forme zľavy na národnej dani, daňový bonus na vyživované dieťa, na stupeň invalidity a pod. Obdobne znížená sadzba dane môže pôsobiť ako daňový stimul ekonomickej činnosti, ktorého cieľom je podpora a udržanie zamestnanosti napríklad v prípade malých a stredných podnikateľov. Možnosť odpočítania daňovej straty od základu dane do veľkej miery ovplyvňuje výsledok hospodárenia podnikateľského subjektu. Spôsob umorovania daňovej straty môže tiež vplývať na udržateľnosť ekonomických subjektov na trhu, a teda nepriamo, vplývať aj na zamestnanosť a podnikateľské prostredie.

Priama podpora investorov sa v štátoch V4 využíva najmä formou výberu lokality pre umiestnenie investície. Tento spôsob priamej podpory investícií môže riešiť nezamestnanosť v danom štáte, resp. regióne. Daňové prázdny alebo daňová úľava môže byť poskytnutá priamo príjemcovi investičnej pomoci alebo príjemcovi, ktorý bude pôsobiť v určitej preferovanej oblasti (napríklad veda a výskum), alebo môže mať podobu priameho odpočtu výdavkov na podporovanú aktivitu. Túto formu priameho daňového stimulu využívajú všetky štáty V4 nielen na podporu rozvoja ekonomiky, ale aj k vytváraniu pracovných príležitostí v znevýhodnených a zaostalejších regiónoch štátu.

Použitá literatúra a iné zdroje

Bassanini, A. and Ernst, E. (2011). Labour market regulation, industrial relations and technological regimes: a tale of comparative advantage. *CEPREMAP Working Paper*.

⁷ Košta, J. a kol. (2011). Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej únie. Bratislava: EÚ SAV.

⁸ Čaplánová, A. – Martincová, M. (2013). Inflácia, nezamestnanosť a ľudský kapitál z makroekonomického pohľadu. Teoretické a praktické problémy. Bratislava: Wolters Kluwer.

Čaplanová, A. – Martincová, M. (2013). *Inflácia, nezamestnanosť a ľudský kapitál z makroekonomického pohľadu. Teoretické a praktické problémy*. Bratislava: Wolters Kluwer.

Eurostat. (2010). *Taxation trends in European union 2009*. In Eurostat statistical paper.

Dostupné na internete:

http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf

Eurostat. (2016). *Database*. Dostupné na <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

European Commission. (2015). Tax reforms in EU member state 2015. In *Eurostat statistical paper*. Dostupné na internete:

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip008_en.pdf

Johansson, Å, Heady, CH., Arnold, J., Brys, B., Vartia, L.(2011) Tax Policy for Economic Recovery and Growth. *The Economic Journal, Volume 121, Issue 550, pp. F59-F80*.

Košta, J. a kol. (2011). *Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej únie*. Bratislava: EÚ SAV.

Remeta, J. (2015). *Daňový report Slovenskej republiky 2015*. Inštitút finančnej politiky MF SR. Dostupné na www.finance.gov.sk/ifp

<http://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/vztah-zamestnanca-zamestnavateľa/odmenovanie/minimalna-mzda/>

<http://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/hmotna-nudza/zivotne-minimum/>

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1801>

<http://www.mhsr.sk/investicne-zmluvy/131775s>

http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2014/report.pdf

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table>

Vývoj vybraných aspektov bytovej politiky¹

Development of selected aspects of housing policy

Peter Sika

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: peter.sika@euba.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

Slovak Republic has undergone many structural changes in its short history which do not even left the housing policy unchanged. There was a change of responsibility for ensuring the housing and at the same time there has been a high increase in the price of real estate. The aim of this paper is to analyze the current demographic trends, which causes pressure on the demand for housing and at the same time translates into price growth. Status of the housing funds is not desirable in the context of demographic change and that is reflected in tensions in the housing market. Socio-economic conditions are causing increased interest in housing due to the current favorable interest rates.

Klasifikácia JEL: H76, J11

Kľúčové slová: bytová politika, trh nehnuteľností, demografický vývoj, cenová úroveň, potreba bývania

1. Úvod

Bývanie je zaradené medzi základné ľudské potreby, čo je opodstatnené tým, že patrí medzi dôležité prvky určujúce životnú úroveň ľudí. Cieľom sociálnej politiky štátu v oblasti bytovej politiky, ktorá je v gescii jednotlivých krajín Európskej únie je vytvoriť také podmienky, aby si všetci občania mohli uspokojiť svoju bytovú potrebu v prijateľných a slušných podmienkach, ktorá zodpovedá celkovému stupňu sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti. Bytová výstavba predstavuje proces výstavby bytov, je súčasťou trhového ekonomického systému, participujú na nej viaceré subjekty, obyvateľstvo, domácnosti, firmy, vláda, verejná správa, banky.²

Bytová politika je i po niekoľkých rokoch transformácie slovenskej spoločnosti stále aktuálnym a nevyriešeným reťazcom problémov. Teda nápravám v bytovej politike sa buď nevenuje dostatočná pozornosť alebo sú nahromadené problémy také zložité, že ich riešenie bude aktuálne ešte niekoľko rokov.

Do súčasnej krízovej situácie sa bytová politika dostala predovšetkým vďaka nerešpektovaniu elementárnych ekonomických pravidiel a súvislostí v minulosti. Bytová

¹ Výstup je výsledkom riešenia výskumného grantu VEGA č. 1/0002/16 „Socio-ekonomické aspekty bytovej politiky v kontexte migrácie pracovnej sily“.

² Vidová, J., 2015. Investičné procesy a ich vplyv na investície do bývania. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 2015. ISBN 978-80-4090-2

politika bola zameraná proti existencii trhu a tvorbe súkromného vlastníctva bytov a pozemkov. Za niekoľko desiatok rokov, kedy sa štát staral o bytovú výstavbu si obyvatelia zvykli na lacné bývanie. Myšlienka budovania „štátu blahobytu“ podporila v širokých vrstvách obyvateľstva názor, že štát a spoločnosť sa majú postarať o ich životné potreby.

Vývojom spoločnosti došlo k významnému obratu v zodpovednosti ohľadom zabezpečenia si bývania. Na zabezpečovaní bývania sa v súčasnosti podieľajú v rôznej miere viaceré subjekty (občan, štát, obec, vyšší územný celok, súkromným sektor) medzi ktorými existujú vzájomné väzby, avšak každý má svoju pôsobnosť. Prvoradú zodpovednosť za zaobstaranie a prevádzku vlastného bývania má občan.

Aj v súčasnosti má štát v bytovej politike významné postavenie, avšak jeho pôsobnosť je zameraná najmä na koordináciu podporných opatrení a zdokonaľovanie nástrojov podpory rozvoja bývania, ako aj vytváranie legislatívneho rámca v podmienkach trhovej ekonomiky. K úlohám štátu ďalej patrí aj vyčleňovanie objemu finančných prostriedkov na celkový rozvoj bývania. Účinná bytová politika vyžaduje fungujúci trh s bytmi, v ktorom sú jasne stanovené vzťahy medzi jeho jednotlivými účastníkmi.

2. Demografický vývoj v Slovenskej republike v kontexte potrieb bytov

Celkový počet obyvateľov označujeme ako základný demografický ukazovateľ, ktorý nám vymedzuje stav populácie v krajine. Z tohto ukazovateľa následne vieme zistiť parametre ako napríklad osídlenie územia, ľudnosť územia a taktiež nám vypovedá silu sledovaného obyvateľstva. Populačný rast je označovaný ako jeden z najdôležitejších prvkov ovplyvňujúcich dlhodobú udržateľnosť, tak sociálneho ako aj ekonomického rozvoja.

Populačný vývoj na Slovensku zaznamenáva v ostatných rokoch oveľa menšie výkyvy ako boli v 90. rokoch minulého storočia. Môžeme konštatovať, že u mnohých demografických ukazovateľoch dochádza k stabilizácii populačných trendov.

Rast počtu obyvateľov SR sa začal spomaľovať už v 80. rokoch a tento trend pokračuje aj v súčasnosti, dokonca s rastúcou intenzitou. Kým medziročný nárast počtu obyvateľov v 70. rokoch dosahoval v priemere 42 tisíc osôb, v 80. rokoch to bolo priemerne už iba 35 tisíc. Pokles celkového prírastku počtu obyvateľov pokračoval aj na prelome 80. a 90. rokov, keď v priemere dosiahol 25 tisíc obyvateľov. V priebehu 90. rokov významne klesol počet živonarodených detí. Popri stagnujúcej úmrtnosti to bol hlavný faktor, ktorý sa podpísal pod ešte intenzívnejší pokles celkového prírastku počtu obyvateľov Slovenska.³

³ INFOSTAT, 2014. 20 rokov samostatnosti z pohľadu demografie ČR, SR, ČSR. Bratislava : INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky. Výskumné demografické centrum. 92 s. ISBN 978-80-89398-25-6. s. 71. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cr_sr.pdf

Tabuľka 1

Vývoj prírastkov obyvateľstva v SR

	1990	2000	2010	2014
Počet obyvateľov k 31.12. (tis.)	5 310,7	5 402,6	5 435,3	5 421,3
Prírodný prírastok	25 370	2 427	6 965	3 687
Migračné saldo	-2 322	1 463	3 383	1 713
Celkový prírastok	23 048	3 890	10 348	5 400

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Na základe vypracovaných projekcií demografického vývoja do roku 2030 môžeme konštatovať, že populačný vývin budú charakterizovať výrazne sa znižujúce prírastky obyvateľstva, ktoré budú mať v konečnom dôsledku za následok úbytok počtu obyvateľov Slovenskej republiky. Podľa Infostatu sa za najpravdepodobnejší z dnešného pohľadu zdá byť mierny nárast počtu obyvateľov do roku 2030 (na hodnotu 5 558 tis. osôb) a následné zníženie na hodnotu 5 345 tis. osôb do roku 2060.

Dôležitým ukazovateľom hodnotenia potreby bývania je počet domácností. Napriek znižovaniu počtu obyvateľov, pokles počtu cenзовých domácností sa nepredpokladá a bude pokračovať ich nárast aj v najbližších dvoch desaťročiach, avšak prírastky cenзовých domácností sa budú znižovať. Dôvodom je najmä znižovanie priemerného počtu členov domácností, čo je v ostatnom období spôsobené aj rastúcou rozvodovosťou.

Tabuľka 2

Vývoj počtu cenзовých domácností v SR

	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2030*
Počet CD (tis.)	1 183,3	1 344,7	1 660,5	1 832,5	2 071,7	2 068,2	2 400,0 ⁴
☞ počet osôb na CD	3,52	3,37	3,01	2,88	2,60	2,42	2,51 ⁵

Poznámky: * odhad

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Zmeny v demografických ukazovateľoch budú mať závažný vplyv na spoločenský vývoj Slovenskej republiky. Tento vplyv sa premietne najmä do týchto oblastí:

- trhu práce,

⁴ INFOSTAT, 2014. Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030. Bratislava : Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, Inštitút informatiky a štatistiky, Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. 131 s. ISBN 978-80-225-3961-6. s. 72. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognóza_rodin.pdf

⁵ INFOSTAT, 2014. Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030. Bratislava : Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, Inštitút informatiky a štatistiky, Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. 131 s. ISBN 978-80-225-3961-6. s. 72. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognóza_rodin.pdf

- sociálneho poistenia,
- zdravotníctva,
- sociálnych služieb,
- školstva,
- bývania,
- dopravy,
- infraštruktúry,
- služieb.

3. Stav bytového fondu v Slovenskej republike

Podľa ostatného sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 mala Slovenská republika 5 397 036 obyvateľov. Bytový fond v Slovenskej republike bol tvorený z 1 070 790 domov a 1 994 897 bytov, čo znamená, že došlo k nárastu tak domov o 33 053, čo predstavuje nárast počtu domov o 3,2%, ako aj bytov o 98 343, čo predstavuje nárast o 5,2% oproti sčítaniu v roku 2001. V kategórii domov prevládajú rodinné domy (90,5%) nad kategóriou bytové domy (6,1%) a iné domy (3,4%).

Tabuľka 3

Domy a byty v SR a krajoch podľa obývanosti

Územie	Domy spolu			Obývané domy spolu			Byty spolu		
	2011	z toho podiel		2011	z toho rodinné		2011	z toho podľa obývanosti	
		rodinných domov	bytových domov		abs.	v %		obývané	neobývané
Bratislavský kraj	81 929	82,1	13,0	74 199	60 131	81,0	279 184	264 629	14 202
Trnavský kraj	131 016	91,5	4,8	113 300	103 932	91,7	206 987	184 059	21 263
Trenčiansky kraj	124 369	90,5	6,8	101 197	90 517	89,4	229 107	199 546	27 691
Nitriansky kraj	173 976	92,3	4,5	147 112	135 522	92,1	270 953	236 923	32 376
Žilinský kraj	144 948	92,2	5,0	120 788	110 828	91,8	246 046	214 934	29 497
Banskobystrický kraj	140 187	90,4	6,2	112 285	100 656	89,6	258 488	222 606	34 175
Prešovský kraj	142 758	90,7	5,3	123 771	111 875	90,4	244 115	219 651	22 810
Košický kraj	131 607	90,6	6,1	113 163	101 925	90,1	260 017	234 350	23 715
SR	1 070 790	90,5	6,1	905 815	815 386	90,0	1 994 897	1 776 698	205 729

Poznámky: **Rodinný dom** je budova určená na bývanie; môže mať najviac tri samostatné byty, najviac dve nadzemné podlažia a podkrovia. **Bytový dom** je budova určená na bývanie, ktorá má štyri a viac bytov prístupných zo spoločnej chodby alebo schodiska. Za bytové domy sú považované aj vily nespĺňajúce podmienky rodinného domu. **Byt** je obytná miestnosť alebo súbor obytných miestností s príslušenstvom usporiadaný do funkčného celku s vlastným uzavretím určený na trvalé bývanie. Za byty sa považujú aj obytné miestnosti v slobodárňach, penziónoch, domoch hotelového typu, domoch opatrovateľskej starostlivosti a pod., ak plnili funkciu trvalého ubytovania na základe výmeru vydaného obecným/mestským/miestnym úradom a boli zameniteľné za inú bytovú jednotku.

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Pozitívnym trendom bolo, že v porovnaní s výsledkami cenzu 2001 došlo k zvýšeniu počtu obývaných domov o 5%, ako aj bytov o 6,7%. Pri sčítaní v roku 2011 žilo v obývaných bytoch v rodinných domoch približne 2,911 milióna obyvateľov (53,9% zo všetkých bývajúcich obyvateľov v SR) a v bytových domoch viac ako 2,291 milióna obyvateľov (42,4% z celkového počtu obyvateľov SR). Napriek tomu je potrebné konštatovať, že 10,3% z celkového počtu bytov a 15,4% z celkového počtu domov na Slovensku bolo stále

neobývaných. Hlavným dôvodom zvýšenej miery neobývanosti je najmä účel využitia domov na rekreáciu, ale aj nespôsobilosť na bývanie.

Z celkového počtu bytov tvorili najpočetnejšiu kategóriu podľa počtu obytných miestností trojizbové byty (43,6%), následne päť a viac izbové byty (17,6%), štvorizbové byty (16,7%). Najmenej bolo jednoizbových bytov a to iba 5,6% a dvojizbových bytov, ktoré tvorili 15,4% z celkového počtu bytov.

Z pohľadu vybavenosti obyvateľstva bytmi, najpoužívanejším ukazovateľom pri medzinárodnom porovnávaní je údaj o počte bytov na 1 000 obyvateľov. Napriek tomu, že Slovenská republika dosiahla v tomto ukazovateli mierne zlepšenie v porovnaní s výsledkami cenzu z roka 2001 je potrebné konštatovať, že sme sa umiestnili na chvoste Európskej únie. Kým vo vyspelých krajinách Európskej únie sa údaj pohybuje na úrovni prevyšujúcej hodnotu 420 bytov na tisíc Slovákov pripadá iba 329 obývaných bytov, resp. 369 všetkých bytov na 1000 obyvateľov.

Tabuľka 4

Miera vybavenia obyvateľov bytmi v EÚ

Krajina	Rok	Počet bytov na 1 000 obyvateľov
Slovensko	2011	329
Poľsko	2009	348
Maďarsko	2009	429
Rakúsko	2009	436
Nemecko	2011	490
Francúzsko	2009	509
Fínsko	2009	531
Španielsko	2009	544
Portugalsko	2011	557

Zdroj: Housing Europe Review 2012. Brussels, October 2011, s. 13. vlastné doplnenie

Vlastnícka štruktúra bytového fondu sa výrazne zmenila jeho privatizáciou, ktorá prebiehala podľa zákona č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov. V súčasnosti, vychádzajúc z výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011, sa z celkového množstva obývaných domov nachádza vo vlastníctve fyzických osôb 87,5%, obce vlastnia 0,7% obývaných domov a štát vlastní iba 0,2% obývaných domov. Významne sa na celkovom počte bytov znižuje podiel obecných nájomných bytov. Ide až štvornásobné zníženie z 28,4% na iba 7,05%. Táto skutočnosť nie je z dlhodobého hľadiska pre vývoj ekonomiky prijateľná. Dôvodom je odklad spotreby domácností, čo má negatívny vplyv na vývoj ekonomického rastu.⁶

⁶ Vidová, J., 2015. Bytová výstavba v Slovenskej republike. In: Finančné trhy : odborný mesačník pre teóriu a prax finančných trhov [elektronický zdroj]. - Bratislava : Derivát, 2/2015. ISSN 1336-5711. Dostupné na: http://www.derivat.sk/files/2015_financne_trhy/FT_Jun_2015_BytovaVystavbaVidova.pdf

Tabuľka 5

Obývané domy v domovom fonde podľa formy vlastníctva v %

	2011	2001
Fyzické osoby	87,5	91,2
Štát	0,2	0,7
Obce	0,7	0,7
Iné právnické osoby	0,4	0,5
Cirkvi	0,2	0,2
Kombinácia vlastníkov	5,0	3,4
Bytové družstvá	0,1	1,5
Iné formy vlastníctva	0,2	0,8
Nezistené formy vlastníctva	5,7	1,1

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Na základe medzinárodných porovnaní patrí Slovensko medzi krajiny s vyššou mierou preľudnenosti. Za preľudnenú sa podľa hodnotenia EÚ považuje domácnosť, v ktorej pripadá na 1 obytnú miestnosť viac ako 1 osoba. Na Slovensku miera preľudnenosti dosahuje 40% z celkovej populácie, čo je v porovnaní s priemerom krajín EÚ dvojnásobne viac (20%). Zaujímavosťou tiež je, že s rodičmi žije až 2-krát viac mladých Slovákov, ako je tomu v krajinách EÚ (27,5%) alebo v krajinách Eurozóny (26,5%). Vo veku 25-34 rokov žije s rodičmi totiž na Slovensku až 52% ľudí.⁷ Dôvody sú najmä nestabilný trh práce, čo sa premieňa do ekonomických možností a taktiež iné dôvody, ako napr. pohodlnosť, štúdium a práca v zahraničí a pod.

Bytový fond na Slovensku patrí k najmladším v Európe („priemerný vek bytov v bytových domoch je 38,3 roka, v rodinných domoch 45,7 roka“⁸), no niektoré zabudované materiály, konštrukcie a technologické zariadenia sa blížia ku koncu svojej životnosti, takže je potrebné začať s ich systematickou obnovou. Slovenská republika zaznamenala najintenzívnejšiu bytovú výstavbu v rokoch 1946 až 1960, kdeby sa postavilo viac ako 177 000 domov. Od tohto obdobia intenzita bytovej výstavby výrazne klesala.

⁷ Gábriš, M., 2012. Na Slovensku žije s rodičmi viac ako polovica mladých. Dostupné na: file:///C:/Users/user/Downloads/PohľadAnalytika_28092012.pdf

⁸ Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013. Koľko nás je, kde a ako bývame – vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, s. 4. Dostupné na: file:///C:/Users/user/Downloads/Kolko_nas_je_kde_a_ako_byvame.pdf

Tabuľka 6

Domy v SR podľa obdobia výstavby

Obdobie výstavby	Počet domov	
	absolútne údaje	v %
pred 1919	37 444	3,5
1919 – 1945	97 181	9,1
1946 – 1960	177 485	16,6
1961 – 1970	166 968	15,6
1971 – 1980	147 393	13,8
1981 – 1990	102 389	9,6
1991 – 2000	53 009	5,0
2001 a neskôr	60 365	5,6
nezistené	228 556	21,3

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Kvalitu bytových domov postavených s využitím panelovej technológie ovplyvnili najmä detaily stavebných konštrukcií. Výstavba bola poznačená úsilím zjednodušovania, zlacňovania, racionalizácie riešenia a hlavne nedostatočnou kvalitou realizácie stavebných konštrukcií a budov. Celkovú kvalitu budov negatívne ovplyvnila aj zanedbaná údržba a nedostatočne vykonávané opravy tohto fondu⁹. Podľa údajov zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 vyplýva, že rekonštrukciou prešla len niečo viac ako polovica domov z celkového počtu domov. Z regionálneho hľadiska najvyšší podiel obývaných domov bez rekonštrukcie z celkového počtu domov v SR je v Nitrianskom kraji a najnižší podiel obývaných domov bez rekonštrukcie je v Bratislavskom kraji. Z toho vyplýva, že takmer 38% domov starších ako 30 rokov tvorili obývané domy bez rekonštrukcie.

4. Vývoj cien nehnuteľností na bývanie v SR

Cena nehnuteľností je v poslednom období veľmi sledovaným ukazovateľom a to nielen zo strany kupujúcich a predávajúcich, ale aj úverových inštitúcií, ekonomických analytikov a taktiež medzinárodných inštitúcií. Hlavným dôvodom je najmä možný vplyv cien nehnuteľností na finančnú a ekonomickú stabilitu.

Zisťovanie cien nehnuteľností sa stalo dôležitým vstupom Slovenska do EÚ. Poskytovať informácie o vývoji cien nehnuteľností do spoločnej celoeurópskej databázy nariadila Európska centrálna banka. Sledovanie cien nehnuteľností je na Slovensku uskutočňované Národnou bankou Slovenska na základe údajov Národnej asociácie realitných kancelárií Slovenska a paralelne aj Štatistickým úradom Slovenskej republiky, ktorý pracuje s konsolidovanými údajmi internetového portálu Cenová mapa nehnuteľností. Napriek

⁹ Zúbková, M., 2006. Socio-ekonomické podmienky a stav bytového fondu na Slovensku. In: Nehnuteľnosti a bývanie, ročník 1, číslo 2, rok 2006, s. 27. Dostupné na: http://www.stuba.sk/new/docs//stu/ustavy/ustav_manazmentu/NAB2006_2/02zubkova.pdf

nejednotnej používanej metodiky môžeme konštatovať, že trend vývoja priemernej ceny bývania je z dlhodobého pohľadu v relatívnej zhodne.

Tabuľka 7

Priemerné ceny nehnuteľností v € za m²

Rok	SR spolu	Rok 2002=100	v tom:								Byty	Domy
			BA	TT	NR	TN	ZA	BB	KE	PO		
2015	1 227	207,3	1 693	830	556	633	753	712	946	745	1 355	1 081
2014	1 216	205,4	1 648	823	580	629	782	740	920	765	1 293	1 096
2013	1 226	207,1	1 660	826	585	642	776	737	928	787	1 288	1 115
2012	1 237	209,0	1 661	824	612	657	760	764	971	803	1 297	1 118
2011	1 251	211,3	1 677	834	624	695	757	769	975	822	1 315	1 109
2010	1 291	218,1	1 726	850	620	685	790	791	941	826	1 333	1 156
2009	1 344	227,0	1 749	937	709	759	864	789	922	899	1 375	1 206
2008	1 511	255,2	1 972	1 006	744	830	945	851	1 137	1 051	1 574	1 270
2007	1 238	209,1	1 666	799	517	612	709	686	812	747	1 276	1 130
2006	1 000	168,9	1 376	712	387	473	507	512	581	612	998	1 004
2005	856	144,6	1 148	648	365	345	452	422	522	592	841	915
2004	954	161,1	1 285	659	573	630	439	505	779	505	932	977
2003	827	139,7	1 180	400	405	437	504	472	490	465	815	839
2002	592	100,0	779	370	361	457	404	356	462	359	602	582

Zdroj: Národná banka Slovenska

Rozhodujúci faktor na Slovensku ktorý umožnil vznik trhu s bývaním bola rastúca výkonnosť slovenskej ekonomiky po roku 2000, čo sa odrazilo v zlepšení príjmovej situácie obyvateľstva a k vytváraniu pozitívnych očakávaní do budúcnosti. Rástla schopnosť mladých domácností zadlžiť sa pri zabezpečení vlastného bývania alebo zlepšení bývania staršej a strednej generácie. Zlepšovanie podmienok na získanie úverových zdrojov a vstup Slovenska do EÚ v roku 2004 prilákali záujemcov na nákup bytov a rodinných domov s cieľom efektívneho zhodnotenia investície. Ponuka na trhu začala zaostávať za rastúcim dopytom, čo spôsobilo prudký rast cien nehnuteľností na Slovensku, ktorý skončil v druhom štvrtroku 2008. Dôvodom bola nestabilita na finančných trhoch a zhoršujúca sa výkonnosť ekonomík.

Slovenská republika zaznamenala v ostatných rokoch s výnimkou roka 2015 medziročný pokles priemerných cien bývania. Tento mierny pokles cien spolu so stabilnou príjmovou situáciou slovenských domácností spôsobil, že sa Slovenská republika ocitla v skupine krajín, kde bežné príjmy postačujú na obstaranie si bývania za ceny, ktoré sú už dlhobojšie generované na trhu s bývaním. V polovici roka 2014 bol na Slovensku pomer cena/príjem o takmer 14% nižší, ako bol jeho dlhodobý priemer¹⁰. Obrat nastal v roku 2015, kedy došlo k miernemu rastu priemernej ceny bývania oproti roku 2014, čo bolo spôsobené pomerne dynamickým zvyšovaním sa priemernej ceny bytov a znižovaním priemernej ceny domov.

Relatívne stabilný vývoj priemernej ceny bývania je však už od začiatku roku 2013 sprevádzaný postupným roztváraním sa nožnic vo vývoji priemernej ceny bytov a priemernej ceny domov. V priebehu posledného roka sa trend zväčšujúcich sa rozdielov dost' zvýraznil. Aktuálne predstavuje tento rozdiel 324 €/m² a v porovnaní so začiatkom roku 2013 sa zhruba

¹⁰ Cár, M., 2015. Otázky posudzovania nadhodnotenia cien bývania. In: Slovenská štatistika a demografia, ISSN 1339-6854, ročník 25, číslo 1, rok 2015, s. 12. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/7ff442e6-d190-47ef-aeab-12e7a751d098/Slovenska_statistika_a_demografia_1_2015.pdf?MOD=AJPERES

zdvojnásobil. V súčasnosti je priemerná cena štvorca plochy bytu takmer o tretinu vyššia ako priemerná cena štvorca domu.¹¹

Na nasledujúcej tabuľke môžeme vidieť vývoj cien bytov podľa veľkosti za obdobie rokov 2005 až 2015. Z uvedených údajov vyplýva, že rast cien bytov od roku 2005 sa týka všetkých veľkostných štruktúr, ich nárast kulminoval až do roku 2008, kedy ceny bytov dosiahli najvyššiu úroveň. Cena bytov sa od roku 2005 zvýšila v priemere o 62%. Najlacnejší meter štvorcový bol na 3-izbových bytoch a najdrahší meter štvorcový bol na 1-izbových bytoch. Po roku 2008 začali ceny bytov postupne klesať s výnimkou 5-izbových bytov, u ktorých rast trval až do roku 2010. Opätovný nárast cien zaznamenávame od roku 2014.

Tabuľka 8

Vývoj cien bytov podľa veľkosti v €/m²

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Byty	841	998	1 276	1 574	1 375	1 333	1 315	1 297	1 288	1 293	1 355
1-izbové	885	1 068	1 453	1 806	1 511	1 437	1 424	1 422	1 415	1 405	1 474
2-izbové	866	1 062	1 355	1 655	1 424	1 384	1 370	1 351	1 330	1 342	1 403
3-izbové	819	959	1 203	1 452	1 292	1 270	1 259	1 241	1 226	1 231	1 289
4-izbové	783	928	1 157	1 416	1 300	1 264	1 247	1 215	1 234	1 245	1 313
5-izbové	941	1 098	1 306	1 472	1 491	1 500	1 376	1 381	1 411	1 405	1 442

Zdroj: Národná banka Slovenska

Nasledujúca tabuľka nám udáva vývoj cien metrov štvorcových rodinných domov a vilových domov za obdobie rokov 2005 až 2015.

Tabuľka 9

Vývoj cien domov v €/m²

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dom	901	992	1 115	1 256	1 179	1 142	1 096	1 104	1 099	1 078	1 056
Vila	1 498	1 603	1 730	1 877	1 825	1 865	1 778	1 905	1 935	1 863	1 809

Zdroj: Národná banka Slovenska

V sledovanom období vidíme, že v roku 2005 sú priemerné ceny rodinných domov a vilových domov na najnižšej hranici, meter štvorcový za rodinný dom bol na hodnote 901 € a meter štvorcový vilového domu bol na hodnote 1 498 €. Ceny rodinných domov medziročne rástli až do roku 2008, kedy dosiahli svoje maximum a tak ako ceny bytov, tak aj ceny domov od roku 2009 začali pozvoľna klesať.

Hlavným dôvodom pokračujúceho roztvárania nožníc medzi priemernými cenami bytov a domov je výraznejší dopyt po bytoch ako po domoch. Z dostupných údajov možno ďalej vydedukovať, že oficiálna ponuka bytov prostredníctvom realitných kancelárií sa v poslednom období skôr znižuje, kým ponuka domov zostáva relatívne stabilná. Znižovanie

¹¹ Cár, M., 2016. Aj koncom roka 2015 ceny bytov ďalej zrýchľovali svoju dynamiku. Ceny domov sa zase viac prepadli. Národná banka Slovenska. Rýchly komentár, 2. februára 2016, s. 1. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2016/416_CNNB_rk154Q.pdf

počtu ponúk bytov môže byť spôsobené aj tým, že ich ponuka a sprostredkovanie sa realizuje bez účasti realitnej kancelárie.¹²

5. Závěry

Vývojom spoločnosti došlo aj k zmene v zodpovednosti zabezpečenia si bývania. Úloha štátu sa posunula od zabezpečovania bývania do oblasti legislatívneho rámca ako aj do zabezpečenia podporných nástrojov zabezpečenia si bývania pre špecifické skupiny obyvateľstva. Týmto posunom v zodpovednosti dochádza k významnému zadlžovaniu občanov na niekoľko desiatok rokov, ktoré sa pri prudkých zmenách na trhu práce premietajú do neistôt ohľadom bývania.

Súčasná situácia na trhu práce je priaznivá najmä vo vyspelých regiónoch Slovenska, čo má za následok zvýšenie dopytu po bývaní. Zvýšený dopyt je podporený aj súčasnou situáciou na finančných trhoch, ktorá priniesla rekordne nízke úrokové miery a zvýšený záujem o hypotekárne úvery.

Rast priemernej ceny bývania spôsobuje negatívny vplyv na zlepšovanie dostupnosti bývania napriek tomu, že dochádza u obyvateľov k zlepšovaniu priemerných príjmov. V najbližšom období očakávame rastúci dopyt po bývaní najmä v regiónoch s dostatočným hospodárskym rastom a vysokou mierou zamestnanosti, čo bude mať za následok opätovné zvyšovanie ceny bývania.

Použitá literatúra

CÁR, M. 2015. Otázky posudzovania nadhodnotenia cien bývania. In: Slovenská štatistika a demografia, ISSN 1339-6854, ročník 25, číslo 1, rok 2015, s. 12. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/7ff442e6-d190-47ef-aeab-12e7a751d098/Slovenska_statistika_a_demografia_1_2015.pdf?MOD=AJPERES

CÁR, M. 2016. Aj koncom roka 2015 ceny bytov ďalej zrýchľovali svoju dynamiku. Ceny domov sa zase viac prepadli. Národná banka Slovenska. Rýchly komentár, 2. februára 2016, s. 1. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2016/416_CNNB_rk154Q.pdf

GÁBRIŠ, M. 2012. Na Slovensku žije s rodičmi viac ako polovica mladých. Dostupné na: file:///C:/Users/user/Downloads/PohladAnalytika_28092012.pdf

INFOSTAT, 2014. 20 rokov samostatnosti z pohľadu demografie ČR, SR, ČSR. Bratislava : INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky. Výskumné demografické centrum. 92 s. ISBN 978-80-89398-25-6. s. 71. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cr_sr.pdf

INFOSTAT, 2014. Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030. Bratislava : Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, Inštitút informatiky a štatistiky,

¹² Cár, M. 2016. Relatívne mierny medziročný rast priemernej ceny bývania je aj na začiatku roka 2016 výsledkom dynamicky rastúcich cien bytov a prehľbujúceho sa poklesu cien domov. Národná banka Slovenska. Rýchly komentár, 3. mája 2016, s. 1. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2016/452_CNNB_rk161Q.pdf

Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského.
131 s. ISBN 978-80-225-3961-6. s. 72. Dostupné na:
http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognoza_rodin.pdf

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2013. Koľko nás je, kde a ako bývame
– vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, s. 4. Dostupné na:
file:///C:/Users/user/Downloads/Kolko_nas_je_kde_a_ako_byvame.pdf

VIDOVÁ, J., 2015. Investičné procesy a ich vplyv na investície do bývania. Bratislava :
Vydavateľstvo EKONÓM. 2015. ISBN 978-80-4090-2

VIDOVÁ, J., 2015. Bytová výstavba v Slovenskej republike. In: Finančné trhy: odborný
mesačník pre teóriu a prax finančných trhov [elektronický zdroj]. - Bratislava : Derivát,
2/2015. ISSN 1336-5711. Dostupné na:
http://www.derivat.sk/files/2015_financne_trhy/FT_Jun_2015_BytovaVystavbaVidova.pdf

ZÚBKOVÁ, M., 2006. Socio-ekonomické podmienky a stav bytového fondu na Slovensku.
In: Nehnuteľnosti a bývanie, ročník 1, číslo 2, rok 2006, s. 27. Dostupné na:
http://www.stuba.sk/new/docs//stu/ustavy/ustav_manazmentu/NAB2006_2/02zubkova.pdf

Vymedzenie relevantného trhu a analýza dopadov spájania sa trhových hráčov¹

Defining a relevant market and the impact analysis of merger of market players

Barbora Skaličanová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej politiky

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovenská republika

e-mail: barbora.skalicanova@euba.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

Healthy competition and the efficient functioning of competition should be maintained even as merger of market players. The present paper highlights the importance of defining the relevant market and the importance of analysis before the relevant market definition, and that the findings substitutability from the demand side and the substitution on the supply side. Definition of the relevant market has crucial effect on the final assessment of the specific case of competition, particularly for merger.

The following chapters provide a subsequent analysis of the impact of merger of market players. The brief report shows the basic demand function, which are used in the practice of competition authorities, underlining the more economical approach. This approach is applied to solve competition problems, for example, it uses the index GUPPI or SSNIP test.

Klasifikácia JEL: L10, L40

Kľúčové slová: relevantný trh, koncentrácia, dopytové funkcie

Key words: relevant market, merger, demand functions

1. Úvod

Zdravú konkurenciu a efektívne fungujúcu hospodársku súťaž je potrebné zachovať aj v prípade koncentrácií, resp. spájania sa trhových hráčov. Nezávislí trhoví hráči sa môžu spájať, zlučovať, prípadne môžu prepájať svoje nadobudnuté majetky. Všetky tieto situácie determinujú ekonomické prostredie a vplyvajú na existujúcu štruktúru trhu. Nepriaznivým výsledkom určitej trhovej zmeny je vznik subjektu, ktorý nebude čeliť tlaku konkurencie a prináša so sebou potenciálne riziko deformácie súťažných podmienok. Nakoniec to vyústi do konania poškodzujúceho spotrebiteľov a k neefektívnej alokácii zdrojov. Jedným z účinných riešení na boj proti tejto protisúťažnej praktike ohrozujúcej základné zásady hospodárske súťaže je kontrola koncentrácií a následný zásah do štruktúry trhu. Možnou prevenciou je predovšetkým správne vymedzenie relevantného trhu, ďalším krokom je analýza dopadov spojenia trhových hráčov, zahŕňajúca cenové testy, resp. ekonometrické analýzy dopytu.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0313/14: Vzťah medzi efektívnosťou a sociálnou spravodlivosťou - implikácie pre hospodársku politiku.

2. Vymedzenie relevantného trhu

Definícia relevantného trhu v dimenzii produktov aj geografickej dimenzii má často rozhodujúci účinok na konečné zhodnotenie konkrétneho prípadu hospodárskej súťaže.

Pokiaľ by bol relevantný trh vymedzený nesprávne, bol by aj prípad pravdepodobne chybné vyriešený. Ak by bol vymedzený príliš široko, mohla by príslušná súťažná autorita dospieť napríklad k záveru, že súťažiaci nemá dominantné postavenie, a teda nemohlo ani dôjsť k jeho zneužitiu. Ak by bol vymedzený naopak príliš úzko, mohlo by zamýšľané spojenie súťažiacich vykazovať obavy narušenia hospodárskej súťaže aj v prípade, že reálne táto obava neexistuje. Preto je potrebné na začiatku každého súťažného prípadu venovať vymedzeniu relevantného trhu náležitú pozornosť.

Nároky na presnosť vymedzenia relevantného trhu v jednotlivých oblastiach hospodárskej súťaže môžu byť rôzne. V niektorých prípadoch nie je potrebné venovať tak rozsiahlu pozornosť jeho vymedzeniu na úkor riešenia súťažného prípadu. V rámci kartelových prípadov nie sú nároky na presnosť tak veľké, ako pri prípadoch zneužitia dominantného postavenia, resp. pri spájaní sa hráčov. Tak isto v prípadoch spojovania sa hráčov býva rozsah vymedzenia relevantného trhu odlišný, ako je v prípadoch dominancie. Táto odlišnosť pramení hlavne z rôznej časovej orientácie posudzovaných prípadov. Zatiaľ čo pri zneužití dominantného postavenia býva hodnotené správanie sa súťažiacich v minulosti, resp. v prítomnosti, v rámci spájania sa trhových hráčov sa do úvahy berú ich možné budúce dopady na relevantné trhy. S ohľadom na rozhodovaciu prax Úradu, resp. EK je nutné pri hodnotení možného dominantného postavenia súťažiacich používať skôr užšie vymedzenie relevantného trhu. Tento trend sa objavil v prípade Solvay SA proti EK, kde si tribunál mohol dovoliť nepresnosť pri vymedzovaní relevantného trhu, pretože táto skutočnosť nemala vplyv na posudzovaný prípad. Spoločnosť Solvay SA, výrobca sódy so sídlom v Belgicku, mala námietky na nesprávne posúdenie geografického relevantného trhu. EK trh vymedzila ako ES s výnimkou Spojeného kráľovstva a Írska, pretože v týchto krajinách bola z dôvodu protisúťažných ustanovení situácia úplne odlišná. Tieto námietky však boli neopodstatnené, pretože spoločnosť Solvay SA dosahovala dominantné postavenie na trhu kontinentálnej Európy, a rovnako na trhoch všetkých jednotlivých členských štátov, kde došlo k jeho zneužitiu. Iné vymedzenie relevantného geografického trhu by nevedlo k inému hodnoteniu prípadu zneužitia dominantného postavenia spoločnosti Solvay SA (Rozsudok Tribunálu, 2009).

Relevantný produktový trh tvoria všetky výrobky a služby, ktoré sú spotrebiteľom s ohľadom na ich vlastností, ceny a zamýšľané použitie považované za zameniteľné alebo zastupiteľné. Relevantný výrobkový trh môže byť vymedzený rôzne široko, od dodávok jedného jediného produktu, resp. služby, napríklad v prípade Coca-Cola bol relevantný trh vymedzený veľmi úzko, a to ako trh nealkoholických nápojov s kolovou príchuťou, až po veľmi široké vymedzenie skupinou výrobkov, resp. služieb ako napríklad v prípade spojenia súťažiacich REWE a Meinel, kde bol relevantný trh vymedzený ako trh maloobchodného predaja tovarov dennej potreby. Môže však dôjsť k situácii, kedy jeden výrobok je súčasťou viacerých relevantných trhov. Na jednom relevantnom trhu sa môžu ocitnúť rôzne poľnohospodárske stroje. Dôvodom pre toto spoločné zaradenie je skutočnosť, že dodávatelia týchto produktov ponúkajú väčšinou celý rad takých produktov a väčšinou rovnakej skupine spotrebiteľov, napríklad Fiat Geotech/Ford New Holland (Rozhodnutie EK, 1991). Dôvodom situácie, kedy sa jeden výrobok ocitá na dvoch relevantných trhoch je, že najprv spotrebiteľ nakupuje výrobok ako súčasť väčšieho celku a jeho výberu nevenuje dostatočnú pozornosť a v druhom prípade je ten istý výrobok predávaný samostatne. Typickým príkladom je nákup

autobaterii, kedy je batéria kúpená ako súčasť automobilu a potom sa kupuje samostatne ako náhradný diel, napríklad prípady Varta/Bosch, resp. Michelin.

2.1 Zastupiteľnosť produktu na strane dopytu

Pred vymedzovaním produktového trhu sa najskôr zisťuje, či sa dá konkrétny výrobok, resp. služba nahradiť nejakým iným výrobkom, službou. Pokiaľ dospejeme k záveru, že výrobok nemôžeme nahradiť iným, teda že neexistuje substitút, je relevantný trh vymedzený ako trh dodávok konkrétneho výrobku. Pokiaľ však dospejeme k opačnému záveru, je potrebné nájsť tie konkrétne výrobky, ktorými je východiskový výrobok zastupiteľný. V tomto prípade bude trh vymedzený ako trh dodávok východiskového výrobku a všetkých jeho substitútov. Substitúciu môžeme hľadať z pohľadu spotrebiteľa, teda na strane dopytu alebo tiež z pohľadu konkurentov, teda na strane ponuky. V tejto fáze sa zisťuje z pohľadu spotrebiteľa, ktorému je výrobok určený, či považuje nejaký iný výrobok za zameniteľný, teda či by za určitých okolností bol ochotný preniesť svoj dopyt na iný výrobok. K zisteniu týchto spotrebiteľských preferencií môžu poslúžiť ekonomické analýzy, testy, korelácie či odhady.

Otázka, ktorú je potrebné zodpovedať je tá, či zákazníci dotknutých podnikov okamžite zmenia orientáciu na iný výrobok, teda substitút alebo na dodávateľa so sídlom v inej oblasti, ak nastane v danom výrobku a v daných geografických oblastiach hypoteticky malá, 5 - 10 %-ná, ale trvalá relatívna zmena ceny smerom nahor. Ak je miera substitúcie dostatočná nato, aby zmena ceny neprinášala zisk z dôvodu veľkých strát pri predaji, do relevantného trhu sa zahrňujú dodatočné substitúty, resp. oblasti. Takto sa pokračuje, kým sa neukáže, že permanentná malá zmena ceny sa stáva ziskovou (Oznámenie EK 97/C 372/03).

Základné metódy, ktoré sa používajú pri realizácii alebo pri kvantitatívnej aplikácii vyššie spomenutého testu, nazývaného aj ako SSNIP test (Small but Significant and Non-transitory Increase in Price) sú nasledujúce (Nejezchleb & Hájna, 2013/2014):

a) Skúmanie elasticity

Fundamentálnou a najdôležitejšou informáciou pre možnosť zodpovedať otázku SSNIP testu je elasticita dopytu. Elasticita dopytu však nie je použiteľná vo všetkých prípadoch, vo farmaceutickom priemysle (pacienti málokedy samy vyberajú lieky, ani neplatia plnú cenu, preto skúmanie ich dopytu by neprineslo relevantnú odpoveď).

Najdôležitejší druh elasticity pri realizácii testu je tzv. reziduálna elasticita dopytu hypotetického monopolistu, čiže vlastná elasticita, ktorá vysvetľuje, akým spôsobom sa mení objem predaja daného produktu pri zmene jeho ceny. Pri určení elasticity dopytu, marže a pri predpoklade konštantných marginálnych nákladov môžeme jednoducho vypočítať, či by zvýšenie cien o 5 - 10 % viedlo k maximalizácii zisku, a rozhodnúť o vymedzení relevantného trhu.

Popri vlastnej elasticite skúmame aj tzv. krížovú elasticitu dopytu, ktorá vysvetľuje, aké veľké percento objemu predaja sa vďaka zmene ceny konkurenčného výrobku preniesie od, resp. k výrobkom, zahrnutých do hypoteticky relevantného trhu. Úroveň krížovej elasticity indikuje, či je jeden výrobok substitútom druhého, resp. aké veľké súťažné obmedzenie znamená určitý výrobok pre výrobok zahrnutý do hypotetického relevantného trhu (je potrebné brať do úvahy, že neplatí, pokiaľ jeden produkt predstavuje obmedzenie pre druhý, musí to platiť opačne). Skúmanie krížovej elasticity je teda vhodné na zisťovanie, ktoré produkty môžeme označiť za substitúty.

Elasticitu získame prostredníctvom regresnej analýzy, ktorú modelujeme dopytovou krivkou.

b) Analýza kritickej straty

Používanou metódou je aj analýza kritickej straty, v rámci ktorej posudzujeme, pri akej veľkej strate objemu predaja, spôsobeného zvýšením ceny, dôjde k zníženiu zisku. Proti sebe teda stoja dva protichodné efekty, pôsobiace na zisk hypotetického monopolistu. Negatívnym efektom, znižujúcim zisk, je strata predaja v dôsledku toho, že niektorí zákazníci budú tovary nakupovať menej, alebo ich vymenia za konkurenčný tovar. Pozitívnym efektom spôsobujúcim zvýšenie zisku, je vyššia marža pri všetkých predajoch, teda vyšší zisk na jeden predaný tovar.

V rámci analýzy kritickej straty zisťujeme, či je zvýšenie ceny profitabilné, teda porovnávame hodnotu kritickej straty so stratou skutočnou. V prípade, že vypočítaná kritická strata (maximálny počet stratových predajov, pri ktorom je zvýšenie ceny ziskové) je menšia ako strata skutočná (skutočný počet stratových predajov ako je v dôsledku zvýšenia ceny), dochádza k znižovaniu zisku, to znamená, že takéto zvýšenie ceny by za daných podmienok nebolo pre hypotetického monopolistu profitabilné, čím prichádzame k záveru, že testovaný hypotetický trh sme vymedzili príliš úzko. Na výpočet kritickej straty nám stačí poznať výšku hrubej marže, ktorú však prakticky nie je jednoduché získať, pretože na jej určenie je potrebné zistiť variabilné náklady, čo je niekedy problematické. Ďalším, praktickým problémom, je určovanie skutočnej straty, vzhľadom na absenciu reálnych dát hypotetického monopolistu, ju možno určiť len prostredníctvom spotrebiteľského prieskumu (avšak ak skúmame trh za účelom posúdenia konania v minulosti, validita spotrebiteľského prieskumu vykonaného v súčasnosti pre daný prípad je diskutabilná). Informácie sa dajú získať aj z podnikateľských plánov, stratégií alebo vízií súťažiacich, ktorí pôsobia na danom trhu.

Popri analýze kritickej straty skúmajúcej objem predajov môžeme vykonať aj analýzu kritickej elasticity dopytu, ktorá vychádza z totožného princípu ako analýza kritickej straty a poskytuje odpoveď na otázku, ako elastický, resp. neelastický musí byť dopyt hypotetického monopolistu, aby boli splnené kritériá SSNIP testu.

Pre aritmetické určenie kritickej straty alebo kritickej elasticity dopytu potrebujeme poznať maržu, chápanú ako percentuálny rozdiel medzi cenou a hraničnými nákladmi (maržu vypočítame ako $m = (P - MC)/P$). Môžeme uvažovať, že čím vyššia je marža pri danom výrobku, je vyššia aj strata zisku pri každom jednotlivom výrobku, ktorý sa v dôsledku zvýšenia ceny predá. Preto v prípade, keď hypotetický monopolista predáva výrobky s vysokou maržou, je hodnota kritickej straty nižšia, teda stačí menšia strata objemu predaja, aby zvýšenie ceny nebolo ziskové. To ďalej implikuje, že čím vyššia je marža, tým nižšia musí byť vlastná elasticita dopytu, aby kritická strata bola vyššia ako skutočná strata (kritickú stratu vypočítame na základe vzťahu $k_s = zc/(zc + m)$; zc je percentuálna zmena ceny a m je marža), (Nejezchleb & Hájna, 2013/2014).

c) Prístupy k analýze kritickej straty

Existujú dva koncepty prístupu k analýze kritickej straty, a to rovnovážny prístup, t. j. „break even critical loss analysis“ (ďalej BECL) a prístup maximalizácie zisku, t. j. „profit maximizing critical loss analysis“ (ďalej PMCL). Rozdiel medzi obidvoma prístupmi spočíva v tom, kam až je hypotetický monopolista ochotný zájsť pri zvýšení cien. (Farrell & Sharipov, 2008).

Prístup BECL rieši otázku, aká by mohla byť najväčšia percentuálna strata predajov, aby bol SSNIP test pre hypotetického monopolistu ziskový, resp. aká by mohla byť najvyššia

hodnota elasticity dopytu, aby bol SSNIP ziskový. Pri použití prístupu PMCL sa hľadá odpoveď na otázku, aká by mohla byť najväčšia percentuálna strata predajov, aby hypotetický monopolista, ktorý maximalizuje zisk, realizoval SSNIP, resp. aká by mohla byť najväčšia hodnota elasticity dopytu, aby hypotetický monopolista, ktorý maximalizuje zisk, realizoval SSNIP.

d) Cenové testy

V podstate sú všetky cenové testy založené na úvahe, že pokiaľ určité produkty alebo územia patria do jedného relevantného trhu, teda pôsobia ako vzájomné súťažné obmedzenia, vzájomne znemožňujú súťažiacim správať sa do značnej miery nezávisle. Ich ceny sa musia vyvíjať podobne a tendovať k rovnováhe, resp. vývoj cien týchto produktov musí byť systematicky prepojený. (Coe & Krause, 2008).

Nevýhodou cenových testov je skutočnosť, že vývoj cien skúmaných výrobkov, či geografických oblastí môže byť často ovplyvnený spoločnými javmi, pôsobiacimi na skúmané produkty, resp. na oblasti. Preto bez dôkladnej analýzy spoločných aspektov nemôžeme cenový test vykonať. Ďalšou nevýhodou je, že nedokážu vždy identifikovať súťažné obmedzenia, ktoré predstavuje potenciálna konkurencia. V prípade existencie veľmi nízkych bariér vstupu by sme mohli zistiť napríklad, či určité oblasti patria do rovnakého relevantného trhu, avšak v prípade pokusu o zvýšenie cien podľa kritérií SSNIP testu by došlo k tomu, že by na trh boli prilákaní, resp. by vstúpili potenciálni súper. To by spôsobilo situáciu, že zvýšenie cien by nebolo profitabilné. V tomto prípade, pri nesplnení kritérií SSNIP testu, má byť relevantný trh vymedzený širšie. Je potrebné si uvedomovať, že podľa základnej myšlienky SSNIP testu je nutné skúmať, či pri dvoch výrobkoch, ktorých cena sa síce historicky vyvíjala podobne, by sa vyvíjala aj v prípade, že by jeden z nich zmenil cenu o 5-10 %. Z tohto pohľadu sa užitočná javí tzv. šoková analýza. Hovorí o tom, že ak na skúmanom území alebo medzi skúmanými produktmi nastal pri jednom z nich cenový šok, ktorý ovplyvnil aj druhé územie, resp. produkt, môžeme s vysokou pravdepodobnosťou povedať, že ide o jeden relevantný trh. Skúmanie reálnych šokov je pri analýze relevantných trhov potrebné, pretože na reálnych dátach poukáže na reakcie medzi produktmi a územiami.

Kľúčovou výhodou cenových testov je, že na ich vykonanie postačujú informácie o vývoji cien. Vypovedacia schopnosť testov je vysoká, najmä ak sa použijú informácie získané od expertov z daného odvetvia. Medzi najznámejšie a najčastejšie používané spôsoby skúmania ceny a jej vývoja patria: korelačná analýza, Grangerova kauzalita, testovanie stacionarity, kointegračná analýza.

2.2 Substitúcia na strane ponuky

Pokiaľ po analýze dopytovej strany nájdeme substitút, už nie je potrebné vykonávať podrobnú analýzu ponukovej strany a túto analýzu môžeme vykonať ako podpornú. Pokiaľ však substitút nájdený nie je, nemôžeme sa uspokojiť len s konštatovaním, že výrobok je na samotnom relevantnom trhu, ale je potrebné vykonať podrobnú analýzu strany ponuky.

Substitúcia na strane ponuky sa zameriava na rozsah, v ktorom by alternatívny dodávateľ presunul alebo zahájil výrobu v reakcii na hypotetické zvýšenie ceny určeného výrobku. Substitúciu na strane ponuky je potrebné vziať do úvahy pri vymedzovaní trhov za predpokladu, že konkurenčný tlak je dostatočne blízky a rovnocenný. Je potrebné ho vziať do úvahy pri splnení dvoch podmienok a to, dodávatelia sú schopní prejsť k dodávaniu výrobku v krátkej dobe a bez významných dodatočných nákladov. „Krátku dobu“ EK konkrétne nedefinuje, odkazuje však na obdobie, ktoré nemá za následok podstatnú úpravu hmotného

a nehmotného majetku. (Bellamy & Child, 2008). Pri posudzovaní schopnosti dodávateľa začať výrobu príslušného výrobku berieme do úvahy, či má dodávateľ potrebné technológie, know-how či kapacity a zariadenia potrebné na výrobu, ďalej či disponuje príslušnými obchodnými aktívami, distribučnými kanálmi a dopravnou infraštruktúrou. Rovnako musí mať k dispozícii voľnú kapacitu výroby a dostatočnú kapacitu, ktorou môže začať vyrábať. Veľmi dôležitá je reakcia spotrebiteľov na výrobky alternatívneho dodávateľa, teda či budú aj tieto produkty považovať za zameniteľné s východiskovým produktom. (O'Donoghue & Padilla, 2006). Zastupiteľnosť na strane ponuky je pravdepodobná v prípadoch, kedy výrobca produkuje výrobky nie celkom zastupiteľné, ale čiastočne zastupiteľné alebo podobné. Typickým prípadom v praxi EK je papierenské odvetvie. Existuje množstvo druhov papierov a každý z nich slúži k určitému účelu a vzájomne sú nezastupiteľné, pre výrobcu papiera však nie je problém prejsť z výroby recyklovaného novinárskeho papiera na výrobu vysoko kvalitného papiera pre tlač kníh. Príkladom je rozhodnutie Continental can, ktorý sa stal významným pretože, ESD zrušil rozhodnutie EK, že existujú odlišné trhy pre rôzne typy ľahkých kovových konzerv. EK nedokázala dostatočne preukázať, že dodávateľia iných typov ľahkých kovových konzerv môžu začať dodávať, čo je prekážkou vymedzenia relevantného trhu ako trhu dodávok ľahkých kovových konzerv na mäso a ryby. Substitúcia na strane ponuky sa týmto stala základným prvkom definície relevantného trhu. Napríklad v prípade Michelin substitúcia na strane ponuky nebola uznaná. ESD potvrdil zistenia EK, že existuje trh dodávok náhradných pneumatík pre ťažké nákladné vozidlá a vedľa neho trh dodávok náhradných pneumatík pre osobné automobily a dodávkové vozidlá. K tomuto záveru dospela EK z časti aj preto, že zmena výrobného závodu z výroby ľahkých pneumatík na tzv. ťažké pneumatiky a naopak, predstavuje značné investície a čas. Neexistuje žiadny rozpoznateľný vzťah medzi týmito dvoma kategóriami pneumatík umožňujúci výrobu prispôsobiť dopytu na trhu.

Medzi alternatívne metódy vymedzovania relevantného trhu môžeme zaradiť dôkazy zastupiteľnosti na strane ponuky, ktoré môžeme použiť len za určitých okolností a len pre určitý druh produktov.

Vymedzovanie relevantného trhu však nemožno obmedziť len na kvantitatívne metódy, ale je potrebné vziať do úvahy kvalitatívne hľadisko zastupiteľnosti, ako napríklad vlastnosti produktu a účel jeho použitia. (Goyder, 2003).

Poukázali sme na to, že pri vymedzovaní relevantného trhu je potrebné sa venovať dopytovej aj ponukovej substitučnosti. Avšak veľmi významné postavenie pri analýze vymedzovania relevantného trhu je potenciálna konkurencia. Je tomu tak preto, že podmienky, za ktorých potenciálna konkurencia znamená skutočné obmedzenie hospodárskej súťaže, závisia od analýzy špecifických faktorov a okolností vzťahujúcich sa na podmienky vstupu na trh. Ak sa táto analýza vyžaduje, spravidla sa vykonáva v neskoršom štádiu riešenia súťažného problému, väčšinou vtedy, keď je už pozícia dotknutých trhových hráčov určená.

3. Hodnotenie dopadov spájania sa trhových hráčov

Posúdenie dopadov spájania sa trhových subjektov na hospodársku súťaž je v rámci tradičnej paradigmy „structure-conduct-performance“ často vykonávané na základe analýzy trhových podielov spájajúcich sa hráčov, a to ako sa po spojení zmení štruktúra dotknutého relevantného trhu (merané percentuálnym nárastom zvoleného indexu koncentrácie, napríklad HHI). Predpokladom správneho vykonania takejto analýzy je správne vymedzenie relevantného trhu, resp. akékoľvek pochybenie vo fáze definovania relevantného trhu môže viesť k diametrálne odlišným záverom ohľadom dopadov na efektívne fungujúcu hospodársku

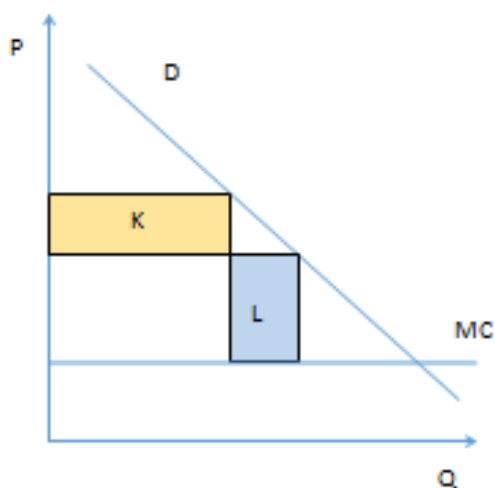
súťaž. Takýto prístup dáva ekonomický zmysel predovšetkým v odvetviach, ktoré vykazujú vysokú mieru produktovej homogenity, pretože v takýchto odvetviach je skutočne úroveň trhového podielu dobrým indikátorom potenciálnej trhovej sily súťažiaceho. Pokiaľ je však produkt do značnej miery diferencovaný (vertikálne, resp. horizontálne), nie je posúdenie dopadov spojenia na základe trhových podielov vhodné. Dôležitejšie je pri hodnotení dopadov spojenia na hospodársku súťaž totiž miera, v akej si spájajúci sa hráči konkurujú. Pokiaľ sú ich produkty v istom zmysle blízke substitúty, potom má takéto spojenie potenciál viac oslabiť úroveň konkurencie na trhu, ako keby si ich produkty z hľadiska spotrebiteľa konkurovali málo.

Zmyslom analýzy, v rámci ktorej zisťujeme konkurenčnú blízkosť, resp. motiváciu zvýšiť cenu po uskutočnení spojenia hráčov, je nasledujúca schéma:

Pokiaľ spoločnosť A zvýši cenu svojej značky X, tak získa väčšiu maržu z každej predanej jednotky X (obdĺžnik K), avšak o časť predajov (a marže) značky X príde (obdĺžnik L), pretože marginálni spotrebitelia prejdú k inému substitútu, alebo úplne prestanú daný produkt nakupovať. Zvýšenie ceny značky X tak bude ziskové, len vtedy ak bude plocha K väčšia ako plocha L, čo však nemôže nastať, pokiaľ spoločnosť A pred spojením maximalizovala svoj zisk. Rovnako to platí aj pre spoločnosť B.

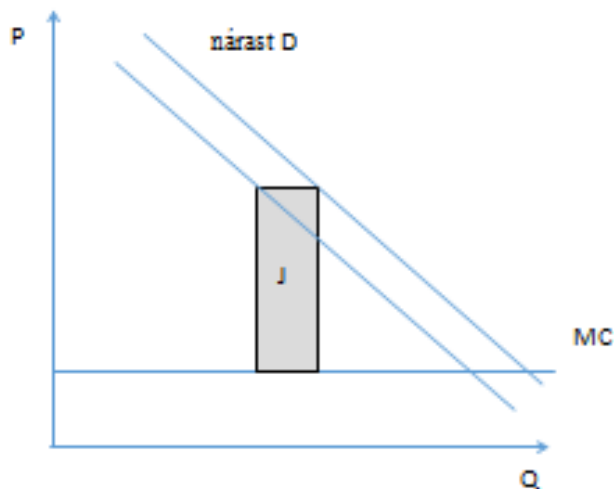
Po spojení sa však motivácia zvýšiť ceny zmení. Pokiaľ dôjde pri zvýšení ceny značky X k odchodu časti zákazníkov ku značke Y, ako naznačuje posun dopytovej krivky, získa po spojení nový subjekt aj maržu z tohto nárastu dopytu po značke Y (obdĺžnik J). Zvýšenie ceny značky X bude ziskové, pokiaľ bude súčet plôch K a J väčší ako plocha L. Rovnako to platí zrkadlovo pre zvýšenie ceny značky Y. Spojenie trhových hráčov A a B tak môže (pokiaľ spojenie nevedie k iným prínosom, a to zníženiu nákladov, a iné) vytvárať tlak na zvýšenie cien.

Graf 1
Značka X

Zdroj: Vlastná úprava.

Graf 2
Značka Y

Zdroj: Vlastná úprava.

Odhad unilaterálnych dopadov spojenia na hospodársku súťaž možno vykonať niekoľkými spôsobmi. Existuje celá rada testov cenového tlaku, pričom všetky nejakým spôsobom zohľadňujú interakciu medzi maržami, t. j. využívajú informáciu o cenách a nákladoch, resp. zohľadňujú blízkosť konkurencie medzi spájajúcimi sa trhovými hráčmi (a ich značkami). Testy, ktoré okrem existencie cenového tlaku odhadujú aj jeho veľkosť (o koľko sa cena po spojení zvýši) musia prijať určité predpoklady o povahe konkurencie na trhu a tvar dopytovej funkcie.

Pre analýzu jednostranných dopadov spojenia na hospodársku súťaž sa využíva odhad tzv. indexu hrubého tlaku na zvýšenie ceny (Gross Upward Pricing Pressure Index, teda GUPPI), ktorý vychádza z odhadu

- vlastných a krížových elasticít dopytu, z ktorých sa odvodzuje pomer odklonu (diversion ratio),
- hraničných nákladov, ktoré sa môžu odhadnúť pomocou vlastných cenových elasticít (Lernerov index).

3.1 GUPPI - index hrubého tlaku na zvýšenie ceny

GUPPI, Gross Upward Pricing Pressure Index, test nevyžaduje vykonanie zložitej analýzy či dodávateľských predpokladov ohľadom tvaru dopytovej krivky. V súčasnosti je tento test v rozhodovacej praxi jedným z často aplikovaných prístupov k odhadu dopadov spojenia sa trhovými hráčmi, ktorý nespočíva na vymedzení relevantných trhov a posúdení trhových podielov. GUPPI nižší ako 5 % indikuje, že pravdepodobnosť negatívnych dopadov na hospodársku súťaž je veľmi malá. (Oldale & Padilla, 2013).

Teória ujmy, efekt portfólia, spočíva v možnom narušení hospodárskej súťaže v dôsledku zvýšenia vyjednávacjej sily spojeného trhového subjektu voči zákazníkom, ktorý by umožnil prinútiť zákazníkov k tomu, aby začali odoberať väčšiu časť portfólia spojeného trhového subjektu na úkor menších konkurentov. Pokiaľ by novovytvorený subjekt mohol vnútiť zákazníkom svoje menšie značky mohol by tým v krátkom horizonte obmedziť spotrebiteľský

výber a v dlhodobom horizonte by mohol dokonca prinútiť niektorých konkurentov odísť z trhu, resp. by takéto konanie mohlo zabrániť vstupu na trh potenciálnemu konkurentovi.

Teória ujmy je založená na myšlienke, že spojenie sa trhových hráčov môže negatívne ovplyvniť hospodársku súťaž tým, že povedie ku koordinácii súťažného správania sa. Riziko koordinovaného konania vzniká v prípade, že si súťažiaci uvedomujú svoju vzájomnú strategickú závislosť a možnosť dosiahnuť vyšší zisk tým, že koordinujú svoje trhové konanie s cieľom obmedziť intenzitu vzájomnej konkurencie. Posúdenie či spojenie povedie k vzniku či k zvýšeniu rizika koordinovaného správania sa, spočíva v komparácii trhových podmienok pred a po spojení samotných trhových hráčov.

Koordinované konanie je výhodné pre všetkým len vtedy, ak ho všetci účastníci dodržiavajú. Súčasne každý účastník má motiváciu sa od koordinovaného správania odchyliť, lebo mu z takto jednostranného odklonu spravidla plynie možnosť vysokého zisku. Každá koordinácia je teda vnútorne nestabilná, pretože odchylenie sa od zmluvného konania je pre každého účastníka dohody výhodné.

Presadenie a udržanie koordinovaného správania sa vyžaduje špecifické trhové podmienky, ktorých overenie predstavuje rámec pre analýzu rizika koordinovaných dopadov. Tri z týchto podmienok sú považované za podmienky nutné:

- schopnosť súťažiacich identifikovať, tzv. ohnisko koordinovaného správania, teda na akom parametre konkurencie a na akej hodnote sa snažia súťažiaci svoje správanie zladiť, a schopnosť detekovať odchýlky zmluvného konania,
- vnútorná stabilita koordinácie, t. j. schopnosť účastníkov koordinácie nielen detekovať porušenie dohody zo strany ostatných účastníkov, ale aj schopnosť od takéhoto porušenia efektívne odradiť, teda aby porušenie dohody bolo dostatočne nákladné napríklad v podobe nasledujúcej intenzívnej cenovej vojny, musí teda existovať kredibilná hrozba potrestania,
- vonkajšia stabilita koordinácie, t. j. nesmie existovať konkurenčný tlak zo strany konkurentov, ktorí sa koordinácie nezúčastnia.

Pričom pri analýze využívame vlastné a krížové elasticity, ktoré následne umožnia vyjadriť pomer odklonu. Pomer odklonu sa používa k zachyteniu blízkosti konkurencie medzi značkami v odvetviach diferencovaných produktov. Pomer odklonu medzi dvoma značkami udáva pomer predajov, ktoré stratí prvý produkt pri zvýšení svojej ceny voči druhému produktu. Napríklad produkt A zvýši cenu o 10 % a v dôsledku toho klesne jeho predaj o 1000 jednotiek. Pokiaľ z týchto stratených jednotiek 400 jednotiek prejde k produktu B, tzn. že produkt B zachytil 40 % jednotiek, o ktoré sa znížil počet predaných jednotiek produktu A. Pomer odklonu produktu A k produktu B je preto 0,4, resp. 40 %. Podľa pomeru odklonu môžeme uskutočniť závery ohľadom blízkosti konkurencie medzi produktami. Čím vyšší je pomer odklonu k určitej značke, tým väčšie súťažné obmedzenie konkrétna značka predstavuje.

Pomer odklonu od produktu A, resp. 1 k produktu B, resp. 2 pri zvýšení ceny produktu 1 označujeme D_{12} . Tento pomer vyjadríme pomocou vlastných a krížových elasticít a napríklad pomeru objemu predaja produktov 1 a 2 takto:

$$D_{12} = - \frac{\frac{\partial Q_2}{\partial P_1}}{\frac{\partial Q_1}{\partial P_1}} = - \frac{\varepsilon_{21}}{\varepsilon_1} \cdot \frac{Q_2}{Q_1} \quad (1)$$

Odhady pomeru odklady vieme využiť aj pri ďalšej analýze, napríklad pri výpočte indexu GUPPI, ktorý sa používa na vyčíslenie potenciálnych unilaterálnych dopadov spojenia súťažiacich v odvetví diferencovaných produktov. (Horizontal Merger Guidelines, 2010).

Príklad:

Predpokladajme spájanie sa spoločnosti A, ktorá vyrába produkt 1, so spoločnosťou B, vyrábajúcou produkt 2. Každá spoločnosť vyrába práve jeden produkt. GUPPI, je merítkom tlaku na cenové zvýšenie pri spojení sa trhových hráčov. Index definujeme ako súčin pomeru odklonu, ziskovej marže produktu, ku ktorému sa prechádza a relatívnych cien oboch produktov.

$$\text{GUPPI}_1 = \text{DR}_{12} m_2 \frac{P_2}{P_1} = \text{DR}_{12} \frac{P_2 - MC_2}{P_1} \quad (2)$$

GUPPI_1 = tlak na cenové zvýšenie produktu 1,

D_{12} = pomer odklonu od produktu 1 k produktu 2 vplyvom zvýšenia ceny produktu 1,

m_2 = percentuálna zisková marža produktu 2,

P_2/P_1 = pomer cien produktu 2 voči cene produktu 1.

Za predpokladu kladnej marže produktu ($m > 0$) bude index GUPPI vždy nadobúdať hodnoty väčšie ako nula. Pokiaľ je napríklad pomer odklonu od produktu 1 k produktu 2 rovný 20 % a zisková marža predstavuje 50 % a ceny oboch produktov sú zhodné, potom sa GUPPI rovná 10 %. Tlak na zvýšenie ceny je tým vyšší, čím vyšší je pomer odklonu k produktu spájajúcich sa trhových hráčov, čím vyššia je relatívna zisková marža pri produkte spájajúcich sa hráčov a čím vyššia je relatívna cena produktu spájajúcich sa hráčov. Index GUPPI pre produkt 2 by bol definovaný analogicky, teda $\text{GUPPI}_2 = \text{DR}_{21} * m_1 * \frac{P_1}{P_2}$. Pri analýze spájania sa trhových hráčov je nutné vypočítať GUPPI index pre oba produkty.

Napríklad ak spojená spoločnosť zvýši cenu produktu 1, časť predajov stratí a niektoré z nich prejdú k produktu 2. O predaje odklonené k produktu 2 teda spojený novovzniknutý trhový subjekt nepríde. Podľa myšlienky GUPPI indexu, čím je vyšší odklon predajov od hráča A k hráčovi B, s ktorým sa bude spájať, a čím je vyššiu maržu na produkte 2 hráč B realizuje, tým väčší bude mať spojený novovytvorený hráč záujem zvýšiť cenu produktu 1 po spojení sa.

Najčastejšie sa uvádza hranica indexu GUPPI vo výške 5 - 10 %. Hodnoty indexu pod 5 – 10 % sú považované za dôkaz, že tlak na zvýšenie cien po spojení je nevýznamný. Naopak hodnoty na 10 % indikujú potrebu ďalšej analýzy možných dôsledkov spojenia na hospodársku súťaž. Ani hodnoty nad 10 % nemôžeme považovať za dôkaz negatívnych dopadov. Index GUPPI totiž nijako nezohľadňuje súťažné tlaky na strane ponuky. Pokiaľ neexistujú významné prekážky vstupu na trh, resp. prekážky zvýšenia produkcie existujúcich producentov, priestor pre unilaterálne zvýšenie ceny je veľmi obmedzený. Zvýšenie cien môže rovnako vyvolať vstup na trh zo zahraničia, ktoré sa pred zvýšením cien ekonomicky nevyplatilo. Zvýšenie cien v dôsledku spojenia môže prispieť k vzniku nového domáceho hráča. Etablovaní producenti môžu navýšiť objemy svojej produkcie a investovať do rozšírenia svojich kapacít. Reakciou na zvýšenie cien môže byť preskupenie portfólia konkurentov, ktoré fakticky zvýšenie ceny eliminuje.

Komplexnosť strany ponuky a súťaž na maloobchodnom trhu zásadne ovplyvňujú či sa spájajúcim sa hráčom oplatí zvýšiť cenu, alebo nie. Tieto faktory však index GUPPI nezachytáva. Preto je potrebné hodnoty GUPPI nad 10 % posudzovať v kontexte konkrétneho súťažného prípadu. Vyššie hodnoty indexu sami o sebe automaticky neznamenajú, že by spojenie mohlo mať negatívny vplyv na hospodársku súťaž.

V knihe Bejček et al (2014) sa poukazuje na to, že index GUPPI rozhodne nenahradí komplexnejšiu analýzu blízkosti súťaže, pretože neberie do úvahy predovšetkým potenciálnu konkurenciu a jej reakcie, a rovnako nezohľadňujú ani koordinované efekty koncentrácie.

3.2 Dopytové funkcie a ich stručná charakteristika

V nasledujúcej podkapitole sa zameriame na tri podstatné dopytové funkcie a ich základnú charakteristiku. Ide o štandardný model dopytu, systém dopytových funkcií a model AIDS.

3.2.1 Štandardný model dopytu

$$Q_{1,t} = c + \gamma * \text{výdavky na segment}_t + \beta_1 * P_{1,t} + \beta_2 * P_{2,t} + \dots + \beta_n * P_{n,t} + \delta * \text{ďalšie faktory}_t + \varepsilon_t$$

(3)

Dopytované množstvo Q_1 závisí na cene produktu 1 a na cenách ostatných produktov. Súčasťou modelu sú aj výdavky na segment, ktoré zachytávajú dopady zmeny celkového spotrebiteľského správania sa. Ďalšie faktory zahrňujú napríklad premenné, ktoré zachytávajú sezónnosť, ε predstavuje náhodnú zložku a dolný index t predstavuje čas. Model sa odhaduje na dátach s dennou alebo týždennou frekvenciou. Zvyčajne je ekonometricky odhadovaný na v prirodzených logaritmoch, aby boli odhadnuté koeficienty β jednoduchšie interpretovateľné ako elasticity.

V rámci tohto modelu sa však stretávame aj s nedostatkami, a to:

- a) rovnice tohto typu nemôžu byť odvodené z ekonomickej teórie rozhodovania spotrebiteľa, ktorý maximalizuje svoj úžitok v rámci svojho rozpočtového obmedzenia;
- b) model je v praxi nepoužiteľný v prípade, dopytu po produkte z diferencovaného odvetvia, v ktorom súťaží viacero značiek ;
- c) je potrebné veľké množstvo dát, aby bolo odhady elasticít kvalitné.

3.2.2 Systém dopytových funkcií

Tento systém možno odhadnúť pomocou metódy zdanlivo nesúvisiacich rovníc (model SUR, Seemingly Unrelated Regression). Výhodou odhadu systému rovníc je možnosť využiť závislosť medzi jednotlivými rovnicami, teda koreláciu medzi náhodnými zložkami rovníc. Systém rovníc znázorňujeme nasledujúco:

$$Q_{1,t} = \alpha_1 + \gamma_1 * \text{výdavky na segment}_t + \beta_1 * P_{1,t} + \beta_2 * P_{2,t} + \dots + \beta_n * P_{n,t} + \delta_1 * \text{ďalšie faktory}_t * \varepsilon_{1,t} \quad (4)$$

$$Q_{2,t} = \alpha_2 + \gamma_2 * \text{výdavky na segment}_t + \theta_1 * P_{1,t} + \theta_2 * P_{2,t} + \dots + \theta_n * P_{n,t} + \delta_2 * \text{ďalšie faktory}_t * \varepsilon_{2,t} \quad (5)$$

$$Q_{3,t} = \alpha_3 + \gamma_3 * \text{výdavky na segment}_t + \phi_1 * P_{1,t} + \phi_2 * P_{2,t} + \dots + \phi_n * P_{n,t} + \delta_3 * \text{ďalšie faktory}_t * \varepsilon_{3,t} \quad (6)$$

...

$$Q_{n,t} = \alpha_n + \gamma_n * \text{výdavky na segment}_t + \lambda_1 * P_{1,t} + \lambda_2 * P_{2,t} + \dots + \lambda_n * P_{n,t} + \delta_n * \text{ďalšie faktory}_t * \varepsilon_{n,t} \quad (7)$$

3.2.3 Takmer ideálny dopytový systém

V rámci odhadu dopytového systému v odvetví s diferencovaným produktom nastáva v praxi často problém, a to veľký počet elasticít, ktoré je nutné odhadnúť. Napríklad v systéme dopytových rovníc pre piva, vody alebo autá by každá rovnica mohla obsahovať 20 a viac značiek produktov. Potom odhady toľkých parametrov môžu byť zaťažené multikolinearitou. Tento problém rieši ideálny dopytový model (AIDS, Almost Ideal Demand System). Samotný model vychádza z problému rozhodovania spotrebiteľa. Je založený na tom, že spotrebiteľ sa rozhoduje o tom ako minie svoje prostriedky v niekoľkých krokoch. V prvom rade sa spotrebiteľ rozhoduje o tom koľko prostriedkov alokuje napríklad do nákupu odevov a potravín. V druhom rade sa rozhoduje, ktorý špecifický produkt v danom segmente kúpi. Výhodou rozdelenia rozhodnutí spotrebiteľa do niekoľkých krokov je, že nie je potrebné naraz odhadovať veľké množstvo cenových elasticít. Je možné dokázať, že v prípade, keď pravé strany vyššie uvedených rovníc majú vo všetkých rovniciach systému rovnaké regresory, odhady koeficientov metódou SUR sú zhodné s odhadmi po jednotlivých rovniciach.

V prípade, teda, že sa spotrebiteľ rozhoduje o alokácii svojich prostriedkov, v prvom stupni rozhodovania si spotrebiteľ vyberá medzi jednotlivými segmentami napríklad piva. V druhom stupni sa spotrebiteľ rozhoduje o alokácii prostriedkov už v rámci vybraného segmentu, teda vyberá si značku. Pre tento stupeň rozhodovania je možné odhadovať systém rovníc v nasledujúcom tvare:

$$w_{j,t} = \alpha_j + \sum_{k=1}^J \gamma_{jk} * \ln p_{kt} + \beta_j * \ln \frac{Y_{Gt}}{P_t} + \delta_i * \text{mesiac}_t + \varepsilon_{j,t} \quad (8)$$

kde

- $w_{j,t}$ = podiel značky i na výdavkoch celého segmentu v čase t ,
- α_j = fixný efekt pre danú značku,
- Y_{Gt} = celkové výdavky na všetky značky v danom segmente v čase t ,
- P_t = cenový index pre výdavky daného segmentu v čase t ,
- P_{jt} = cena značky j v čase t ,
- mesiac_t = mesačná kontrolná hodnota (dummy),
- $\varepsilon_{j,t}$ = náhodná chyba.

Systém týchto rovníc je vhodné odhadovať v prvých diferenciách, taký odhad eliminuje vplyv časovo nemenných faktorov, ktoré ovplyvňujú závislosť podielu značky na výdavkoch

celého segmentu. Diferenciácia dát tiež znižuje ekonometrický problém možnej sériovej korelácie. S pomocou odhadnutých koeficientov sa dopočítajú vlastné aj krížové elasticity.

4. Závěry

Príspevok poukazuje na dôležitosť a významnosť problematiky vymedzovania relevantného trhu. Predovšetkým je jeho vymedzenie rozhodujúcim účinnom na konečné zhodnotenie konkrétneho riešeného prípadu hospodárskej súťaže. Koncept relevantného trhu je úzko spojený s cieľmi sledovanými politikou ochrany hospodárskej súťaže. Napríklad, na základe kontroly spájania sa trhových hráčov, teda koncentrácií je cieľom kontroly štrukturálnych zmien v ponuke tovarov, resp. služieb zabránenie vzniku alebo posilnenia dominantného postavenia, výsledkom ktorého by mohlo byť významné narušenie efektívnej hospodárskej súťaže.

S otázkou spájania sa trhových hráčov súvisí aj ďalšia časť príspevku, a to hodnotenie dopadov spájania sa trhových hráčov. V stručnom prehľade sme sa snažili vymedziť a charakterizovať základné ekonometrické analýzy používané aj v tejto oblasti hospodárskej súťaže. Aplikovanie takýchto analýz podčiarkuje významnosť využívania, tzv. viac ekonomického prístupu pri riešení súťažných problémov.

Použitá literatúra

Bejček, et al. (2014). *Ekonomické metody v soutěžním právu*. 1. vydanie, Brno: Masarykova univerzita. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity.

Bellamy, Ch. - Child, G. (2008). *European Community Law of Competition*. Šieste vydanie. London: Sweet & Maxwell.

Coe, P. – Krause, D. (2008). An analysis of price-based tests of antitrust market delineation. *Journal of Competition law and Economics*. s. 980 – 1000.

Farell, J. - Shapiro, C. (2008). Improving critical loss analysis. *The Antitrust source*. s. 2 - 18. Dostupné na internete: <<http://faculty.haas.berkeley.edu/shapiro/critical2008.pdf>>.

Goyder, D. G. (2003). *EC Competition Law*. Štvrté vydanie. Oxford: Clarendon Press. Horizontal Merger Guidelines Ministerstva spravodlivosti USA a Federálnej obchodnej komisie, 2010. Dostupné na internete: www.ftc.gov/system/files/document/public_statements/804291/100819hmg.pdf.

Nejezchleb, K. - Hajná, Z. (2013/2014). Stanovení relevantního trhu pomocí kvantitativních metod. *Antitrust*. s. 10 - 17.

O'Donoghue, R. - Padilla, A. (2006). *The Law and Economics of Article 82 EC*. Oxford: Hard Publishing.

Oldale, A. - Padilla, J. (2013). EU Merger Assessment of Upward Pricing Pressure: Making Sense of UPP, GUPPI and the Like. *Journal of European Competition Law & Practice*. s. 375-381.

Oznámenie Európskej komisie o definícii relevantného trhu na účely práva hospodárskej súťaže spoločenstva 97/C 372/03.

Rozhodnutie Európskej komisie zo dňa 8. februára 1991, Fiat Geotech/Ford New Holland, zn. M.9.

Rozsudok Tribunálu zo dňa 17. decembra 2009, Solvay SA vs. EK, zn. 57/01.

Odľahlé dáta a charakteristiky polohy v analýzach miezd a príjmov¹

Outliers and Measures of Location in Analyses of Wages and Incomes

Milan Terek

Katedra štatistiky
Fakulta hospodárskej informatiky
Ekonomická univerzita
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00 421 908 168 737
e-mail: milan.terek@euba.sk.

Abstrakt v anglickom jazyku

The paper deals with an analysis of wages and incomes with regard to outliers and by the help of some non-traditional measures of location based on detection of outliers. The results of the analyses of three sets of wages and incomes before and after removing of outliers and on the basis of calculated values of trimmed sample mean, median, one-step M-Estimator of location and modified one-step M-Estimator of location in two analyzed samples and their equivalents in one analyzed finite population are described. The methodical recommendations for the realization of descriptive analysis of wages and incomes are formulated on the basis of analyses results.

JEL klasifikácia: J31, C13

Kľúčové slová: odľahlé dáta, zastreihnutý priemer, M-estimátor polohy, analýza miezd a príjmov, medián

1. Úvod

Jedným z ukazovateľov hodnotenia mzdovej úrovne zamestnancov a disparít medzi ich skupinami podľa rozličných klasifikácií na úrovni národného hospodárstva aj na úrovni podniku, je priemerná mzda. Výpovedná schopnosť tohto ukazovateľa však býva často malá v dôsledku viacerých faktorov. Ide hlavne o časté výrazné zošikmenie rozdelenia a o prítomnosť odľahlých dát (*outliers*) (Halley, 2004). Napríklad už jediná neobvykle vysoká mzda môže výrazne ovplyvniť hodnotu aritmetického priemeru a zmenšiť jeho výpovednú schopnosť ako charakteristiky „typickej“ mzdy.

U nás zavedený informačný systém o cene práce², ktorého gestorom je Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, zahŕňa aj pravidelné štvrťročné zisťovanie priemerných hodinových a mesačných miezd zamestnancov podľa jednotlivých zamestnaní. Okrem priemerných miezd sa počíta aj medián, dolný a horný decil a kvartil a niektoré charakteristiky variability. Dáta sa získavajú prostredníctvom štvrťročných zisťovaní v

¹ Tento článok vznikol s príspevím grantovej agentúry VEGA v rámci projektu číslo 1/0092/15: Moderné prístupy k navrhovaniu komplexných štatistických prieskumov a projektu č. 1/0246/16: Efektívnosť fiškálnej a monetárnej politiky v priebehu ekonomického cyklu.

² Podrobnejšie v: Zisťovanie o cene práce. Dostupné na: <https://www.trexima.sk/new/statisticke-zistovanie-o-cene-prace-iscp.php>.

organizáciách a kvalifikovaným odhadom za zamestnancov u živnostníkov. Štvrťročné zisťovanie zahŕňa všetky odvetvia ekonomickej činnosti na celom území Slovenskej republiky³. Štatistický úrad Slovenskej republiky vykonáva pravidelné ročné zisťovanie priemerných nominálnych mesačných miezd podľa rozličných klasifikácií⁴. Úrad pracovných štatistík v USA (*Bureau of Labor Statistics*) napríklad pravidelne publikuje hodnoty odhadov mediánových a očakávaných hodinových miezd podľa rozličných klasifikácií spolu so smerodajnými chybami a niekoľkými percentilmi⁵. Švajčiarsky federálny štatistický úrad pravidelne ročne publikuje o hrubých mesačných mzdách medián, 1. a 3. kvartil podľa rozličných klasifikácií⁶. Podobné zisťovania sa pravidelne vykonávajú aj v iných krajinách. Mnohé podniky a organizácie tiež pravidelne analyzujú mzdy svojich zamestnancov. Rozdelenia príjmov bývajú rovnako ako rozdelenia miezd často výrazne zošikmené, s odľahlými hodnotami. Výpovedná schopnosť priemerného príjmu býva podobne ako v prípade priemernej mzdy, malá.

Všeobecne sa v analýzach miezd a v analýzach príjmov považuje za vhodnú charakteristiku polohy medián. Ide o stabilnú charakteristiku⁷, robustnú voči odľahlým dátam. Často sa vo výsledkoch analýz prezentuje medián spolu s aritmetickým priemerom⁸. Medián aj aritmetický priemer sú charakteristiky centra rozdelenia⁹ (*measures of central tendency*) – mali by charakterizovať „typickú“ mzdu alebo príjem. V prípade aritmetického priemeru je to však vzhľadom na uvedené dôvody často problematické. Sú známe aj iné, menej tradičné charakteristiky polohy, pomocou ktorých možno charakterizovať centrum rozdelenia. Pri výpočte niektorých z nich sa uvažuje o odľahlých dátach. Zaujímavé výsledky poskytuje aj výpočet tradičných charakteristík z redukovaného súboru dát.

Základným cieľom článku je poukázať na možnosti využívania takýchto menej tradičných charakteristík a postupov v opisných analýzach miezd a príjmov. Všimneme si zastrihnuté priemery (*trimmed means*)¹⁰ a M-estimátory spolu s ich ekvivalentmi v konečnom základnom súbore a niektoré metódy redukcie súboru dát s následnou aplikáciou tradičných charakteristík. Užitočnosť uvedených postupov bude ilustrovaná na analýze výberového súboru hrubých mesačných miezd 956 844 zamestnancov¹¹ v Slovenskej republike v druhom polroku 2009, na analýze výberového súboru príjmov na základe dát z EU SILC 2012 a na

³ Do výberovej vzorky sú zahrnutí všetci zamestnávateľia s počtom 100 a viac zamestnancov zo všetkých regiónov a odvetví národného hospodárstva. Zamestnávateľia s menej ako 100 zamestnancami sú vyberaní na základe stratifikovaného náhodného vyberania bez opakovania.

⁴ Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v EUR, Sk, indexy (1991 - 2014). Dostupné na: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=1410&m_sso=2&m_so=15&ic=40.

⁵ Occupational Employment Statistics. Dostupné na: http://www.bls.gov/oes/current/oes_wa.htm

⁶ Gross monthly wage. Dostupné na: http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/03/01/new/nip_detail.html?gnpID=2015-308.

⁷ Je málo citlivá na zmeny početností hodnôt (aj extrémnych) premennej.

⁸ Keď sa analyzuje konečný základný súbor rozsahu N , charakteristika ktorá sa vypočíta rovnako ako aritmetický priemer zo všetkých N jednotiek konečného základného súboru sa nazýva stredná hodnota alebo priemer konečného základného súboru.

⁹ Niektorí autori používajú v rovnakom význame termín stredné hodnoty.

¹⁰ Niektorí autori používajú v rovnakom význame termín useknutý priemer, niektorí termín orezaný priemer.

¹¹ Ide o zamestnancov všetkých veľkých podnikov v SR a všetkých zamestnancov náhodne vybratých ostatných podnikov.

analýze konečného základného súboru hrubých ročných miezd 251 zamestnancov firmy Medirex v roku 2013.

2. Odľahlé dáta a metódy ich detekcie

Prakticky vo všetkých súboroch pozorovaní sa nachádzajú dáta, ktoré sa natoľko líšia od ostatných, že naznačujú existenciu nejakého zvláštného zdroja chýb, o ktorom sa v teoretických predpokladoch neuvažovalo a ktorého zahrnutie do úvah môže spôsobiť skomplikovanie a nesprávne nasmerovanie analýzy (Barnett & Lewis, 1998, s. 3). Ide o odľahlé dáta. Odľahlé dáta v množine dát možno definovať ako pozorovania, ktoré sa zdajú byť nekonzistentné s ostatnými dátami v množine dát (Barnett & Lewis, 1998, s. 7). Výraz nekonzistentný je trochu viacznačný. V tomto kontexte ho možno chápať ako spôsob subjektívneho posudzovania analytika, či sa nejaké pozorovanie alebo skupina pozorovaní výrazne líši od ostatných, inak, či nejaké pozorovania prirodzene patria do skúmanej množiny pozorovaní. Odľahlú hodnotu charakterizuje hlavne jej účinok na analytika. Ide nie o extrémnu hodnotu, ale v nejakom zmysle, o prekvapujúco extrémnu hodnotu. Často sa odľahlé dáta definujú jednoducho ako neobvykle malé alebo veľké hodnoty v množine dát. Zahrnutie odľahlých dát do ďalšej analýzy môže niekedy spôsobiť znehodnotenie jej výsledkov¹². Niektorí autori používajú výraz odľahlý údaj pre pozorovanie ktoré je súčasne prekvapujúce a v rozpore s ostatnými dátami. Na označenie hodnoty, ktorá je prekvapujúca (v našom chápaní ide o odľahlú hodnotu) sa potom používa výraz podozrivá hodnota (*suspect value*).

Majme náhodný výber rozsahu n z nejakého rozdelenia F . Usporiadajme hodnoty vo výbere od najmenšej po najväčšiu. Dostaneme usporiadaný výber $x_{(1)}, x_{(2)}, \dots, x_{(n)}$. Pozorovania $x_{(1)}$ a $x_{(n)}$ sú extrémne hodnoty výberu. Či niektoré z nich analytik označí za odľahlé, závisí od toho, aké sa mu zdajú vo vzťahu k uvažovanému rozdeleniu F . Extrémne hodnoty môžu ale nemusia byť považované za odľahlé hodnoty. Odľahlé hodnoty sú vždy extrémne hodnoty. Kontaminant je hodnota z iného rozdelenia, nie z rozdelenia F . Odľahlé hodnoty môžu ale nemusia byť kontaminanty, kontaminanty môžu ale nemusia byť odľahlé hodnoty. Nepoznáme spôsob na určenie, či nejaké pozorovanie je alebo nie je kontaminant. Možno sústrediť pozornosť len na odľahlé hodnoty ako na možný prejav kontaminácie.

Keď sa v množine dát vyskytujú odľahlé dáta, treba sa rozhodnúť, či sa z ďalšej analýzy vyradia s rizikom straty užitočnej informácie alebo sa nevyradia s rizikom kontaminácie dát¹³. Keď sa prijme rozhodnutie odľahlé dáta vyradiť, možno postupovať tak že ich identifikuje a vyradí samotný analytik na základe svojej subjektívnej úvahy alebo sa použije nejaký algoritmus na detekciu dát, ktoré sa „výrazne“ líšia od ostatných a ktoré sa budú považovať za odľahlé¹⁴.

Prvé známe pravidlo detekcie odľahlých dát predpokladá normálne rozdelenie základného súboru so strednou hodnotou μ a smerodajnou odchýlkou σ . Za odľahlé sa považujú hodnoty vzdialené od strednej hodnoty o viac ako dve smerodajné odchýlky:

¹² Treba poznamenať, že odľahlé pozorovania nemusia byť vždy mäťuce, zlé alebo chybné. Existujú situácie, v ktorých sú odľahlé dáta vítané, pretože niečo naznačujú. Často sú napríklad užitočné pri odhaľovaní podvodov.

¹³ Prípadne sa v analýze použijú metódy ktoré ohraničia vplyv odľahlých dát.

¹⁴ Prípadne za potenciálne odľahlé, ak sa budú ďalej preverovať (Piegorisch, 2015, s. 61).

$$|x - \mu| > 2\sigma$$

Pravdepodobnosť že hodnota je vzdialená od strednej hodnoty o viac ako 2 smerodajné odchýlky je 0,046.

V práci Rousseeuw & van Zomeren (1990) sa navrhuje malá modifikácia tohto pravidla. Za odľahlé sa považujú hodnoty vzdialené od strednej hodnoty o viac ako 2,24 smerodajných odchýlok:

$$\frac{|x - \mu|}{\sigma} > 2,24$$

Pravdepodobnosť že hodnota je vzdialená od strednej hodnoty o viac ako 2,24 smerodajných odchýlok je 0,025. Stredná hodnota μ a smerodajná odchýlka σ väčšinou nie sú známe a odhadujú sa najčastejšie pomocou výberového priemeru a výberovej smerodajnej odchýlky z výberového súboru rozsahu n . To vedie k takémuto rozhodovaciemu pravidlu. Hodnota x je považovaná za odľahlú, keď

$$\frac{|x - \bar{x}|}{s} > 2,24 \quad (1)$$

kde $s = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})^2}$ je hodnota výberovej smerodajnej odchýlky a \bar{x} je hodnota výberového priemeru.

Keď sú v množine dát prítomné odľahlé hodnoty, potom pri aplikácii pravidla (1) ovplyvnia výpočet výberového priemeru aj výberovej smerodajnej odchýlky, čo môže na druhej strane maskovať ich prítomnosť. Tento problém je v literatúre známy ako maskovanie (*masking*). Hľadali sa robustné pravidlá na detekciu odľahlých hodnôt – také ktoré samotné nie sú ovplyvnené odľahlými hodnotami.

Prvé také pravidlo je známe zo škatuľkového diagramu ktorý publikoval Tukey v roku 1977. Hodnoty vzdialené o viac ako 1,5 kvartilového rozpätia¹⁵ pod dolným kvartilom a 1,5 kvartilového rozpätia nad horným kvartilom sa považujú za odľahlé.

Veľmi zaujímavé je pravidlo detekcie odľahlých dát, ktoré využíva mediánovú absolútnu odchýlku MAD (*median absolute deviation*). Na výpočet hodnoty MAD je nevyhnutné najprv vypočítať hodnotu $x_{1/2}$ výberového mediánu $X_{1/2}$, potom vypočítať absolútne hodnoty odchýlok hodnôt od mediánu:

$$|x_i - x_{1/2}| \quad \text{pre } i = 1, 2, \dots, n$$

¹⁵ Kvartilové rozpätie je rozdiel medzi horným a dolným kvartilom.

MAD je medián absolútnych hodnôt odchýlok hodnôt od mediánu. Keď máme náhodný výber z normálneho rozdelenia, potom

$$\text{MADN} = \frac{\text{MAD}}{0,6745}$$

odhaduje smerodajnú odchýlku σ základného súboru (Wilcox, 2003, s. 73). Hodnota x je odľahlá keď

$$\frac{|x - x_{1/2}|}{\text{MADN}} > 2,24 \quad (2)$$

Pomocou tohto pravidla možno vykonať detekciu veľkého počtu odľahlých hodnôt bez toho že by sa vyskytol problém s maskovaním.

Niekedy sa v praxi používa jednoduché pravidlo, že sa zo súboru dát jednoducho vyradí určitý podiel najväčších a najmenších hodnôt. Analyzuje sa takýto „zastrihnutý“ súbor (*trimmed set*). Niekedy možno pomocou vhodného testu¹⁶ zistiť, či odľahlé dáta ležia len na jednom konci rozdelenia. Ak áno, je vhodné „odstrihnúť“ nejaký podiel dát len z jedného konca rozdelenia. Prípadne možno vytvoriť winsorizovaný súbor tak, že sa určitý podiel najväčších a najmenších hodnôt nahradí poslednými už nevyrazenými hodnotami. Aj tu je možné uvažovať o „winsorizácii“ len jedného konca rozdelenia.

3. Niektoré netradičné charakteristiky polohy

Uvedieme M-estimátory polohy a zastrihnuté priemery. Podrobnejšie opíšeme jednokrokový M-estimátor polohy a modifikovaný jednokrokový M-estimátor polohy.

3.1 M-estimátory

M-estimátory tvoria triedu charakteristík polohy, ktoré majú značný praktický význam. Keď pre n pozorovaní X_i ($i = 1, 2, \dots, n$) chceme nájsť číslo c , ktoré minimalizuje sumu štvorcov odchýlok $\sum_{i=1}^n (X_i - c)^2$, musí byť $\sum_{i=1}^n (X_i - c) = 0$. Z toho $c = \bar{X}$. Keď teda hľadáme takú charakteristiku polohy, ktorá minimalizuje sumu štvorcov odchýlok pozorovaní od nej, nájdeme výberový priemer. Vzdialenosť X_i od c možno merať rozlične, napríklad sumou absolútnych hodnôt rozdielov, alebo sumou mocnín absolútnych hodnôt rozdielov a pod. Možno uvažovať o mnohých spôsoboch merania vzdialenosti, ktoré vedú k príslušným charakteristikám polohy.

Majme funkciu Ψ : $\Psi(-x) = -\Psi(x)$. Vhodnú charakteristiku polohy možno získať (keď funkcia hustoty je symetrická¹⁷) tak, že sa nájde c , ktoré vyhovuje rovnici

¹⁶ Napríklad pomocou Dixonovho alebo Grubbsovho testu, keď je k dispozícii náhodný výber. Podrobnejšie napr. v Wheeler (2014).

¹⁷ Pre niektoré funkcie Ψ vyžaduje nájdenie vhodných charakteristík polohy špeciálny prístup, keď ide o zošikmené rozdelenia.

$$\Psi(X_1 - c) + \Psi(X_2 - c) + \dots + \Psi(X_n - c) = 0 \quad (3)$$

M-estimátory sú charakteristiky polohy, založené na rovnici (3). Pri výpočte ich hodnoty je potrebná detekcia odľahlých dát¹⁸.

3.1.1 Jednokrokový M-estimátor polohy

Nech n_1 je počet pozorovaní X_i , pre ktoré:

$$\frac{(X_i - X_{1/2})}{\text{MADN}} < -K$$

a n_2 je počet pozorovaní, pre ktoré

$$\frac{(X_i - X_{1/2})}{\text{MADN}} > K$$

Najčastejšie sa používa: $K = 1,28$. Jednokrokový M-estimátor polohy (Wilcox, 2003, s. 82) je

$$\hat{\mu}_{os} = \frac{K(\text{MADN})(n_2 - n_1) + \sum_{i=n_1+1}^{n-n_2} X_{(i)}}{n - n_1 - n_2} \quad (4)$$

kde $X_{(i)}$ je i -ta poriadková štatistika¹⁹.

Pri výpočte hodnoty tohto estimátora sa postupuje tak, že sa metódou založenou na MADN nájdú odľahlé hodnoty, s tým rozdielom, že namiesto vzťahu (2) sa pri detekcii odľahlých hodnôt použije vzťah (5):

$$\frac{|x - x_{1/2}|}{\text{MADN}} > K \quad (5)$$

Hodnoty určené ako odľahlé sa vylúčia a z ostatných sa vypočíta hodnota $\hat{\mu}_{os}$ podľa vzťahu (4).

Niekedy sa používa jednoduchá modifikácia jedнокrokového M-estimátora – modifikovaný jedнокrokový M-estimátor:

¹⁸ Podrobnejšie o M-estimátoroch, aj v Terek & Nguyen Dinh He, 2011 a 2013, v Nguyen Dinh He, 2011, v Terek & Tibenský, 2014 a v Tibenský, 2014.

¹⁹ Poriadková štatistika je štatistika určená svojim poradím v neklesajúcom usporiadaní náhodných premenných.

$$\hat{\mu}_{mom} = \frac{\sum_{i=n_1+1}^{n-n_2} X_{(i)}}{n - n_1 - n_2} \quad (6)$$

V tomto estimátore sa na určenie n_1 a n_2 používa $K = 2,24$. M-estimátory možno považovať za vhodné charakteristiky centra rozdelenia keď súbor dát obsahuje odľahlé dáta a (alebo) je rozdelenie dát výrazne zošikmené.

3.2 Výberový zastrihnutý priemer

Hodnota výberového zastrihnutého priemeru (*sample trimmed mean*) sa vypočíta z dát vo výberovom súbore, z ktorých bol vynechaný určitý podiel najväčších a najmenších hodnôt. Napríklad 10%-ný výberový zastrihnutý priemer znamená, že pri jeho výpočte pre konkrétny výber sa 10% najmenších a 10% najväčších hodnôt vynechá. Ide o charakteristiku robustnú voči zošikmeniu rozdelenia, vhodnú na charakterizáciu centra rozdelenia. Špeciálnym prípadom výberového zastrihnutého priemeru je výberový priemer, v ktorom sa neodstrihnú žiadne dáta a výberový medián, kde sa realizuje najväčšie možné zastrihnutie.

Zásadnou otázkou je, aký podiel dát by sa mal „odstrihnúť“. Pri riešení mnohých praktických problémov je vhodné použiť 20%-ný výberový zastrihnutý priemer (Wilcox, 2003, s. 63). Podobne možno charakterizovať zastrihnutú strednú hodnotu²⁰ μ_t , keď sa uvažuje o konečnom základnom súbore. Zastrihnutá stredná hodnota sa považuje za vhodnú charakteristiku centra rozdelenia keď súbor dát obsahuje odľahlé dáta a (alebo) je rozdelenie dát výrazne zošikmené (Piegorisch, 2015, s. 55). To býva aj prípad rozdelení miezd a rozdelení príjmov.

Zastrihnutý priemer má oproti uvedeným M-estimátorom tú nevýhodu, že pri výpočte vyradí fixovaný podiel najmenších a najväčších hodnôt²¹. M-estimátory empiricky determinujú počet hodnôt, ktoré sa majú pri výpočte vyradiť. Okrem toho umožňujú vyradiť rozličný počet hodnôt z pravého a ľavého konca rozdelenia, prípadne nevyradiť žiadne hodnoty.

4. Charakteristiky polohy v analýzach miezd a v analýzach príjmov

Vykonala sa opisná analýza výberového súboru hrubých mesačných miezd zamestnancov v Slovenskej republike v druhom polroku 2009 a výberového súboru príjmov na základe dát z EU SILC 2012 v Slovenskej republike. V oboch analýzach boli vypočítané hodnoty 20% zastrihnutého výberového priemeru a M-estimátorov. Bola vykonaná aj opisná analýza hrubých ročných miezd pracovníkov firmy Medirex. Tu ide o opisnú analýzu konečného základného súboru. Boli vypočítané hodnoty 20% zastrihnutej strednej hodnoty²² a charakteristik polohy v konečnom základnom súbore, ktoré sa počítajú rovnako ako M-estimátory s tým rozdielom, že výpočet je realizovaný pre N jednotiek konečného

²⁰ V rovnakom význame sa používa aj termín „zastrihnutý priemer konečného základného súboru“.

²¹ Existuje však aj možnosť nesymetrického zastrihnutia. Podrobnejšie v Piegorisch (2015).

²² Vypočíta sa rovnako ako 20% zastrihnutý priemer s tým rozdielom, že namiesto rozsahu n výberového súboru je výpočet založený na rozsahu N konečného základného súboru.

základného súboru. Okrem toho boli vo všetkých troch súboroch vypočítané niektoré tradičné charakteristiky polohy, variability a charakteristika šikmosti²³.

4.1 Analýza miezd súboru zamestnancov z podnikov v Slovenskej republike

Bola vykonaná opisná analýza hrubých mesačných miezd súboru 956 844 zamestnancov²⁴ v Slovenskej republike v druhom polroku 2009²⁵. Bol analyzovaný pôvodný súbor dát, súbor s 20% zastreihnutím a boli vypočítané hodnoty M-estimátorov.

V tab. 1 v druhom stĺpci sú hodnoty charakteristík, vypočítané pomocou programového systému Statgraphics Centurion, keď sa nerealizovalo žiadne zastreihnutie. Priemerná hrubá mesačná mzda je 812,11 eur. Výrazne sa líši od mediánu, ktorý je 659,33 eur. Možno si všimnúť aj iné zaujímavé hodnoty charakteristík. Zaujímavá je napríklad najväčšia mesačná mzda jedného pracovníka²⁶, ktorá je 99 144,70 eur. Ide o netypický príjem top manažéra. Pri výpočte aritmetického priemeru sa však táto a iné „neobvykle veľké“ a „neobvykle malé“ hodnoty brali do úvahy. Z toho je odvodená aj „obrovská“ hodnota rozpätia miezd, ktorá je 99 138,49 eur. Smerodajná odchýlka je 801,81 eur, variačný koeficient je 98.73%. Rozdelenie miezd je zošikmené doprava – hodnota koeficienta šikmosti²⁷ je 0,5716. Vzhľadom na zošikmenie rozdelenia a prítomnosť odľahlých hodnôt, aritmetický priemer nie je vhodnou charakteristikou „typickej“ mesačnej mzdy zamestnanca v súbore.

V poslednom stĺpci v tab. 1 sú hodnoty rovnakých charakteristík pri 20% zastreihnutí súboru dát. Hodnota priemeru je 676,72 eur a len málo sa líši od mediánu, ktorý sa nezmenil. 20% zastreihnutý priemer možno rovnako ako medián, považovať za vhodnú charakteristiku na charakterizáciu „typickej“ mesačnej mzdy zamestnancov v súbore v sledovanom období. Okrem priemeru sú v tabuľke uvedené aj iné charakteristiky vypočítané pri 20% zastreihnutí. Tie môžu slúžiť len na študijné účely a pri ich prípadnej prezentácii je nevyhnutné uvádzať, že ide o charakteristiky vypočítané pri 20% zastreihnutí súboru.

Pri výpočte hodnoty jednokrového M-estimátora polohy $\hat{\mu}_{os}$ podľa vzťahu (4) bolo na ľavej strane rozdelenia označených ako odľahlých $n_1 = 24\,504$ hodnôt a na pravej strane $n_2 = 170\,475$ hodnôt. Vyšlo $\hat{\mu}_{os} = 693,30$ eur. Pri výpočte modifikovaného jednokrového M-estimátora podľa vzťahu (6) neboli na ľavej strane rozdelenia označené ako odľahlé žiadne hodnoty, na pravej strane ich bolo označených $n_2 = 90\,379$. Vyšlo $\hat{\mu}_{mom} = 658,36$. Tieto hodnoty sa len málo líšia od 20% zastreihnutého priemeru a od mediánu a možno ich tiež považovať za vhodné charakteristiky „typickej“ mesačnej mzdy zamestnancov v súbore, v sledovanom období.

²³ Podrobnejšie o týchto charakteristikách pozri napríklad v Tošenovský & Noskovičová, 2000 alebo v Terek, 2016.

²⁴ Ide o zamestnancov všetkých veľkých podnikov v SR a všetkých zamestnancov náhodne vybraných ostatných podnikov.

²⁵ Anonymizované dáta poskytla firma Trexima Bratislava.

²⁶ Ide o priemernú mesačnú mzdu v 2. polroku 2009.

²⁷ Bola počítaný Pearsonov koeficient šikmosti 2 (s mediánom). Vzťah na výpočet možno nájsť napr. Doane & Seward, 2011.

Tabuľka 1

Opisné charakteristiky hrubej mesačnej mzdy

Zastrihnutie	0% zastrihnutie	20% zastrihnutie
Rozsah súboru	956 844	574 107
Priemer	812,11	676,72
Medián	659,33	659,33
Smerodajná odchýlka	801,81	147,31
Variačný koeficient	98,73%	21,77%
Minimum	6,21	446,38
Maximum	99 144,70	997,42
Rozpätie	99 138,49	551,04
Šikmosť	0,5716	0,3541

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Nguyen Dinh He, 2011

4.2 Analýza príjmov na základe dát z EU SILC 2012

Eurostat pravidelne ročne organizuje výberové zisťovanie príjmov v rámci EU SILC, ktoré sa realizuje aj v Slovenskej republike. EU SILC (*EU statistics on income and living conditions*) je zdroj dát pre porovnávacie štúdie o rozdelení príjmov a sociálnom začlenení v Európskej únii²⁸. Okrem iného obsahuje dáta o zdrojoch príjmov, najmä príjmov fyzických osôb. Pod peňažným príjmom zo zamestnania sa rozumie peňažný príjem z hlavného, prípadne vedľajšieho zamestnania, ktorý pozostáva z viacerých príjmových položiek. Výberové zisťovanie EU SILC 2012 bolo vykonané na vzorke 5 819 domácností, do databázy bolo zaradených 5 291 domácností a 13 602 osôb vo veku 16 rokov a viac. Výberový súbor tvorí 13 602 hodnôt peňažného príjmu zo zamestnania alebo jemu blízkeho príjmu v eurách za rok 2012, osôb vo veku 16 a viac rokov zaradených do EU SILC 2012. Súbor obsahoval aj 6 469 nulových príjmov, ktoré boli zo súboru vylúčené. Po ich vylúčení súbor obsahoval 7133 hodnôt. Aritmetický priemer vyšiel 8009,60 eur, medián bol 7563,34 eur.

Najprv bol realizovaný výpočet uvedených robustných charakteristík. Hodnota jedнокrokového M-estimátora polohy vyšla 7 690,20 eur, hodnota modifikovaného jedнокrokového M-estimátora polohy bola 7 289,40 eur a 20% zastrihnutý priemer vyšiel 7 673,074 eur. Všetky hodnoty sa len málo líšia od mediánu, a možno ich tiež považovať za vhodné charakteristiky „typického“ ročného príjmu osôb v súbore, v sledovanom období. Aritmetický priemer sa od nich výrazne líši.

Potom sa skúmala možnosť „priblíženia“ hodnoty aritmetického priemeru k hodnote mediánu cestou vyradenia odľahlých hodnôt. Aplikáciou Tukeyho metódy bolo identifikovaných 268 odľahlých hodnôt, po ich vyradení vyšiel aritmetický priemer 7435,02 eur. Od mediánu ktorý bol 7563,34 eur²⁹ sa líši len o 128,32 eur. Keď boli odľahlé dáta špecifikované podľa vzťahu (2), opäť sa získali podobné výsledky. Bolo identifikovaných 377

²⁸ Podrobnejšie napr. v Glossary: EU statistics on income and living conditions (EU-SILC), (2015).

²⁹ Vypočítaný z celého súboru dát.

odľahlých dát. Po ich vyradení aritmetický priemer vyšiel 7290,62 eur. Tu je už rozdiel medzi aritmetickým priemerom a mediánom väčší – 272,72 eur, ale stále oveľa menší ako pri výpočte priemeru pred vyradením odľahlých dát, keď bol rozdiel 446,26 eur.

4.3 Analýza miezd v podniku Medirex

V analýze miezd vo firme Medirex³⁰ boli analyzované hrubé ročné mzdy 251 zamestnancov podniku v roku 2013. Boli vypočítané hodnoty uvádzaných robustných charakteristík v konečnom základnom súbore. Výpočty boli realizované v MS Excel 2007. Hodnota μ_{os} – charakteristiky polohy základného súboru, ktorá sa vypočíta podľa vzťahu (4) z dát celého základného súboru, vyšla 9 278,04 eur, hodnota μ_{mom} – charakteristiky polohy základného súboru, ktorá sa vypočíta podľa vzťahu (6) z dát celého základného súboru, bola 9369,71 a 20% zastrihnutá stredná hodnota $\mu_{t(0,2)}$ (vypočíta sa ako zastrihnutý priemer z dát celého základného súboru) vyšla 9 375,36 eur. Všetky hodnoty sa len málo líšia od mediánu, ktorý je 9114,43 eur, ale výrazne od strednej hodnoty, ktorá vyšla 9873,68 eur.

Tabuľka 2

Opisné charakteristiky hrubej ročnej mzdy

Odľahlé dáta	Nevyradené	Vyradené Pomocou Tukeyho metódy	Vyradené pomocou metódy založenej na MADN
Rozsah súboru	251	229	224
Stredná hodnota	9 873,68	9 397,36	9 369,71
Medián	9 114,43	9 111,95	9 109,46
Smerodajná odchýlka	5 438,02	2 298,95	2 145,31
Minimum	921,36	3 398,17	4 050,59
Maximum	55 303,78	15 783,95	14 306,08
Rozpätie	54 382,42	12 385,78	10 255,49
Šikmost ³¹	0,4189	0,3724	0,3639

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Tibenský, 2014

Okrem toho boli vypočítané niektoré tradičné charakteristiky v súbore pôvodných dát a v súbore dát, z ktorého bolo vylúčených 22 odľahlých dát špecifikovaných pomocou Tukeyho metódy. Výsledky sú v tab. 2. Po vyradení odľahlých dát sa stredná hodnota výrazne priblížila k mediánu.

³⁰ Firma zabezpečuje komplexnú laboratórnú diagnostiku pre najdôležitejšie zdravotnícke zariadenia v Bratislave, Košiciach a ich okolí.

³¹ Aj tu bol počítaný Pearsonov koeficient šikmosti 2 (s mediánom).

Keď sa odľahlé dáta špecifikovali pomocou metódy založenej na MADN, podľa vzťahu (2), boli získané podobné výsledky. Bolo identifikovaných 27 odľahlých hodnôt a po ich vyradení vyšla stredná hodnota 9369,71 eur.

Okrem priemeru sú v tabuľke uvedené aj iné charakteristiky vypočítané po vyradení odľahlých dát. Tie môžu slúžiť len na študijné účely a pri ich prípadnej prezentácii je nevyhnutné uvádzať, že ide o charakteristiky vypočítané zo súboru dát po vyradení odľahlých hodnôt špecifikovanou metódou.

5. Závery

Závery uvidíme pre prípad opisnej analýzy výberového súboru – pre charakteristiky polohy M-estimátory, 20% zastrihnutý priemer a medián, ale sú platné aj pre opisnú analýzu konečného základného súboru s charakteristikami – $\mu_{0.5}$, μ_{mom} , $\mu_{t(0,2)}$ a medián. Vykonané analýzy potvrdili predpoklad, že skupina štyroch charakteristík polohy – jednokrokový M-estimátor polohy, modifikovaný jednokrokový M-estimátor polohy, 20% zastrihnutý priemer a medián sa v rozdeleniach miezd alebo príjmov len málo líšia a každú z nich možno považovať za vhodnú charakteristiku „typickej“ mzdy alebo príjmu. Výrazne sa však líšia od aritmetického priemeru, ktorý je veľmi citlivý na zošikmenie rozdelenia a na prítomnosť odľahlých hodnôt a preto nie je vhodnou charakteristikou „typickej“ mzdy alebo príjmu. Za vhodnú charakteristikou „typickej“ mzdy alebo príjmu ho možno považovať vtedy, keď sa aplikuje na súbor z ktorého boli vyradené odľahlé hodnoty. Vykonané analýzy neukázali že by niektorá s použitých robustných metód identifikácie odľahlých hodnôt bola lepšia ako iná. Použitie Tukeyho metódy, metódy založenej na MADN, aj jednoduchého „zastrihnutia“ súboru dát viedlo k podobným výsledkom. Nemožno odporúčať použitie pravidla (1) na identifikáciu odľahlých hodnôt, pretože je založené na predpoklade normálneho rozdelenia základného súboru. Tento predpoklad možno v súboroch miezd alebo príjmov zriedka prijať.

V praxi sa pri aplikáciách aritmetického priemeru v oblasti miezd a príjmov obyčajne postupuje tak, že analytik zo súboru vyradí odľahlé hodnoty na základe vlastnej subjektívnej úvahy. Často sa takýto postup explicitne neuvádza a nedokumentuje. Keď sa však analýzy miezd vykonávajú pravidelne v dlhšom časovom období, môžu rozličné subjektívne pohľady a prístupy analytikov výrazne zhoršiť porovnateľnosť dát v analýzach časových radov. Podobne môžu významne zhoršiť porovnateľnosť výstupov v prierezových analýzach, napríklad v porovnaní za rozličné filiálky jednej firmy a podobne. Za vhodnejšie považujeme uplatňovanie jednotného dohodnutého postupu, napríklad aplikáciu Tukeyho metódy. Alternatívne možno namiesto dvojkrokového procesu – identifikácia a vyradenie odľahlých dát, výpočet aritmetického priemeru, počítať 20% zastrihnutý priemer. Namiesto zastrihnutého priemeru možno samozrejme používať M-estimátory, tie sú však v praxi málo známe a asi by trvalo určitý čas, než by na ne prax zvykla, aj keď majú oproti zastrihnutému priemeru isté výhody. Vo výskumných štúdiách je ale určite užitočné počítať a porovnávať všetky uvedené charakteristiky.

Celkovo možno v opisnej analýze miezd a príjmov uvažovať napríklad o jednom z dvoch nasledovných postupov³²:

- z originálnych dát počítať medián a (alebo) 20% zastrihnutý priemer,

³² Samozrejme okrem navrhovaných charakteristík polohy treba z originálnych dát počítať a sledovať aj vhodné charakteristiky variability, šikmosti a pod.

- z originálnych dát počítať medián, identifikovať a vyradiť odľahlé dáta pomocou niektorej zo známych robustných metód, z redukovaného súboru počítať aritmetický priemer.

Uvedené postupy možno v analýze miezd a príjmov priamo uplatniť na úrovni firmy, kde sú k dispozícii dáta o všetkých jednotkách základného súboru, prípadne aj v iných kontextoch, vždy keď sú k dispozícii dáta z vyčerpávajúceho zisťovania. Keď je k dispozícii len výberový súbor, možno ich spravidla uplatniť len pri jeho opisnej analýze. Zaujímavou otázkou je, ako zohľadniť existenciu odľahlých dát v indukčných úsudkoch o parametroch konečných základných súborov na báze náhodných výberov podľa zložitejších výberových schém. To by mohol byť jeden zo smerov ďalšieho výskumu v tejto oblasti.

Použitá literatúra

- BARNETT, V. & LEWIS, T. (1998). *Outliers in Statistical Data*. Hoboken: Wiley and Sons, 1998. ISBN 0-471-93094-6.
- DOANE, D. P. & SEWARD, L. E. (2011). Measuring Skewness: A Forgotten Statistic? *Journal of Statistics Education*. 2011, Volume 19, Number 2.
- HALLEY, R. M. (2004). Measures of Central Tendency, Location, and Dispersion in Salary Survey Research. *Compensation and Benefits* 2004/36, 39, s. 39 - 52.
- HETTMANSPERGER, T. P. & McKEAN, J. W. (1998). *Robust Nonparametric Statistical Methods*. London: Arnold, 1998. ISBN 034-0614307.
- NGUYEN DINH HE (2011). *Analýza vybraných sociálno-ekonomických ukazovateľov s ohľadom na odľahlé dáta*. Bratislava: EU, 2011. Dizertačná práca.
- PIEGORSCH, W. W. (2015): *Statistical Data Analysis. Foundations for Data Mining, Informatics, and Knowledge Discovery*. Chichester: Wiley & Sons. ISBN 978-1-118-61965-0.
- ROUSSEUW, P. J. & VAN ZOMEREN, B. C. (1990). Unmasking multivariate outliers and leverage points (with discussion). *Journal of the American Statistical Association*. 1990, 85, p. 633-639.
- TEREK, M. & NGUYEN DINH HE (2011). Možnosti využitia niektorých netradičných charakteristík v analýze miezd. *Ekonomické rozhľady*, 1/2011, s. 74-91.
- TEREK, M. & NGUYEN DINH HE (2013). Analysis of Salaries and Some Non-traditional Measures of Location. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, May 2013, Vol. 9, No. 5, p. 711 – 718.
- TEREK, M. & TIBENSKÝ, M. (2014). Outliers and Some Non-Traditional Measures of Location in Analysis of Wages. *European Scientific Journal*, Special Edition, 2014, Vol. 1.
- TEREK, M. (2016): *Interpretácia štatistiky a dát. Štvrté doplnené vydanie*. Košice: Equilibria. ISBN 978-80-8143-177-7.
- TIBENSKÝ, M. (2014). *Charakteristiky polohy založené na analýze odľahlých údajov*.

Bratislava: EU, 2014. Diplomová práca.

TOŠENOVSKÝ, J. & NOSKIEVIČOVÁ, D. (2000). *Statistické metody pro zlepšování jakosti*. Ostrava: Montanex, 2000. ISBN 80-7225-040-X.

TUKEY, J. W. (1977). *Exploratory Data Analysis*. Boston: Addison-Wesley, 1977. ISBN-13: 978-0201076165.

WHEELER, D. J. (2014). *A Problem With Outlier Tests*. 2014. Dostupné na: <http://www.qualitydigest.com/inside/quality-insider-column/problem-outlier-tests.html#>

WILCOX, R. R. (2003). *Applying Contemporary Statistical Techniques*. Burlington: Academic Press, 2003. ISBN 0-12-751541-0.

Glossary: EU statistics on income and living conditions (EU-SILC), (2015), Dostupné na: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)).

Gross monthly wage. (n. d.). Dostupné na: http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/03/01/new/nip_detail.html?gnpID=2015-308.

Occupational Employment Statistics. (n. d.). Dostupné na: http://www.bls.gov/oes/current/oes_wa.htm

Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca v EUR, Sk, indexy (1991 - 2014). Dostupné na: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=1410&m_sso=2&m_so=15&ic=40.

Zisťovanie o cene práce. (n. d.). Dostupné na: <https://www.trexima.sk/new/statisticke-zistovanie-o-cene-prace-iscp.php>.

Slovenská republika v intenciách vonkajších ekonomických vzťahov¹

The Slovak republic in intention of the external economic relations

Mária Tokárová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej politiky

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: maria.tokarova@euba.sk

Abstrakt v anglickom jazyku

The current economic development is characterized by rapid changes, turbulences and also changes in parameters of the external economic relations. Countries on these changes must respond if they want to succeed in the strong international competition and be also competitive. They accept the various measures in the external economic policy by which they purposely influence at the external economic relations. It goes about various methods and tools by that is possible to support involvement of country in the international distribution of labor. Also Slovak Republic with a highly opened economy must react to these changes. For this purpose, it was accepted strategy of the external economic relations of the Slovak Republic for period 2019 – 2020 years, which is focusing above all on pro-export policy, which is based on the active implementation of the various strategy objectives. This strategy includes the goals and measures related to support of the foreign direct investment, innovative cooperation with foreign countries and single presentation of the Slovak Republic in abroad.

Klasifikácia JEL: F5, 01, F00

Kľúčové slová: vonkajšie ekonomické vzťahy, stratégia, proexportná politika, konkurencieschopnosť

1. Úvod

Vo svetovom hospodárstve majú vonkajšie ekonomické vzťahy krajín nezastupiteľnú úlohu. Krajiny sa zapájajú do medzinárodnej del'by práce, snažia sa získať z nej výhody. V súčasnom období to však nie je jednoduché, nakoľko parametre vonkajšieho ekonomického prostredia sa rýchle menia, konkurencia sa zintenzívňuje, a tak obstať na medzinárodných trhoch sa stáva čím ďalej tým zložitejšie. Tak sa stáva konkurencieschopnosť dôležitým fenoménom. Jej získanie a udržanie si vyžaduje zo strany štátov prijímať za týmto účelom rôzne opatrenia. V súčasnom období sa sústreďujú najmä na podporu exportu; ide o podporu národných systémov exportu. Týka sa to v plnom rozsahu aj SR, ktorá má vypracovanú stratégiu vonkajších ekonomických vzťahov do roku 2020. Je zameraná predovšetkým na proexportnú politiku, dotýka sa cieľov a opatrení v oblastiach podpory prílevu priamych zahraničných investícií, inovačnej spolupráce so zahraničím a jednotnej prezentácie SR v zahraničí.

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/001/16 „Súčasnosť a perspektívy zmien zamestnanosti a súvisiacich procesov v kontexte naplňania cieľov Európskej stratégie zamestnanosti“ a projektu VEGA č. 1/0277/14 „Inovácie a konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky“.

Cieľom príspevku je poukázať na význam vonkajších ekonomických vzťahov všeobecne, na ich úlohu, ciele a uplatňovanie v podmienkach SR a zdôrazniť ich hlavné úlohy, ktoré sa implementujú predovšetkým s úlohou zefektívniť národný systém podporou exportu.

2. Význam vonkajších ekonomických vzťahov pre Slovenskú republiku

Z najširšieho hľadiska možno vonkajšie ekonomické vzťahy národnej ekonomiky chápať ako jej vzťahy s inými subjektmi svetového hospodárstva. Hlavnými prvkami svetového hospodárstva pritom sú jednotlivé krajiny, ekonomicko-politické zoskupenia niekoľkých krajín, ekonomicko-politické zoskupenia niekoľkých desiatok krajín, transnacionálne korporácie, ktoré disponujú rozsiahlou ekonomickou a aj politickou mocou; často pôsobia nezávisle od svojich materských ekonomík a silu materských ekonomík aj často prevyšujú, ďalej malé a stredné podniky (ďalej MSP) a medzinárodné organizácie. Vo vzťahoch s týmito subjektmi či prvkami svetového hospodárstva dochádza k prechodu tovarov, služieb, kapitálu a osôb cez hranice štátu. Pochopiteľne, ide o činnosti, ktoré ovplyvňuje vonkajšia hospodárska politika štátu prostredníctvom zámerného pôsobenia štátu na vonkajšie ekonomické vzťahy, a to vytváraním a uplatňovaním cieľov a zásad správania sa národnej ekonomiky vo svetovom hospodárstve.

Súčasnú dobu je obdobím zintenzívňovania a zrýchľovania sa globalizačných trendov a prináša zmeny vo vývoji všetkých ekonomík sveta. Svetová ekonomika bola v predchádzajúcich rokoch do veľkej miery zasiahnutá aj svetovou hospodárskou krízou, ktorá poukázala na mnohé problémy a na negatívne skutočnosti fungovania svetového hospodárstva. Ukázalo sa, že jednou z možností ako týmto problémom čeliť, je hlbšie zapojenie sa jednotlivých krajín do medzinárodného obchodu, zvýšenie otvorenosti ekonomík a vytvorenie možností pre liberalizovanejší prístup na nové trhy (Drieniková, 2013).

Jedným z hlavných cieľov zahraničných politik krajín sa tak stáva zvýšenie ich ekonomickej výkonnosti a konkurencieschopnosti. V týchto procesoch má kľúčovú úlohu zahraničný obchod a podpora exportu. Väčšina štátov vytvorila osobitný systém práve podpory exportu, a to za účelom odstránenia, resp. minimalizácie rizík, ktorým sú vývozcovia vystavení na zahraničných trhoch. Ide o aktivity, ktoré sa nazývajú aj štátnou, či vládnu podporou exportu; v dôsledku cieľavedome uplatňovanej proexportnej politiky sa stali významnou súčasťou procesu tvorby konkurencieschopnosti ekonomiky, ktorá je základom úspechu na zahraničných trhoch. Tieto aktivity realizujú špecializované inštitúcie a v každom štáte predstavujú národný systém podpory exportu. Celkovo národný systém podpory exportu tvoria okrem inštitúcií ďalej prostriedky a opatrenia a ich úlohou je účinné a pozitívne ovplyvňovanie rastu vývozu.

Aktivity štátu v tejto oblasti vonkajších ekonomických vzťahov sa nazývajú proexportnou politikou. Uvedené skutočnosti sa týkajú aj ekonomiky SR. SR je malá, vysoko otvorená a proexportne orientovaná vnútrozemská krajina. Nemá dostatočnú surovinovú základňu a je prakticky predurčená k hlbšiemu rozvíjaniu vonkajších ekonomických vzťahov, vrátane zahraničného obchodu. Kvôli nedostatku vlastných produkčných zdrojov sa ekonomický rast SR opiera najmä o tradičnú priemyselnú základňu, o rozvinutý energetický sektor, ďalej o strategickú polohu, o prílev priamych zahraničných investícií (ďalej PZI), ako aj o relatívny dostatok kvalifikovanej pracovnej sily. Dôležitým faktorom jej rastu je zahraničný obchod.

Ak sa chce malá ekonomika, akou je ekonomika SR presadiť na medzinárodných trhoch, musí vychádzať z realizácie dlhodobých strategických programov, z efektívneho využívania všetkých svojich vnútorných predpokladov a z racionálnej podpory svojich ekonomických

záujmov na týchto trhoch. Zapojenie sa do medzinárodnej deľby práce a do medzinárodného obchodu pomáha ekonomike SR preklenúť jej nedostatky. S uvedeným súvisia aj otázky konkurencieschopnosti ekonomiky SR, ktorá je enormne závislá od jej vonkajších väzieb. Dôvodom je extrémna otvorenosť. V jej dôsledku existuje permanentné riziko negatívnych, ale aj pozitívnych vonkajších vplyvov na úroveň jej ekonomického rastu. Ekonomický rast má priamy vplyv na jednotlivé segmenty vonkajšej hospodárskej politiky SR. Hnacím motorom tohto rastu je pritom zahraničný obchod (Bujňáková, 2007).

Vo vonkajších ekonomických vzťahoch má zahraničný obchod SR dominantné postavenie, je vysoko od nich závislý; potvrdzuje to najmä jeho významný podiel na HDP, ako aj podiel exportu na HDP.

V súvislosti s úlohou zahraničného obchodu v ekonomike SR, je potrebné poukázať na jej silné a slabé stránky, ktoré vplyvajú na jej konkurencieschopnosť.

K silným stránkam ekonomiky SR patria:

- vysoká otvorenosť ekonomiky
- významný podiel čistého exportu na HDP
- vysoký prílev PZI
- disponibilný potenciál vo sfére výskumu a vývoja
- disponibilná priemyselná infraštruktúra
- kvalifikovaná pracovná sila
- rastúca adaptabilita MSP
- strategická poloha krajiny.

Slabé stránky zahŕňajú:

- nízku komoditnú a teritoriálnu koncentráciu exportu SR
- nízky podiel vysoko technologických výrobkov
- malý podiel služieb na exporte
- slabú exportnú výkonnosť MSP
- vysokú závislosť vývozcu od nadnárodných spoločností
- administratívne bariéry brzdiace rozvoj (Košťálová, 2013).

Doterajší vývoj v ekonomike SR potvrdil, že vonkajším ekonomickým vzťahom, zahraničnému obchodu, konkurencieschopnosti a podpore exportu je potrebné venovať veľkú pozornosť. Najvýznamnejším dokumentom, prostredníctvom ktorého sa SR snaží dosiahnuť potrebné ciele, je Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov SR na obdobie 2014 – 2020.

3. Východiská, princípy a zameranie Stratégie vonkajších ekonomických vzťahov SR na obdobie 2014 – 2020

Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov SR je zameraná na systém vonkajších ekonomických vzťahov SR, prostredníctvom ktorého sa krajina zapája do medzinárodnej deľby práce (MH SR, 2013). Sústreďuje sa predovšetkým na zefektívnenie národného systému podpory exportu a na jeho zosúladenie so strednodobými trendmi vo vonkajšom ekonomickom prostredí do roku 2020 a so záujmami podnikateľskej sféry. Jej prioritou –

z krátkodobého hľadiska, je dynamizácia fungovania podporného systému pre vonkajšie ekonomické vzťahy. Prepája okruh podpory prílevu investícií podpory spolupráce so zahraničím v oblasti inovácií a jednotnej prezentácie SR v zahraničí. Sleduje tým základný cieľ, ktorým je zvyšovanie konkurencieschopnosti a exportnej výkonnosti ekonomiky SR.

Vychádza z princípov, ktorými sú dodržiavanie medzinárodných záväzkov vyplývajúcich z členstva SR v EÚ a v medzinárodných organizáciách, podpora liberalizačných procesov v medzinárodnom podnikaní, rešpektovanie princípov hospodárskej súťaže, rozvoj podporných mechanizmov v rámci budovania transparentného podnikateľského prostredia, zohľadnenie potreby efektívneho využívania obmedzených rozpočtových a personálnych zdrojov, prevencia duplicitného definovania cieľov, postupov a nástrojov, ktoré sú predmetom iných strategických dokumentov s obsahovým prienikom s touto stratégiou, koordinácia aktivít medzi príslušnými ministerstvami a ostatnými organizáciami, ktoré participujú na tvorbe a na implementácii vonkajších ekonomických vzťahov. Je to Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (ďalej MZVaEZ SR) a Ministerstvo hospodárstva SR (ďalej MH SR).

Základnú zložku stratégie predstavuje zahraničnoobchodná politika, a to ako politika, ktorá významne vplýva na postavenie SR vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Je súčasťou hospodárskej politiky štátu a prostredníctvom jej zásad a prostriedkov štát centrálne, priamo a vedome pôsobí na podporu alebo na zoslabovanie určitých vývojových tendencií zahraničného obchodu. Základným cieľom je dosahovanie aktívnej obchodnej bilancie, v súlade s ktorým použitie prostriedkov zahraničnoobchodnej politiky smeruje k regulácii dovozu alebo k zvýšeniu objemu vývoju. Tak základnou prioritou tejto politiky je proexportná orientácia hospodárskej politiky, ktorá má pozitívne vplyvať na konkurencieschopnosť podnikateľských subjektov na zahraničných trhoch. Proexportná politika má komplexný charakter a postupne nadobúda podobu relatívne samostatného komplexného systému. Kombinuje svoje nástroje s opatreniami štruktúrnej, priemyselnej a investičnej politiky. Vychádza z vývoja sprevádzaného zostrojúcim sa konkurenčným bojom na medzinárodných trhoch a štruktúrnou adaptáciou ekonomiky SR v predchádzajúcom období.

3.1 Ciele vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky

Ciele vonkajších ekonomických vzťahov vychádzajú z novej kvality postavenia SR v týchto vzťahoch. Realizujú sa v strategickej, v bezpečnostnej, v hospodárskej a v politickej rovine. Strategická rovina vymedzuje postavenie SR ako viditeľného a rešpektovaného partnera pre hospodársku spoluprácu, bezpečnostná znamená smerovanie k zabezpečeniu ekonomickej bezpečnosti SR (najmä cez stabilné dodávky strategických tovarov, ktoré sú nevyhnutné pre chod hospodárstva) a vychádza z vybudovania takého charakteru vonkajších ekonomických vzťahov, ktorý prispeje k zvýšeniu stupňa hospodárskeho rozvoja, stability hospodárskeho vývoja a životnej úrovne obyvateľstva. Politická rovina smeruje k zaradeniu SR ako dynamického subjektu svetového hospodárstva, aktívneho člena EÚ a medzinárodných organizácií (MH SR, 2013).

Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov vymedzuje ciele v štyroch oblastiach. Sú nimi obchodno-politické ciele, proinvestičné ciele, ciele v oblasti inovačnej spolupráce so zahraničím a ciele v oblasti jednotnej prezentácie SR.

Obchodno-politické ciele zo všeobecného hľadiska sa zameriavajú na nárast exportu, na nárast počtu exportérov a na zabezpečenie stabilných dodávok strategických tovarov. Zo špecifického hľadiska ich úlohou je diverzifikácia teritoriálnej štruktúry vývozu, t. j. zvýšiť podiel vývozu na mimoeurópske trhy, diverzifikácia komoditnej štruktúry vývozu, t. j. zvýšiť

podiel vývozu v komoditných skupinách okrem HS85 a HS87 (HS85 – Elektrické stroje, prístroje a zariadenia a ich časti a súčasti HS87 – Vozidlá iné ako koľajové, ich časti a príslušenstvo), zvýšenie podielu vývozu MSP a zvýšenie podielu vývozu služieb, vrátane cestovného ruchu.

Úlohou proinvestičných cieľov je zvyšovanie prílevu investícií najmä do oblasti s vyššou pridanou hodnotou a v menej rozvinutých regiónoch, zvyšovanie exportnej výkonnosti prostredníctvom investícií, zvyšovanie investícií do priemyselného výskumu a vývoja a podpora etablovaných investorov pri expandovaní ich aktivít v SR.

Dôležitá je oblasť inovačnej spolupráce so zahraničím. Vyžaduje si zvýšiť mieru zapojenia slovenských podnikateľských a výskumných subjektov do projektov medzinárodnej výskumnej spolupráce, zvýšiť mieru internacionalizácie výsledkov domáceho výskumu a vývoja, zvýšiť záujem zahraničných venture-kapitálových zdrojov o projekty slovenských subjektov a zvýšiť záujem o zakladanie výskumných centier zahraničných spoločností v SR.

Jednotná prezentácia SR ako súčasť stratégie vychádza z dvoch komplementárnych cieľov, ktorými sú vytvorenie funkčného modelu koordinácie aktérov zainteresovaných na prezentácii SR v zahraničí a vytvorenie dôveryhodnej, špecifickej a atraktívnej prezentačnej identity SR.

Ciele vonkajších ekonomických vzťahov sa majú naplňať prostredníctvom nástrojov, ktorých členenie je totožné s cieľmi. Najvýznamnejšou zložkou sú obchodno-politické nástroje, ktoré zahŕňajú nástroje podpory vývozu tovarov a nástroje podpory vývozu služieb. Nástroje zahŕňajú širokú škálu, majú plniť ciele stratégie a prispieť k posilneniu postavenia SR ako silného a rešpektovaného partnera v medzinárodnej spolupráci. Ústrednú úlohu pri implementácii stratégie má MH SR, MZVaEZ SR a ďalšie subjekty ako sú Ministerstvo financií SR (ďalej MF SR), a to najmä prostredníctvom Eximbanky SR, Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (ďalej MDVaRR SR), najmä cez Slovenskú agentúru pre cestovný ruch (ďalej SACR), Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (ďalej MPaRV SR), Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (ďalej NARMSP), Slovenská agentúra pre rozvoja a investícií a obchodu (ďalej SARIO) a ďalšie.

4. Závery

Súčasnú turbulentné obdobie ekonomického vývoja vo svete je charakterizované mnohými zmenami. Jednotlivé krajiny na ne musia reagovať, ak chcú uspieť v silnejúcej konkurencii, ak chcú byť konkurencieschopné a ekonomicky úspešné. Za tým účelom majú vypracované stratégie vonkajších ekonomických vzťahov, v rámci ktorej cieľmi a nástrojmi reagujú na meniace sa parametre vonkajšieho prostredia. Týka sa to aj SR, ktorá sa v rámci stratégie vonkajších ekonomických vzťahov usiluje o zabezpečenie stabilného postavenia SR v medzinárodnom meradle, a to tak aby sa podporoval hospodársky a sociálny rozvoj krajiny, rast životnej úrovne obyvateľstva a aby sa presadzovali jej ekonomické záujmy v zahraničí. Za tým účelom stratégia vymedzuje hlavné ciele, priority, nástroje a zdôrazňuje najmä postavenie proexportnej politiky ako nástroja na presadenie konkurencieschopnosti ekonomiky SR.

Použitá literatúra

Baláž, P. a kol. (2010) *Medzinárodné podnikanie. Na vlne globalizujúcej sa svetovej ekonomiky*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-18-3

Bujňáková, M. (2007). *Otvorenosť ekonomiky SR a krajín eurozóny*.
[http://www.pulib.sk/elpub2/
FM/Kotulic 10/pdf_doc/4.pdf](http://www.pulib.sk/elpub2/FM/Kotulic%2010/pdf_doc/4.pdf)>. [cit. 7.5.2016]

Cihelková, E. (2003) *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C. H. Beck. ISBN 8071798045

Drieniková, K. – Zubaľová, L. (2013) *Zahraničnoobchodná politika EÚ v meniacich sa podmienkach globálneho ekonomického prostredia*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. ISBN 978-80-225-3622-6

Grančay, M. a kol. (2014). *Teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov*. Vybrané ... Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

Košťálová, E. – Ružeková, V. (2014). *Operácie v zahraničnom obchode. Teória a prax*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

Lipková, L. a kol. (2011). *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva.

Lukáčik, J. a kol. (2013). *Hospodárska politika. Teória a prax*. Bratislava: Sprint 2, s.r.o.

MH SR (2013). *Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky na obdobie 2014 – 2020*. <http://www.economy.gov.sk/11154-menu/14434s>) [cit. 13.5.2016]

Švédský model státu blahobytu – vývoj a současný stav¹

Swedish welfare state model – development and current state

Petr Zadražil

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: petr.zadrazil@euba.sk

Abstract

This paper summarizes development of the Swedish welfare state model from its beginnings to current state. From one of the poorest European countries in the 19th century, Sweden became one of the world's most developed countries during the 20th century, applying a specific model of welfare state based on strong redistribution. After being world's leading example in the 1950's and 1960's, Swedish economy started to slow down which led to crisis in the beginning of 1990's. Yet, the model was not rejected in result, just remodelled to face new conditions. Generally, the long history of the model is considered a success, yet the extensive Swedish social policy has also certain social impacts, such as demotivation.

Klasifikace JEL: H53, I38, N34

Klíčová slova: stát blahobytu, švédský model, welfare state.

1. Úvod

Z jedné z nejhudších evropských zemí v 19. století se ve 20. století ze Švédska stal stát s vysokou kvalitou života, patřící mezi nejbohatší na světě. Díky nebo navzdory silnému sociálnímu státu? Zatímco liberální ekonomové švédský model zatracují jako slepou cestu, levicovní ekonomové ho prezentují jako vzorový příklad smíšené ekonomiky spravedlivě přerozdělující vytvořené bohatství. Tento příspěvek se věnuje švédskému modelu welfare state, jeho vývoji, současnému stavu, přínosům a problémům a dopadům této koncepce na společnost. První část se zabývá problémem nejasné definice pojmu welfare state a vývojem konceptu v Evropě. Druhá část popisuje vývoj švédského modelu v průběhu 20. století, z východiskové situace chudého agrárního státu v druhé polovině 19. století přes počátky modelu ve 30. letech k vrcholu v 50. a 60 letech, problémům v 70. a 80 letech a krizi v 90. letech, kterou se podařilo překonat díky reformám, které výrazně zlepšily fungování modelu bez opuštění jeho základních principů. Třetí část se věnuje současné podobě welfare state ve Švédsku a shrnuje hlavní znaky systému. Poslední čtvrtá část potom charakterizuje hlavní dopady modelu široké sociální politiky na společnost.

1. Fenomén welfare state a jeho základní modely

Welfare state neboli sociální stát či stát blahobytu realizuje potřebu odstraňovat nedokonalosti tržního mechanismu tam, kde trh selhává, anebo funguje, ale naráží na konflikt

¹ Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu VEGA č. 1/0001/16 „Súčasnosť a perspektívy zmien zamestnanosti a súvisiacich procesov v kontexte naplňovania cieľov Európskej stratégie zamestnanosti“.

s principy solidarity a sociální spravedlnosti. Neexistuje jednotná definice, tento fenomén popisuje situaci, kdy se postupným vývojem stává dominující aktivitou státu snaha o rozvoj sociální oblasti, vyjádřená rozpočtovými výdaji nebo jinými indikátory. Welfare state je do určité míry realitou ve všech rozvíjejících se a rozvinutých státech ve vazbě na industrializaci. Jeho projevy jsou patrné všude tam, kde stát překračuje úlohy, které mu vytyčil Adam Smith, směrem ke zvýšení blahobytu společnosti, tedy zejména v oblastech ochrany minimálního životního standardu, bydlení, zdraví, vzdělání a podpory rodin s dětmi.

Určité prvky solidarity a vzájemné podpory, na kterých je sociální stát založený, se spojují s lidskou společností od jejích počátků. První skutečný rozvoj institucionalizovaného welfare state však vzniká s reformami Otto von Bismarcka v císařském Německu a jeho koncepcí sociálního pojištění, díky kterému stát přebírá zodpovědnost za pracující v nepříznivých životních situacích, podle principu zásluhovosti. Šlo o ve své době revoluční přístup k názoru na úlohu státu v sociální oblasti, jakkoli byla původním účelem snaha utlumit politickou aktivitu rodící se sociální demokracie vycházející z rostoucí síly silnější sociální vrstvy dělníků a zaměstnanců. Systém sociálního pojištění se poměrně rychle šířil evropskými státy, z čeho lze usuzovat, že byl odpovědí na společenskou realitu většiny tehdejších ekonomik. Bismarck tak položil základy korporativistického modelu sociálního státu.

Specifický přístup k úloze státu při zabezpečení blahobytu zvolila Velká Británie v osobnosti Williama Henryho Beveridge, který jednak reagoval na nevýhody sociálního pojištění, které se projevily zejména v souvislosti s velkou hospodářskou krizí 30. let a jednak vycházel ze specifík britské společnosti v jejím liberalismu. Výsledkem je, vedle specifické koncepce zdravotního systému, Beveridgeovské národní pojištění, financované vedle příspěvků zaměstnanců a zaměstnavatelů i z daní, které zajišťuje minimální krytí před největším rizikem chudoby a jeho dávky tak zabezpečují jen základní životní potřeby a garantují ochranu před existenciálním ohrožením.

Dalším velkým přínosem koncepci welfare state je práce Gunnara a Almy Myrdalových, kteří položili základy právě švédské podoby welfare state a doplnili tak typologii vedle bismarckovského a Beveridgeovského o třetí model nejkomplexnějšího přístupu státu k modelování a podpoře nejširších oblastí sociální politiky ve směru k obyvatelstvu, na bázi vysokého standardu pro všechny. Současná podoba welfare state je výsledkem tohoto historického vývoje, který však v různých zemích probíhal diferencovaně podle lokálních podmínek a potřeb, a proto se i konkrétní podoba welfare state odlišuje. Každý krok ve vývoji byl reakcí na konkrétní společenské změny a požadavky, ať už šlo o chudobu dělníků v druhé polovině 19. století, hospodářskou krizi 30. let 20. století, poválečnou obnovu ve 40. a 50. letech nebo recese v 70. letech. Vývoj welfare state probíhá kontinuálně a dynamicky až do současnosti, ať už v souvislosti s řešením nových aktuálních otázek, nebo se změnami dominujících politických sil a realizací jejich pohledu na směřování sociální politiky.

Základní teoretické modely sociálního systému jsou ideální podobou, která se v praxi nevyskytuje, reálně jsou sociální modely států do určité míry kombinací prvků modelů i prvků mimo tyto modely. Švédský a potažmo skandinávský model welfare state se v teoretických koncepcích řadí mezi základní typy sociálního státu, s různým pojmenováním. Jako sociálně-demokratický model ho uvádí Esping-Anderson (1990), jako institucionálně-redistributivní nebo univerzalistický Stanek (2011), případně bývá jednoduše označován podle geografického původu jako model severský nebo skandinávský.

Dudová (2011) charakterizuje tento model tak, že jeho cílem je záruka příjmu pro každého, jehož zdrojem je redistribuce daňových výnosů, které tedy musí být v odpovídající míře vysoké. Dávka je poskytována formou peněžního příjmu nebo služby, s nárokem na bázi občanství, respektive pobytu. Sociální ochrana obsahuje množství netržních prvků, je

vystavěná na principech rovnosti, homogennosti, univerzálnosti a koheze. V oblasti rodinné politiky dává model důraz na univerzálnost dávek, poskytuje vysokou podporu zaměstnaným rodičům s ohledem na princip rovnosti pohlaví. V bytové politice klade důraz na rovný přístup k bydlení, akcentuje solidaritu.

2. Vývoj švédského modelu státu blahobytu

Specifický vývoj sociálního státu ve Švédsku má původ v odlišných podmínkách oproti kontinentální Evropě. Bismarckovský sociální stát narážel v podmínkách Švédska konce 19. století na nižší míru industrializace, a tedy menší podíl továrních zaměstnanců v populaci, a naopak vyšší zastoupení pracovníků v zemědělství, ke kterému se vázala i menší míra urbanizace spojená s rozdrobeným osídlením., přesto Švédsko zavedlo vybrané prvky sociálního pojištění, například zdravotní pojištění v roce 1891, starobní důchodové v roce 1913. Méně příznivé geografické podmínky formovaly silné komunitní cítění, každý jedinec byl součástí územní komunity, se kterou ho pojily vazby, často na komunitě záviselo existenční přežití. Rovnorodost a spolupráci podporovalo i homogenní složení švédské společnosti, ve které neexistovaly etnické ani náboženské minority. Industrializace ve Švédsku probíhala oproti jiným evropským státům se zpožděním, až od 90. let 19. století.

Blaha (2008) konstatuje, že vývoj welfare state ve Švédsku neprobíhal formou zlomových opatření, naopak šlo o postupný proces vyplývající z tradice kompromisu. Svoje počátky měl ve 30. letech 20. století, kdy se požadavky obyvatelstva realizovaly prostřednictvím vlády sociálních demokratů a jejich koncepce sociálního státu *folkhemmet* (švédsky dům lidu), která považovala stát za nástroj pro zajištění blahobytu celému obyvatelstvu. Ekonomicky se Švédsko orientovalo na keynesiánský přístup k hospodářské politice. Snaha o plnou zaměstnanost ve spojení s nízkými příjmovými nerovnostmi, vysokým zdaněním a širokými sociálními dávkami kreovala základní podobu welfare state. Rozvoj formovalo právě dlouhé období vlády sociální demokracie (bez přestávky 1932-1976). Vedle proticyklické politiky byla důležitá síla odborů, které z velké míry začaly formovat mzdy a stát posiloval jejich pozici tak, aby se mzdy určovaly centralisticky, čím tlačil na větší rovnoměrnost. V mzdové politice začal být aplikován princip stejná mzda za stejnou práci, který nezohledňuje reálnou přidanou hodnotu v konkrétním podniku. Mzdová nivelizace byla realizována s pomocí mzdových fondů, přes které ekonomicky úspěšnější podniky dorovnávaly mzdové prostředky pro ty slabší. Stát měl monopolní postavení při rozhodování o poskytování a financování všech peněžních i věcných dávek a zároveň v souladu s keynesovským přístupem silně intervenoval v ekonomice.

Rozvoj klasického welfare state začal ve Švédsku po druhé světové válce, kdy byly tehdejší sociální dávky na bázi testování příjmů nahrazeny univerzalistickým přístupem. Rozsáhlý systém sociálních dávek se spojuje s Gunnarem a Almu Myrdalovými, koncepce reagovala na nepříznivý demografický vývoj a pokles porodnosti, který vnímali jako důsledek nepříznivé ekonomické situace. Sociální podporu tedy vnímali jako formu prorodinné politiky. Prvními kroky bylo stravování dětí ve školách hrazené státem nebo univerzální přídavky na děti, oboje prosazené ve 40. letech. Ve stejném období byly zavedeny nemocenské dávky a v oblasti důchodového zabezpečení základní rovná důchodová dávka, později doplněná o zásluhovou rozlišovací dávku v závislosti na předchozím příjmu. Největší rozvoj zaznamenaly sociální dávky s přijetím zákona o sociálním zabezpečení v roce 1954.

Zlatým věkem švédského welfare state byla 50. a 60. léta. Vysoká ekonomická výkonnost distribuovaná nejširším vrstvám společnosti vyvolávala obdiv jako třetí cesta mezi kapitalismem a socialismem, mezi liberální tržní ekonomikou a centrálním plánováním. Chudoba téměř neexistovala, sociální rozdíly byly výrazně komprimované, co vedlo ke zformování silné střední vrstvy. Sociální systém zahrnoval nejširší škálu služeb, bezplatné

vzdělávání, rozvinutou bytovou politiku, dostupné zdravotnictví, rodinné dávky a služby, péči o seniory a další. Mezi nová opatření sociální politiky patřila mateřská dávka poskytovaná 6 měsíců nebo zvýšení dávky v nezaměstnanosti na 80 % předchozího příjmu. V tomto období ale vedle růstu sociálního státu narůstaly i s ním spojené veřejné výdaje. Přes silný veřejný sektor byla ekonomika na světově špičkové úrovni a silně proexportně orientovaná. Vysoký výkon hospodářství se projevoval rychlým růstem produktivity práce, avšak jednotkové náklady práce rostly přičiněním odborů pomaleji (Mares, 2006). Na trhu práce byla realizovaná silná centralizace kolektivního vyjednávání s vysokým pokrytím velké většiny zaměstnanců. Stát usiloval o politiku plné zaměstnanosti, čemu odpovídaly vysoké výdaje na aktivní politiku trhu práce.

Na limity švédský model poprvé narazil v souvislosti s krizí v 70. letech. V reakci na ekonomické zpomalení a viditelné problémy po dlouhých letech sociální demokracie prohrála volby a byla v letech 1976-1982 vystřídána konzervativní vládou. Ta však nedokázala na situaci reagovat odpovídajícím způsobem a došlo ke snížení daní bez odpovídající redukce sociálních výdajů. Začaly se objevovat kontraproduktivní projevy systému, které se dále kumulovaly. Růst HDP výrazně zpomalil, v roce 1982 při opětovném převzetí vlády sociálními demokraty bylo nutné devalvovat měnu kvůli nestabilitě platební bilance zapříčiněné problémy v zahraničním obchodě. Vysoké sociální dávky a rovnostářské mzdy demotivovaly zaměstnance, odvětvově nivelizované mzdy omezovaly investiční aktivitu v méně konkurenceschopných podnicích, široký veřejný sektor zmenšoval podíl soukromého sektoru, který tak ztrácel dynamiku a konkurenceschopnost a docházelo k vytěsňování inovační činnosti státními dotacemi méně efektivním podnikům, vysoké zdanění vedlo k nízké míře úspor. Na trhu práce byly zavedeny prvky významně snižující flexibilitu, konkrétně prodloužení výpovědní doby, povinnost zaměstnavatelů hradit zaměstnaným imigrantům mzdu během jazykových kurzů, ochrana těhotných žen před propuštěním, omezení dočasného zaměstnávání, placené volno zaměstnancům na odborové aktivity, školení a kurzy nebo omezení práce přesčas. K tomu se připojil růst mezd převyšující růst produktivity, jehož příčinou byl zejména růst daní z příjmu. Mezní zdanění příjmů v 80. letech dosahovalo více než 80 %. Narůstající veřejný sektor pohlcoval stále větší část ekonomiky, v 60. letech tvořily veřejné výdaje přibližně 31 % HDP, v 80. letech už 62 % (Damašková, 2015). Ekonomické faktory se navíc kombinovaly s nepříznivým demografickým vývojem – klesající porodností a stárnutím obyvatelstva. Kombinace těchto faktorů se projevila naplno v první polovině 90. let, kdy Švédsko prošlo hlubokou recesí, k vysoké inflaci jako důsledku mzdových tlaků se připojila i ve Švédsku dlouho neznámá relativně vysoká nezaměstnanost. Tu si Švédsko díky propojenému konceptu hospodářské a sociální politiky předtím dlouhodobě udržovalo extrémně nízkou, její nárůst tak indikoval vážné problémy ekonomiky a potřebu reforem.

Blašková (2012) rozlišuje mezi tradičním welfare state existujícím od jeho vzniku ve 30. letech 20. století a novým modelem, který vzniká v reakci na krizi švédského welfare state v 90. letech 20. století a který redefinuje některé pilíře tradičního modelu. V reakci na vysoký růst výdajů v sociální oblasti Švédsko realizovalo řadu opatření na zefektivnění modelu bez toho, aby opustilo jeho hlavní myšlenku rovnosti a široké podpory. Došlo k liberalizaci poskytování sociálních služeb tak, aby občan měl možnost volby poskytovatele, a k decentralizaci rozhodování. Zároveň se stát snažil o zvýšení konkurenceschopnosti podporou inovací a znalostní ekonomiky. Ekonomická krize první poloviny 90. let si tedy vyžádala provedení nutných reforem. K nim je důležité poznamenat, že nebyly jen důsledkem krize, ale byly vyžadovány i snahou o členství v Evropské unii, do které Švédsko vstoupilo v roce 1995.

V oblasti školství, které je jedním z nástrojů podpory rovnosti a stejného přístupu ke všem studentům, fungovaly před reformou výhradně veřejné školy, kde studium probíhalo bez úhrady. Liberalizace přinesla nový prvek, možnost zvolit si školu podle vlastního uvážení, tedy veřejnou nebo soukromou, s rovnou úhradou státu za studenta formou. Přes možnost studovat na soukromých školách však výrazná většina studentů navštěvuje veřejné školy.

Zdravotní péče byla od počátku v kompetenci regionů, národní vláda jen upravovala rámec jejich fungování. Reformy přinesly oddělení poskytovatelů od zřizovatelů, profesionální management a vyšší efektivitu. Péče o seniory, původně převážně institucionalizovaná komunální péče, byla nově koncipovaná s preferencí individuálního přístupu a možností volby poskytovatele, co vedlo k nárůstu soukromých poskytovatelů.

Výška sociálních dávek byla mezi roky 1990 a 1997 zredukovaná, například z původních 100 % u nemocenského a úrazového pojištění na 75 % a z 90 % u rodičovského a dávky v nezaměstnanosti na 80 %, respektive 75 % z příjmu (Mares, 2006). Důchody byly od 50. let vypláceny systémem rovné dávky na úrovni přibližně 20 % průměrné mzdy, doplněné o tzv. ATP, dávku záviselící na předchozím příjmu. Důchodový věk byl jednotně určený na 65 let. Po reformě v roce 1999 přechází systém na tři pilíře, garantovaný důchod pro zajištění minimálního standardu, průběžně financovaný pilíř na bázi pay-as-you-go a fondový pilíř dovolující diverzifikaci a individuální přístup. Důchodový věk se změnil na flexibilní, od 61 let do 67 let, je upravený v kolektivních smlouvách na konkrétní hodnotu, nejčastěji na 65 let.

Změny proběhly i u zdanění pracovních příjmů, které si sice uchovalo progresivitu, ale z maxima v 80. letech nad 80 % došlo v roce 1990 k daňové reformě výrazně snižující mezní zdanění pracovních příjmů na hodnoty okolo 50 %.

3. Současný stav švédského modelu

Jak naznačila předchozí část příspěvku, reformy reagující na krizi na začátku 90. let přinesly do švédského modelu welfare state prvky liberalizace, ale nezměnily orientaci modelu jako takového. Švédsko dnes bezpochyby patří se svým modelem sociálního státu mezi nejrozvinutější státy světa, navíc dosahuje jednu z nejvyšších měr kvality života podle nejrůznějších kritérií. Blašková (2012) konstatuje, že švédský model jako jediný vykazuje udržitelnost, i se silným welfare state je možné udržet nízkou míru zadlužení, je ale nutné investovat do lidského kapitálu na zabezpečení konkurenceschopnosti ekonomiky, jejíž výkon je potom možné přerozdělit podle principu rovnosti. Sociální rozměr státní politiky je tak v úzké vazbě na hospodářskou politiku, která je ve velké míře podřízená dosahování sociálních cílů. Cílem vlády je distribuovat pozitiva z ekonomického výkonu a bohatství státu všem obyvatelům. Vláda toho dosahuje zejména širokým přerozdělením přes veřejné rozpočty, ale i tvorbou podmínek pro širokou zaměstnanost a rovnoměrné příjmy. Tabulka 1 ukazuje vývoj sociálních výdajů jako podíl na HDP. Na začátku 90. let byl tento podíl poměrně vysoký v souvislosti s krizí a tlaky, které vyvolala na sociální systém, ale od druhé poloviny 90. let se výdaje podařilo stabilizovat na úrovni okolo 30 %.

Tabulka 1

Podíl sociálních výdajů na HDP v letech 1993-2013

v %	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013
Švédsko	36.1	32.4	30.7	29.2	28.7	30.4	29.5	27.4	30.1	28.2	30.0

Zdroj: Eurostat.

Současný rozsah welfare state a jeho dlouhodobé fungování vytvořily situaci, kdy právo na sociální služby patří mezi občanská práva. Hlavními pilíři sociálního státu zůstávají rozsáhlé sociální zabezpečení, široce dostupný zdravotní systém a bezplatné školství.

Charakteristické jsou vedle peněžních dávek i rozsáhlé služby, zejména pro rodiny. Velká část kompetencí v oblasti sociální politiky je decentralizovaná na obce.

Sociální zabezpečení je vázané na výšku příjmu jak při kalkulaci odvodů, tak při výpočtu dávek. Příjem pracujících je však silně nivelizovaný, jednak mzdami určenými kolektivním vyjednáváním na centrální, respektive sektorové úrovni, a jednak v čistém vyjádření progresivním zdaněním. Pod sociální pojištění patří nemocenské (včetně pojištění dlouhodobé pracovní neschopnosti), rodičovské pojištění, starobní důchodové pojištění, pozůstalostní pojištění a úrazové pojištění. Odvody ze mzdy zaměstnanců nejsou pojistným v pravém smyslu, prostředky jsou vázány v účelových fondech ve státním rozpočtu, v případě potřeby, která je prakticky běžnou realitou, jsou dorovnávány z jiných rozpočtových kapitol, a tedy dofinancovány z daňových příjmů. Pojištění pokrývá všechny pracující i osoby s pobytem delším než jeden rok. Dávky z pojištění jsou považované za příjmy a jako takové jsou předmětem zdanění.

Nemocenské pojištění povinně pokrývá zaměstnance, podnikatele i nezaměstnané. Dávka je ve výši 80 % příjmu až po dobu jednoho roku. Nezaměstnaným je vyplácena dávka podle příjmu před ztrátou zaměstnání. Rodičovské pojištění je povinné, vyplácí se z něj dávka ve výši 80 % příjmu, v těhotenství 60 dní před porodem a rodičovská dávka do 18 měsíců věku dítěte, u které se nerozlišuje mezi matkou a otcem, dokonce ji mohou pobírat po 30 dní oba rodiče souběžně. Starobní důchody jsou realizované formou už zmiňovaných tří pilířů, garantované rovné dávky financované z daní, pay-as-you-go pilíře zohledňujícího výšku příjmu a fondového systému individuálního spoření. Předčasný důchod není možný, ale v praxi mají nezaměstnaní před důchodovým věkem často možnost čerpat dávky z invalidního, případně nemocenského pojištění.

Jediným autentickým pojištěním je pojištění v nezaměstnanosti, které upravují zvláštní předpisy. Specifikem oproti například slovenskému systému je, že pojistné si platí zaměstnanci sami a dobrovolně, podle zákonem upravených podmínek. Zaměstnavatelé platí odvody za nepojištěné zaměstnance, kteří však v případě ztráty zaměstnání mají možnost čerpat jen plošnou dávku. Dávky pro samostatně pojištěné jsou ve výši 80 % příjmů po dobu 200 dní, poté klesají na 70 % po dobu dalších 100 dní, tedy maximálně 300 dní, 450 dní pro nezaměstnané s dětmi do 18 let.

Široká a univerzální je podpora rodin s dětmi. Přídavky na dítě jsou vyplácené bez ohledu na příjem rodiny, nejméně do 16 let věku, ale v případě dalšího studia až do jeho skončení. Výška se nemění s věkem dítěte, ale zvyšuje se s počtem dětí v rodině, za každé další dítě přispěvek roste. Na děti mezi jedním a třemi roky obce poskytují příspěvek na péči, jde o opatření umožňující návrat rodičů do zaměstnání, dávka je určena na jesle nebo další formu denní péče. Tyto dávky rodinné politiky se nedaní.

Zdravotní systém je financovaný z daní, s částečnými úhradami pacientem, s maximálním jednotlivým i ročním limitem spoluúčasti (119 € v roce 2015 podle MISSOC), platí svobodná volba poskytovatele, systém pokrývá celé obyvatelstvo. Poskytování zdravotní péče je decentralizované na obce a regiony, z jejichž zdrojů je i financované, rámec služeb ale zabezpečuje centrálně Ministerstvo zdravotnictví a sociálních věcí.

Aby bylo možné financovat rozsáhlý tento systém sociální podpory a služeb, je nutné zabezpečit efektivní a rozsáhlý výběr daní. Kvůli vyšší míře mobility kapitálu je zdrojem financování zdanění práce. To vyžaduje kvalitní trh práce a vysokou účast na něm. Švédský přístup vychází z myšlenky, že každý dospělý člověk, který pracovat může, by i pracovat měl. Rozvinutý švédský trh práce je charakteristický vedle podpory soukromého podnikání

zejména vysokou zaměstnaností ve veřejném sektoru, podporou práce na zkrácený úvazek a dalšími opatřeními zaměřenými na fungování pracovního trhu.

Stát široce podporuje rovnost pohlaví a harmonizaci rodinného a pracovního života. To se projevuje i ve vysoké míře zaměstnanosti žen, která se dlouhodobě prakticky vyrovnává zaměstnanosti mužů, jak ukazuje tabulka 2. Časový vývoj zároveň ukazuje dopady krize začátku 90. let v poklesu zaměstnanosti, která přes postupné zlepšování stále nedosáhla původních hodnot. Vysokou míru zaměstnanosti žen podporuje fungující systém práce na zkrácený úvazek, která napomáhá harmonizaci rodinného a pracovního života. V tabulce 3 je zobrazený podíl pracujících na částečný úvazek. Ten se zvýšil zejména v posledních letech, navíc jej kromě žen častěji využívají i muži.

Tabulka 2

Vývoj míry zaměstnanosti mužů a žen ve věku 15-64 let

v %	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Celkem	75.9	70.2	70.3	70.3	73.0	73.6	72.1	73.1	74.3	72.1	73.8	74.9
Muži	78.8	72.0	72.6	72.8	75.1	74.9	73.6	75.5	76.7	74.6	75.6	76.5
Ženy	73.1	68.5	68.1	67.9	70.9	72.2	70.5	70.7	71.8	69.7	71.8	73.1

Zdroj: Eurostat.

Tabulka 3

Vývoj podílu pracujících na částečný úvazek ze všech zaměstnaných

v %	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Celkem	20.8	20.2	19.8	19.5	21.5	23.6	25.1	26.6	27.0	26.5	26.2
Muži	7.3	7.4	7.4	8.2	11.1	12.0	11.8	13.3	14.5	14.6	15.1
Ženy	36.2	34.9	34.3	32.3	33.1	36.3	40.2	41.4	41.0	39.6	38.3

Zdroj: Eurostat.

Trh práce je velmi flexibilní, co dává zaměstnavatelům pružnost ve zvyšování efektivnosti při nutnosti propouštění, ale zaměstnanci mají díky už zmiňovanému rozsáhlému systému sociálního pojištění jistotu příjmu a díky celkové politice státu možnost najít nové zaměstnání v krátkém čase. Změny v 90. letech však proměnily i trh práce. Vývoj míry nezaměstnanosti je ukázaný v tabulce 4. Dlouhodobě extrémně nízká míra nezaměstnanosti po rapidním růstu na začátku 90. let 20. století sice poklesla, ale k původním hodnotám se nevrátila. Do konce 80. let míra nezaměstnanosti nikdy nevzrostla nad 4 %, a tedy indikovala plnění jednoho z hlavních cílů švédské hospodářské politiky, plné zaměstnanosti. V roce 1997 dosáhla vrcholu 10 %, ale ani po roce 2000 se její hodnoty nevrátily na původní méně než 4 %. Přestože je v evropském kontextu spíše nižší, ideál plné zaměstnanosti je už delší dobu nedosažitelný a je daní za stabilizaci veřejných výdajů a liberalizaci ekonomiky.

Tabulka 4

Vývoj míry nezaměstnanosti

v %	1964	1969	1974	1979	1984	1989	1994	1999	2004	2009	2014
Švédsko	1.6	1.9	2.0	2.3	3.5	1.6	9.6	7.1	6.5	8.3	7.9

Zdroj: OECD.

Charakteristickým jevem je vysoká organizovanost pracujících v odborech stejně jako zaměstnavatelů ve svazech. Odborová participace, znázorněná v tabulce 5, je jedna z nejvyšších v Evropě, a to dlouhodobě. Vrcholu dosáhla v 80. a 90 letech, od té doby poklesla a aktuálně se pohybuje na necelých 70 %.

Tabulka 5

Participace zaměstnanců v odborech

v %	1964	1969	1974	1979	1984	1989	1994	1999	2004	2009	2014
Švédsko	66.7	68.5	73.5	77.3	80.8	80.7	83.7	80.6	78.1	68.4	67.3

Zdroj: OECD.

4. Problémy a etické dopady modelu

Kriticky se k švédskému modelu welfare state vyjadřují zejména ekonomové liberálního a konzervativního zaměření, časté jsou výtky, že model je neudržitelný nebo že nemůže přinášet ekonomický růst, co je ale v přímém rozporu s realitou – švédský model s určitými modifikacemi funguje už desítky let a země si udržuje dlouhodobě vysoké pozice v mezinárodních žebříčkách podle nejrůznějších indikátorů, HDP, HDI, kvality života a dalších. Apriorní odmítání modelu jako nefunkčního tedy nevychází z očividné skutečnosti. Jednu z dalších výtek prezentuje například Anderson (2012), tedy že v porovnání s například Spojenými státy mají švédské domácnosti zejména kvůli vysokému zdanění mnohem nižší příjmy – autor ale porovnává neporovnatelné, protože opomíjí fakt, že zatímco ve Švédsku mají obyvatelé například zdravotnictví nebo vzdělávání bezplatné, ve Spojených státech tomu tak není.

Některé výhrady k švédskému welfare state však oprávněné jsou. Konkrétně jde o etické dopady státu blahobytu. Švédský model ve svých počátcích vycházel ze specifické mentality Švédů. Bylund (2006) popisuje osobní hrdost, která se projevovala snahou zabezpečit si životní podmínky z vlastních sil a zdrojů tak, že každý byl zodpovědný za svůj osud, a pokud mohl, podpořil ostatní členy společnosti, kteří se o sebe postarat nemohli, respektive jejich zdroje byly nedostatečné. Šlo tedy o společenský konstrukt, který ze své podstaty nepřipouštěl zneužívání systému. Lidé přirozeně akceptovali vyšší zdanění, protože ho považovali za způsob, jak pomoci sociálně slabším, ale jejich hrdost jim nedovolila vzít si ze systému cokoli zpět, pokud to nepotřebovali. Další generace, vychovaná už v podmínkách širokého sociálního státu, vnímala sociální výdobytky jako svoje práva. Realita, kdy neexistovali chudí a slabí, kteří by potřebovali skutečnou pomoc v nouzi, se projevila poklesem komunitního povědomí jako základu welfare state. Rostoucí individualismus a vysoká dostupnost sociální podpory vedly přímo i nepřímo k většímu využívání systému, protože otupily soběstačnou hrdost starších generací. Dostupné sociální služby a dávky se pro obyvatelstvo staly přirozeností a nutně snížily vnímání zodpovědnosti.

Vysoké peněžní dávky demotivovaly od pracovních výkonů i rozvoje kariéry, případně dovedly nejvíce kvalifikované pracovníky k odchodu do zahraničí. Jak uvádí Kuhnle a Hort (2004), příliš rozsáhlý sociální systém vytváří riziko deformované stimulace na pracovním trhu i ve společnosti jako takové. Například příliš vysoké výplaty ze sociálního pojištění mohou vést k jeho nadměrnému využívání a přepojištění. To konstatuje i Jaroš (2006) na příkladu pracovní neschopnosti. Přestože se Švédi dožívají relativně vyššího věku a všeobecně jsou považováni za zdravý národ, i v souvislosti s kvalitní a dostupnou zdravotní péčí, patří mezi státy s nejvyšší mírou pracovní neschopnosti. Vysoké zdanění práce spojené s vysokými náhradami příjmu tak mohou vést k nízké motivaci pracovat a k častějším absencím.

Problémem po krizi první poloviny 90. let je i pokles zaměstnanosti, více autorů (Jaroš, 2006 nebo Bulák, 2011) se shoduje, že Švédsko od této krize dlouhodobě nedokázalo generovat nová pracovní místa, navíc reálná nezaměstnanost je vyšší než uvádí oficiální statistiky. Stát ve snaze realizovat plnou zaměstnanost mezi nezaměstnané nepočítá osoby na veřejně prospěšných pracích nebo skupiny zaměstnanců, kteří díky štědrým a dostupným

vysokým dávkám preferují dlouhodobou pracovní neschopnost nebo invalidní důchod a snižují tak oficiální míru nezaměstnanosti. Přes oficiálně nízké míry nezaměstnanosti také existuje skrytá nezaměstnanost, mezi nezaměstnané se neřadí osoby na rekvalifikačních a dalších činnostech v rámci aktivní politiky trhu práce.

Centralizované kolektivní vyjednávání ignorovalo specifické podmínky jednotlivých podniků a příliš vysoké mzdy vytlačily některé menší firmy z trhu. Růst sociálních výdajů i zvyšující se zaměstnanost ve veřejném sektoru tlačily na progresivní zdanění, jehož míra se nutně zvyšovala. Problémem vysokého zdanění a egalitárního přístupu je i nižší ochota investovat do zvyšování kvalifikace, tedy nižší míra investic do lidského kapitálu.

Původní homogenost obyvatelstva je narušená několika migračními vlnami, na které navazuje problematika integrace. U některých Švédů klesá ochota podílet se na přerozdělení směrem k nově přichozím migrantům a roste i podpora extrémní pravice. Urbe (2012) uvádí, že zatímco mezi rodilými Švédy je zaměstnanost v ekonomicky aktivním věku až 80 %, imigranti po pěti letech jsou zaměstnaní jen z 56 % mezi muži, respektive ze 44 % mezi ženami. Mezi imigranty jsou však výrazné rozdíly, úspěšnější jsou přistěhovalci z oblastí bývalé Jugoslávie, kteří tvoří jednu velkou skupinu imigrantů a kteří se na trhu práce integrovali poměrně bez problémů, naopak druhá skupina imigrantů z oblasti středního východu je i po delším čase participuje na trhu práce výrazně méně.

5. Závěry

Švédský welfare state je často vnímám jako vzorový příklad zejména sociálně-demokratickými stranami. Vysoká míra přerozdělení a rozsáhlý veřejný sektor jsou stabilizačním prvkem v období ekonomického růstu, ale stávají se problémem během ekonomického zpomalení, kdy soukromá sféra ztrácí schopnost systém financovat. Švédský sociální stát prošel svou hlubokou krizí v 90. letech, po které následovaly nutné reformy těch parametrů, které byly ekonomicky neudržitelné, bez toho, aby se změnila základní koncepce.

Relativně úspěšný švédský, potažmo severský, ekonomický model vychází ze specifických podmínek a historického vývoje. Není možné ho ad hoc aplikovat jinde, ve smyslu známého přirovnání ke kouřícímu matematikovi, matematické schopnosti nezískáme tak, že když odpozorujeme geniálního matematika s cigaretou, sami začneme kouřit v očekávání zlepšení matematického nadání (Bulák, 2006). Jak se vyjadřují někteří autoři, jeho transfer do jiných geografických podmínek naráží na jeden základní problém – nedostatek Švédů. Nejde však jen o čistě švédský přístup. Bývalý švédský premiér Bildt prohlásil, že receptem na úspěšný model severského typu je mix finského školství, estonských daní, dánského pracovního trhu, islandské podnikavosti, švédského manažmentu velkých podniků a norských zásob ropy (Jaroš, 2006).

Bylund (2006) shrnuje, že přes dobré úmysly tvůrců welfare state, tedy systém zaručující jistotu pro všechny a kde každý má mít příležitost pracovat pro zabezpečení vlastních potřeb bez toho, aby byla ohrožena jeho životní úroveň v případě nepříznivých okolností, může welfare state mít negativní dopady na morální aspekty chování členů společnosti. Tedy že lidé budou přijímat výhody pro každého na náklady „nikoho“.

Použitá literatura

Anderson, W. L. (2012). *Švédsko: chudší, než si myslíte*. [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://www.mises.cz/clanky/svedsko-chudsi-nez-si-myslite-59.aspx>.

Bergh, A. (2011). *The Rise, Fall and Revival of the Swedish Welfare State: What are the*

- Policy Lessons from Sweden? IFN working paper No. 873.* [cit.: 2016-03-23]. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1884528.
- Blaha, L. (2008). Sociálny štát v kocke.* [cit.: 2016-03-19]. Dostupné na: <http://www.akademickyrepozitar.sk/Lubos-Blaha/socialny-stat>.
- Blašková, M. (2012). Inšpiratívne oblasti hospodárskej politiky švédského modelu sociálneho štátu. In Ekonomické spektrum. ISSN 1336-9105, roč. 7, č. 5, s. 20-25.*
- Bulák, M. (2011). Švédsko je úspešný sociálny štát? Houby!* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://www.menejstatu.sk/svedsko-je-uspesny-socialny-stat-houby/>.
- Bylund, P. (2006). How Welfare State Corrupted Sweden.* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <https://mises.org/library/how-welfare-state-corrupted-sweden>.
- Damašková, T. (2015). Švédsky ekonomický model, perspektívy vývoja.* Dizertačná práca. Bratislava: Ekonomická univerzita, 117 s.
- Dudová, I. (2011). Európske sociálne systémy. Bratislava: Ekonóm, 230 s. ISBN 978-80-225-3188-7.*
- Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton University Press, 248 p. ISBN 0-691-09457-8.*
- Eurostat. (2016). Database – Eurostat.* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- Jaroš, M. (2006). Zázraky neexistujú. Ani vo Švédsku.* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://www.etrend.sk/ekonomika/zazraky-neexistuju-ani-vo-svedsku.html>.
- Kuhnle, S. – Hort, S. (2004). The Developmental Welfare State in Scandinavia.* [cit.: 2016-03-24]. Dostupné na: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/%28httpAuxPages%29/9C6E3A3338E09609C1256D8100457272/\\$file/kuhnle.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/%28httpAuxPages%29/9C6E3A3338E09609C1256D8100457272/$file/kuhnle.pdf).
- Mares, I. (2006). Taxation, Wage Bargaining, and Unemployment.* New York: Cambridge University Press, 290 p. ISBN 978-0-521-67411-9.
- MISSOC. (2015). Comparative tables database.* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://www.missoc.org/MISSOC/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp>.
- OECD. (2016). OECD.Statistics database.* [cit.: 2016-03-25]. Dostupné na: <http://stats.oecd.org/>.
- Ripa, A. M. (2014). Moral Hazard as a Contributing Factor to Worker Absenteeism in Sweden. In Perspectives on Business and Economics.* [cit.: 2016-03-25]. Vol 22, p. 93-101. Dostupné na <https://martindale.cc.lehigh.edu/sites/martindale.cc.lehigh.edu/files/ripa.pdf>
- Stanek, V. a kol. (2011). Sociálna politika: Teória a prax. 2. vyd. Bratislava: Sprint dva, 342 s. ISBN 978-80-89393-28-2.*

Urbe, R. (2012). The Future of the Welfare State : A Comparative Study in EU-Countries. Freiburg: Lambertus-Verlag. 370 p. ISBN: 978-3-7841-2140-6.
Van Kersbergen, K. – Vis, B. (2014). Comparative Welfare State Politics. New York: Cambridge University Press, 256 p. ISBN 978-0-521-18371-0.